

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

historie/obecné dějiny

Diplomová práce

Eliška Mlynáriková

**Makedonská pravoslavná církev
v kontextu vývoje jugoslávské společnosti
a politiky (1944 –1968)**

Vedoucí práce:
doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem práci *Makedonská pravoslavná církev v kontextu vývoje jugoslávské společnosti a politiky (1944 –1968)* napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze duben 2007

Eliška Mlynáriková

Obsah:

ÚVOD.....	- 3 -
1. 1. Prvopočátky církevní organizace v Makedonii a tradice Ochridského arcibiskupství....	- 9 -
1. 2. Význam náboženství pro národní hnutí na Balkáně v 19. století.....	- 14 -
Vznik bulharského exarchátu a vznik církevního soupeření o Makedonii	- 15 -
Nacionální propagandy v Makedonii: řecká, bulharská a srbská.....	- 16 -
Církev a školy.....	- 17 -
Ozbrojené organizace	- 19 -
Makedonská inteligence a církevní otázka	- 21 -
Uniatské hnutí - alternativa církevní autonomie.....	- 21 -
1. 3. Pravoslavná církev v Makedonii v meziválečném období	- 23 -
1. 4. Druhá světová válka na Balkáně a změny v církevní jurisdikci ve vardarské Makedonii-	26
-	
Bulharská církevní správa v Makedonii	- 26 -
Albánská církevní správa v Makedonii	- 28 -
Pravoslavná církev v partyzánském odboji	- 29 -
Partyzánský odboj v Makedonii a pravoslavná církev	- 30 -
Srbská pravoslavná církev a četnický odboj.....	- 31 -
2. ORGANIZACE PRAVOSLAVNÉ CÍRKVE V MAKEDONII PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	- 34 -
Makedonští pravoslavní kněží	- 34 -
Církevně-národní sněm v březnu 1945	- 36 -
Státní moc.....	- 40 -
Srbská pravoslavná církev	- 43 -
Vnější vlivy: Ruská pravoslavná církev - nástroj sovětské politiky	- 46 -
Bulharská pravoslavná církev.....	- 48 -
2. 1. Náboženský život v Makedonii na konci 40. let	- 50 -
3. PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV V MAKEDONII V LETECH 1950-1959.....	- 56 -
Události směřující k vyhlášení autonomie Makedonské pravoslavné církve	- 56 -
Státní moc.....	- 62 -
Iniciativní výbor pro organizování církve v Makedonii a makedonský klérus	- 67 -
Srbská pravoslavná církev	- 70 -
3. 1. Církevní život v LRM v 50. letech.....	- 72 -
4. MAKEDONSKÁ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV 1958-1968	- 78 -
Na cestě od autonomie k autokefalitě	- 78 -
Státní orgány.....	- 83 -
Makedonská církev.....	- 88 -
Srbská církev	- 91 -
4. 1. Náboženský život v Makedonii v 60. letech.....	- 93 -

5. MAKEDONSKÁ EMIGRACE V USA, KANADĚ A AUSTRÁLII	- 98 -
Makedonské spolky v emigraci	- 100 -
Počátky působení Makedonské pravoslavné církve diaspore	- 101 -
Kanada a USA	- 104 -
Austrálie	- 105 -
FLRJ a organizování makedonské církve v diaspoře	- 109 -
ZÁVĚR	- 114 -
Další život neuznané církve.....	- 114 -
SEZNAM ZKRATEK	- 117 -
PRAMENY A LITERATURA.....	- 118 -

Úvod

Když v létě roku 2005 dospěl obnovený spor mezi Srbskou a Makedonskou pravoslavnou církví tak daleko, že srbské aerolinie JAT stáhly své dva letouny zapůjčené makedonské letecké společnosti MAT (pikantní na této záležitosti bylo, že MAT následně musela požádat o dočasné zapůjčení letadel bulharskou leteckou společností), asi jen málokdo znal dobře pozadí a kořeny tohoto sporu. Můžeme rovněž předpokládat, že patrně nikdo z tvůrců nezávislé makedonské církve v roce 1967 netušil, jaké komplikace bude jednou tento zdánlivě podružný problém vytvářet.

Ústředním tématem méj diplomové práce je vznik a formování národní Makedonské pravoslavné církve v období po druhé světové válce. Od prvních iniciativ v roce 1944 proces vyústil až k vyhlášení samostatnosti církve a jejímu odloučení od Srbské pravoslavné církve v druhé polovině 60. let. Základní otázkou položenou hned na počátku výzkumu bylo, proč jugoslávský komunistický režim vlastně vznik církve podporoval. Po této otázce následovaly dvě další, neméně důležité, a to: proč církev získala nejprve v roce 1958 autonomii a proč se v roce 1967 osamostatnila úplně. Na prvotní dotaz odpovídá většina seriózních autorů, kteří se touto otázkou zabývali, shodně: vytváření makedonské národní církve bylo součástí nové národnostní jugoslávské politiky v Makedonii, a na zbylé dva dotazy už většinou neodpovídají. Z tohoto důvodu jsem se pokusila o analytickou práci, která si dala za úkol najít všechny možné aspekty, vlivy a problémy, které mohly vznik makedonské církve zapříčinit, podpořit nebo urychlit. K tomu mi mělo dopomoci především studium reálií, seznámení se s mezinárodní a vnitropolitickou situací Jugoslávie v rozmezí 40.-60. let a hledání podobných, analogických jevů v jugoslávské (národnostní) politice.

Otázka makedonské církve byla v rámci jugoslávské politiky poměrně druhořadým problémem, který se čas od času vynořoval a zaujímal různý význam. Jelikož se tento problém řešil po dobu více než dvaceti let, střídavě s větší a menší intenzitou, bylo potřeba vyvarovat se zhuštění popisu, vnímat odlišnosti různých etap, jakými byly například změny v politickém klimatu země nebo společenské proměny přicházející pod vlivem modernizace. Vzhledem k poměrně velikému časovému rozpětí práce se nepodařilo vyhnout určité popisnosti, uvádění řady jmen a událostí, které sice poněkud zpomalují a „znudňují“ text, nicméně byly důležité

pro udržení jeho struktury a přehlednosti. Při zkoumání tohoto dílčího problému jugoslávské politiky bylo třeba mít se na pozoru a nepodlehnout dojmu, že otázka pravoslavné církve zaujímala důležitější místo, než tomu bylo ve skutečnosti. Proto bylo potřeba hned na počátku určit roviny, ve kterých se tato otázka řešila – od nejvyšší úrovně svazové, přes republikové vedení až po nejnižší článek, jakým bylo prostředí pravoslavného kléru v Makedonii. Jen tak totiž bylo možné rozlišit význam této otázky pro jednotlivé aktéry. V neposlední řadě bylo potřeba myslet na to, že jakožto okrajový problém byla makedonská církevní otázka řešena mnohdy spíše nahodile než systematicky.

Práce je strukturovaná chronologicky, přičemž jednotlivé kapitoly byly rozděleny tématicky. Přestože je hlavní výzkum soustředěn na období let 1944 až 1968, ukázalo se jako nezbytné doplnit práci poměrně rozsáhlou úvodní kapitolou. A to z toho důvodu, že tendence směřující k vytvoření nezávislé církve v Makedonii po druhé světové válce nebyly náhodným jevem, ale měly kořeny hluboko v 19. století.

Původně jsem si vymezila chronologický rozsah práce léty 1944 až 1970. Nakonec jsem se však rozhodla omezit časové rozpětí do roku 1968, neboť v následujícím období se otevírala odlišná kapitola jugoslávské politiky, jejíž přerušování v roce 1970 by působilo poněkud uměle. Základním zdrojem pro mou diplomovou práci byly fondy státního archivu Republiky Makedonie ve Skopje, kde jsem měla možnost pracovat od března do května roku 2005. Pro počáteční období sledovaného tématu bylo třeba projít celý fond *Předsednictva ASNOM* (dočasná vláda v Makedonii) a jeho pokračování ve fondu *Předsednictva vlády Makedonie*, jelikož v této době ještě nebyla státní správa plně rozdělena do jednotlivých oborových sektorů. Od konce 40. let začala fungovat speciální komise pro náboženské otázky, jejíž hlavní činností byl dohled nad všemi církvemi a náboženskými spolky v zemi. Agenda této komise dnes tvoří samostatný archivní fond. Dokumenty zásadnějšího charakteru, což byly především zápisy ze zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Makedonie, které se věnovaly i otázce makedonské církve, bylo třeba hledat ve zvláštním fondu Ústředního výboru strany. V tomto fondu se nacházela i řada zajímavých elaborátů, které pojednávaly o náboženském životě v zemi a vlivu církví na společnost. Bohužel se to týká pouze období let 1946-1950, potom bylo sledování těchto jevů přeneseno nejspíše na jinou komisi nebo na tajnou policii.

Hlavním předmětem mého zájmu se tedy stal fond *Republikové komise pro náboženské otázky při vládě Lidové republiky Makedonie* (později Svazové republiky Makedonie), a to převážně z let 1953 – 1968. Přestože tento fond ještě nebyl makedonskými archiváři zpracován a utříděn, byl mi k němu s laskavým svolením vedení skopského archivu povolen přístup. Fond nebyl opatřen klasickými signaturami a nesl pouze pracovní označení. Práce s tímto fondem byla obtížná v tom, že řada dokumentů postrádala přesnou dataci.

Agenda republikové komise produkovala v prvních letech poměrně málo, za to však hodnotných dokumentů. Kompetence komise nebyly v té době ještě pevně dané, a tak v počátečních letech můžeme najít v jejím fondu dokumenty zabývající se celou škálou problémů od pozemkové reformy na církevní půdě přes financování církví až po jednání okolo statutu pravoslavné církve. Postupem doby se však zaměření komise značně zužuje, a to z důvodu, že závažnější problémy přebrala svazová komise v Bělehradě a část kompetencí přešla na tajné složky státní správy. V 60. letech zase přebujelá administrativa plodila poměrně hodně záznamů z činnosti komise druhořadého významu, které se zaměřovaly například na správu církevního majetku nebo na sociální pojištění duchovenstva. Z tohoto období jsou užitečné snad jen dokumenty týkající se působení makedonské církve mezi makedonskou emigrací v zámoří nebo kopie zápisů z jednání svazové komise pro náboženské otázky. Přes veškeré slabiny makedonského státního archivu jsem se setkala se vstřícným postojem, především při pořizování fotokopií, kterých bylo potřeba vzhledem k omezenému času mnoho. Právě nedostatek času mi zabránil prohlédnout i další fondy, jako například fond republikového ministerstva školství nebo fond vnitřní komise, kde by bylo možné najít dokumenty věnující se církevní otázce.

Oproti práci ve státním archivu bylo velkým problémem studium ve skopské Národní knihovně a v knihovně Národního historického institutu. Vzhledem k těmto komplikacím jsem nemohla prostudovat například statistické ročenky, které mohly vést evidenci o konfesionální příslušnosti obyvatel Makedonie v jednotlivých obdobích, nebo denní tisk, kde zase bylo možné zjistit, jak byla veřejnosti otázka makedonské církve prezentována apod. S ohledem na velmi specifický charakter makedonského akademického prostředí, kde je historiografie stále ještě poplatná politice, nebylo bohužel možné ani práci konzultovat s místními historiky, kteří se věnují historii církve na území dnešní Republiky Makedonie.

Publikací věnujících se Makedonské pravoslavné církvi je mnoho. Většina jich však pochází z pera jihoslovanských autorů, kteří nedokáží k danému problému přistupovat s patřičným odstupem, a tak se soustřeďují převážně na útoky či na obhajobu existence makedonské církve a stále dokola opakují tvrzení podle již zajetých šablon. K první skupině, tedy ke knihám, které jsou zaměřené na obhajobu práv makedonského národa na vlastní církev, patří díla makedonských historiků jako například *S. Dimevského*, *A. Todorovského* nebo *D. Ilievského* (což byl mimo jiné dlouholetý tajemník komise pro náboženské otázky ve Skopje). Tyto publikace lze využít maximálně pro zjištění základní faktografie, z odborného hlediska jsou zcela nepoužitelné. Pokud budeme jmenovat také autory píšící z pozic sympatizantů Srbské pravoslavné církve, jsou to například *D. Živojinović*, *V. M. Djurić* nebo i *Dj. Slijepčević*. Na obhajobu posledně jmenovaného autora je však třeba uvést, že ani jistá „zaujatost“ nebrání tomu, že lze jeho stěžejní dílo *Istorija Srpske pravoslavne crkve* použít jako zdroj cenných informací.

Jednou ze světlých výjimek mezi publikacemi, které se věnují církvim na Balkáně, je práce srbské historičky *Radmily Radić Država i verske zajednice (1945 – 1970)*. Na tomto příkladu je možné ukázat, že i v jihoslovanském prostředí lze psát seriózní práce i na témata poněkud citlivější, jakým otázkou církví na Balkáně nepochybně je. Velkou předností publikace je to, že vznikla na základě velmi pečlivého výzkumu pramenů z (nejen) bělehradských archivů. Kniha čítající několik stovek stran obsahuje také samostatnou kapitolu, která se věnuje čistě jen problematice Makedonské pravoslavné církve. Jelikož již sama tato kapitola je velmi obsáhlá, zpočátku jsem se obávala, zda bude mít moje práce nějaký smysl a nestane se pouze podrobnější verzí této kapitoly. Ukázalo se však, že se autorka zaměřovala spíše na úlohu srbské církve při řešení makedonské kauzy než hlubším rozborem jednotlivých aspektů majících vliv na tento proces. To však nic nemění na tom, že tato kapitola byla pro mě velmi cenná, ba nepostradatelná, a nakonec se mi stala, po dokumentech z makedonského archivu, nejdůležitějším zdrojem informací. Jistou, někdy až přílišnou, popisnost jsem ocenila především při zpracovávání období let šedesátých, kdy bylo potřeba doplnit mé torzovité poznatky ze skopského archivu. V 60. letech se totiž již naplno projevila podřízenost republikové komise vůči centrální svazové komisi v Bělehradě, kam směřovaly všechny klíčové záležitosti v souvislosti s církvemi. Mohu proto konstatovat, že pokud by neexistovala tato práce, nezbylo by mi nic jiného než se vydat do bělehradských

archivů a prozkoumat fond svazové komise pro náboženské otázky. Kvalitu díla doktorky *Radić* zvyšuje i fakt, že autorka vedla řadu rozhovorů nejen s církevními představiteli, ale i s předními politiky bývalé svazové Jugoslávie (například s *Milovanem Djilasem* nebo *Petarem Stambolićem*), a mohla tak získat také neoficiální informace ze zákulisních jednání apod. Kromě této publikace jsem využila i některé další autorčiny práce, které se věnují například vztahu mezi Srbskou pravoslavnou církví a modernizací či vztahem mezi pravoslavnou církví a státem. Mezi další kvalitní práce zabývající se tematikou života církve pod komunistickým režimem je kniha bulharské historičky *Daniely Kalkanžievi Balgarska pravoslavna carkva i država*. Samozřejmě existují i práce západních autorů, kteří se nějakým způsobem dotkli problematiky Makedonské pravoslavné církve. Tyto práce se sice snaží o analýzu problému, jejich tvrzení však nejsou podložena systematickým výzkumem pramenů a často sklouzávají k povrchnosti či přílišnému zobecňování.

Vzhledem k tomu, že bylo řešení makedonské církevní otázky podmíněno vývojem situace v Jugoslávii, bylo nezbytné prostudovat i řadu sekundární literatury a získat potřebné znalosti dobových reálií. K tomu mi posloužily například syntézy jako *Petranovićova Istorija Jugoslavije*, české *Dějiny jihoslovanských zemí*, *Dějiny Makedonie* a *Dějiny Bulharska* nebo pro předchozí období *Ekmečićovo Stvaranje Jugoslavije*. Z dílčích studií jsem využila rovněž publikace historika *Branka Petranoviće Balkanska federacija (1943 – 1948)*, *Jugoslavija na razmeđu*, některé práce zabývající se roztržkou se Sovětským svazem, jugoslávsko-bulharskými vztahy či represemi v Makedonii po druhé světové válce. Občas jsem však postrádala publikace založené na archivním výzkumu, které jsou stále ještě spíše výjimkami.

Užitečným druhem literatury se ukázaly být paměti a knižně vydané rozhovory s některými čelními politiky bývalé Jugoslávie. Přestože jsem nakonec přímo využila jen zlomek z prostudovaných memoárů, jejich četba mi velmi napomohla k vytvoření představy o situaci v dané době. Zde bych uvedla například paměti *Krste Crvenkovského*, *Slavka Milosavljevského*, *Mika Tripala*, *Svetozara Vukmanoviće Tempa*, nebo *Aleksandara Rankoviće*. Dále to byly i vzpomínky makedonských emigrantů v USA, Kanadě a Austrálii.

Co však bylo možné hned na počátku vyloučit, byly práce makedonských historiků. Ať už se jednalo o publikace zabývající se jugoslávsko-bulharskými

vztahy nebo vznikem makedonské státnosti, jejich interpretace byla vzhledem k tendenčnosti a jednostrannému pohledu zcela nevyužitelná až zavádějící. Jedinou publikací, kterou bylo možné úspěšně využít, byl vydaný soubor dokumentů z archivního fondu republikové komise pro náboženské otázky, které byly sice utříděny účelově, nicméně zůstaly zachovány v původní podobě.

Pro úvodní kapitolu, která se zabývala především 19. stoletím, bylo nutné projít také řadu děl soudobých autorů, kteří se zabývali makedonskou otázkou (*P.Todorović, S.Novaković*). A to především z toho důvodu, že otázka církevní autonomie na území tehdejší Makedonie byla velmi úzce spojena s otázkou autonomie tohoto regionu. Užitečným pramenem pro toto období byla i dobová česká publicistika (například články ve *Slovanském přehledu*) a cestopisy (z českých autorů *J. Komárek, L.Kuba*).

Krátce jsem se seznámila i s některými pracemi spíše teoretického rázu, které za věnovaly tématice národních hnutí nebo vztahu mezi náboženstvím a národem na Balkáně (např. *M. Hroch, I. Banac, V.Vratuša-Žunjić*). V neposlední řadě bylo potřeba osvojit si základní terminologii užívanou v pravoslavné církvi, nalézt vhodné české ekvivalenty v překladech a také se seznámit s kanonickým právem pravoslavných církví.

Některé otázky, které jsem si na počátku výzkumu vytyčila, však musely zůstat vzhledem k nedostupnosti pramenů nezodpovězeny. To se týká například porovnání počtů duchovních v jednotlivých etapách nebo srovnání konfesionální příslušnosti obyvatel Makedonie, na kterém se mohlo demonstrovat, jak probíhal proces sekularizace společnosti a podobně.

I když byla otázka Makedonské pravoslavné církve v rámci jugoslávské politiky spíše okrajovým problémem, reflektovala politické a společenské změny v Jugoslávii. Význam této práce by mohl spočívat právě v tom, že jako dílčí studie může přispět k doplnění znalosti o době, kterou popisuje.¹ Historické kořeny církevní organizace na území dnešní Makedonie

1. 1. Prvopočátky církevní organizace v Makedonii a tradice Ochridského arcibiskupství

Počátky křesťanství na historickém území Makedonie sahají až do doby prvotní církve. Podle *Skutků apoštolských* byla Makedonie první evropskou zastávkou apoštola Pavla při jeho misijních cestách. Po legalizaci křesťanství ve čtvrtém století se rychle rozvinul systém biskupství a konstituováním pěti hlavních patriarchátů vznikla též jurisdikční soustava. V této soustavě většina makedonského území náležela pod jurisdikci konstantinopolského patriarchátu, pouze menší část na západě byla součástí provincie Ilyricum a spadala pod římský patriarchát. Na území Makedonie vzniklo několik biskupství, která však měla svá sídla většinou v antických městech na území dnešního Řecka.

Tato struktura antické církevní správy přežila vpády Hunů, Gótů i rozvoj heretického hnutí. Osudovou však pro ni byla expanze Slovanů v 6. – 7. století, kdy slovanské kmeny pořádaly pustošivé a kořistnické nájezdy až ke Konstantinopoli a Soluni.

Slovanské kmeny se však začaly na nových územích usazovat, což mělo výrazný vliv na kulturní a civilizační proměnu celého Balkánu. Jako zemědělské obyvatelstvo se Slované neusazovali ve městech, která byla pouze drancována a ničena. Východořímská administrativa i církevní organizace se zcela rozpadla, původní obyvatelstvo bylo vybito, vyhnáno, slavizováno nebo vytlačeno do těžko přístupných oblastí Balkánského poloostrova. Usazení Slovanů tak znamenalo civilizační i kulturní úpadek, zánik sítě měst, cest, opěrných bodů a pochopitelně i biskupství. Celá oblast prošla radikální etnickou proměnou a na Balkáně až po řecký Peloponés vznikaly autonomní slovanské enklávy, které díky svému pohanskému charakteru nerespektovaly autoritu císaře ani konstantinopolského patriarchy. Osudnou ranou pro Byzanc byl vpád Bulharů ve druhé polovině 7. století a vznik dobře organizovaného bulharského chanátu na dolním Dunaji, který se postupně slavizoval.

Situace se změnila až na počátku 9. století, kdy Byzanc začala postupně zapojovat do systému své správy slovanské oblasti v Řecku a v Makedonii. Tento proces byl spojen s christianizací a grékizací slovanského obyvatelstva a doprovázely ho pokusy o rekonstrukci zaniklé církevní struktury. Byzanc dosazovala nad státní útvary Slovanů své správce, jedním z nich byl po nějaký čas i

pozdější misionář a arcibiskup Metoděj ze Soluně. Zřejmě pro tyto účely byl na základě dialektu Slovanů z Makedonie vytvořen i speciální slovanský jazyk – staroslověnština, který se měl využít při procesu christianizace balkánských Slovanů. Nalezl však zcela jiné a zásadnější uplatnění při moravské misii soluňských bratří Konstantina a Metoděje.

Proces grékizace zasáhl slovanskou elitu, nicméně do hry se vložil nový činitel, kterým byl sílící bulharský stát. V polovině 9. století se území dnešní Makedonie stalo součástí bulharského státu. Ten byl pohanský a po jistou dobu vnímal křesťany jako agenty nepřátelského státu, proto byl vznik církevní organizace v Makedonii možný až po křtu bulharského knížete Borise v roce 864. Ani poté však nevznikala církevní struktura příliš rychle, neboť Boris lavíroval mezi Konstantinopolí a Římem ve snaze omezit byzantský vliv. V roce 870 se mu podařilo získat arcibiskupství a de facto samostatnou státní církev. Díky přílivu slovanských kněží vyhnaných z Moravy Boris rychle církevní správu slavizoval a všemožně podporoval rozvoj slovanského písemnictví a liturgie.

Borisovo dílo završil třetí knížecí syn Simeon, který úspěšně válčil s Byzancí a v roce 913 získal císařský titul. Zároveň jako člověk vzdělaný a literárně činný podporoval rozvoj slovanské kultury. Své úsilí završil získáním patriarchálního titulu pro bulharskou církev a tím pádem plné církevní autokefality. Car Simeon rovněž podporoval významná centra slovanské vzdělanosti, jedním z nichž byl i makedonský Ochrid.

Tzv. ochridská škola je spojena se jmény přímých žáků Konstantina-Cyrila a Metoděje: s Klimentem a Naumem. Oba pravděpodobně pocházeli od Soluně, byli slovanského původu a odešli na Moravu v misii soluňských bratří. Po vyhnání z Moravy se vrátili na Balkán a dali se do služeb bulharského knížete Borise. Kliment zorganizoval v Ochridu školu, která vychovávala nový slovanský kněžský dorost pro bulharský stát a intenzivně pěstovala slovanské písemnictví. Z ochridské školy se slovanská kultura šířila mezi balkánskými Slovany, kteří právě procházeli obdobím christianizace. Díky působení Ochridu se hlaholice i církevní slovanština rozšířily po vnitřním Balkáně a je možné, že škola měla vliv i na formování chorvatského hlaholského písemnictví.¹

---

¹ *Zlatý věk bulharského písemnictví*, Hauptová Z., Bechyňová V. (edd.), Praha 1982, s. 48-49.

Kulturní rozkvět zažil první bulharský stát, jehož byla dnešní Makedonie součástí, za Simeonova nástupce cara Petra, nicméně jeho vláda znamenala i vyostření společenské krize. Přestože Byzantinci formálně uznali bulharský stát a bulharský patriarchát, s jejich existencí se nesmířili a ke sklonku Petrovy vlády využili expanzivního kyjevského knížete Svjatoslava k rozvrácení bulharského státu (969-971), který následně začali sami obsazovat. Proti byzantské okupaci však vznikl ozbrojený odpor, který byl veden aristokratickou elitou ze západních částí bulharského státu, tedy z území dnešní Makedonie. Do čela úspěšného odboje se dostal Samuil, kterému se podařilo získat carský titul a obnovit bulharské carství v původní velikosti. Za Samuila, který měl své sídlo právě na území dnešní Makedonie, se přesunuly i špičky církevní správy do této oblasti. Patriarcha Filip, který usedl na stolec zřejmě v roce 997, měl své sídlo již v Ochridu.²

Filip ve své funkci prožil i pád bulharského státu, jehož strůjcem byl byzantský císař Basileios II., zvaný proto též Bulharobijce. Po strašné porážce v průsmyku Kleidon v roce 1014 a oslepení čtrnácti tisíc bulharských vojáků byla zlomena vojenská síla státu. Navíc po smrti Samuila v témže roce vypukly v jeho rodině krvavé dynastické spory, které zapříčinily pád nejen dynastie, ale i rozpadajícího se bulharského státu, jeho území se stalo v roce 1018 na více než sto padesát let součástí byzantské říše. Patriarchu Filipa v roce 1018 vystřídal David a po něm Ivan Debrský. Ten byl v rámci byzantinizace státní i církevní správy Basileiem zbaven svého patriarchálního titulu a získal pouze hodnost ochridského arcibiskupa („arcibiskup celého Bulharska“). Císař sice zlikvidoval bulharský patriarchát, zachoval však autonomii církevní organizace na území bývalého bulharského státu. Hlavou církevní struktury se stal právě ochridský arcibiskup, a to i přes odpor konstantinopolského patriarchátu.³ Arcibiskupství se však rovněž helenizovalo stejně jako i bulharská církev: byly ničeny slovanské knihy, část slovanských kněží odešla (zřejmě na Rus), helenizovala se liturgie i písemnictví. Tento proces směřoval ke grékizaci obyvatelstva a jeho pevnému připojení k byzantskému státu. Na druhou stranu oblast dnešní Makedonie zasáhla protibyzantská povstání s cílem obnovit bulharský stát a byla zde aktivní i

---

² ЛИТАВРИН Г. Г., „Христианство в Болгарии в 927-1018 гг.“, in: *Христианство в странах восточной, юго-восточной и центральной Европы на пороге второго тысячелетия*, Флоря Б. Н. (отв. ред), Москва 2002, s. 143.

³ KOL., *Dějiny Byzance*, Praha 1996, s. 200.

bogomilská hereze, která využívala nespokojenosti s byzantskou správou a uplatňovala ve své literární tvorbě slovanský jazyk.

Tato situace přežila obnovení bulharského státu v roce 1185, který svým vlivem do dnešní Makedonie nedosáhl. Rozpad byzantské státní a církevní organizace přinesl až pád Konstantinopole v roce 1204. Území dnešní Makedonie se stalo předmětem dlouhodobého zápasu mezi latinským císařstvím, byzantskými aristokraty a bulharským státem. Původní představa Bonifáce z Montferratu podřídit zdejší církev Římu se rychle zhroutila a latiníky vystřídal epirský despota Theodoros. Ten však byl 9. 3. 1230 poražen bulharským carem Ivanem Asěnem a Makedonie byla opět začleněna do bulharského státu a její církevní organizace podřízena trnovskému arcibiskupovi, později patriarchovi. K tomu je třeba dodat, že ochridské arcibiskupství bylo v té době zcela v rukou Řeků, kteří za epirského despotátu vystupovali v zájmu despoty a negativně se stavěli ke slovanskému kléru.

Bulharsko si však nepodrželo svrchovanost nad dobytými územími dlouho: od druhé poloviny 13. století vzrůstala síla Níkajského císařství a později i obnovené Byzance (od r. 1261). Objevil se však i nový soupeř Bulharska i Byzance – Srbsko. Na sklonku 13. století vzrostla síla státu Nemanjićů a v roce 1299 získal král Štěpán Uroš II. Milutin severní oblasti historické Makedonie, tedy přibližně dnešní území Republiky Makedonie. Ochridské arcibiskupství si však udrželo svoje autonomní postavení a stalo se zřejmě jakýmsi mostem pro pozdější srbskou expanzi do řeckých oblastí. Ochridský arcibiskup se stal významným hodnostářem srbské říše a asistoval při povýšení srbského arcibiskupa na patriarchu v roce 1346 i při následné carské korunovaci krále Štěpána Dušana.⁴

Po rozpadu srbské říše zůstalo ochridské arcibiskupství součástí srbského prostoru. Na jeho území vznikl jeden ze srbských nástupnických států, „prilepské království“ velmože Vukašina, který církevně zorganizoval svoje panství a všechna biskupství podřídil ve svém „království“ Ochridu. Roku 1371 však padl v bitvě na řece Marici při snaze zastavit pronikání Turků na Balkán. V roce 1395 po dobytí Trnova zlikvidovali Turci bulharský stát a ve stejném roce padl i Vukašinův syn a dědic Marko. Jeho smrtí zaniklo i „prilepské království“ a Makedonie s ochridským arcibiskupstvím se dostala pod přímou správu Turků.

---

⁴ KOL., *Dějiny Srbska*, Praha 2004, s. 75.

Časté překrývání politických hranic na území dnešní Republiky Makedonie mělo za následek nezavršení nacionální identifikace, která jinak během 13. a 14. století proběhla ve střední a východní Evropě. Zdejší slovanské obyvatelstvo se negrekizovalo, ani se nestalo pevnou součástí slovanských politických jednotek na Balkáně, v jejichž rámci docházelo k završení procesu středověké nacionalizace a jejichž politická identita se později změnila v národní. Pokud se obyvatelstvo neislamizovalo, zůstávalo součástí „rómejského národa“ (*rom millet*), v jehož rámci se uplatňoval silný řecký vliv, v zásadě nepřátelský slovanskému živlu. Z tohoto „řecko-tureckého sevření“ se vymanila část severní Makedonie, když se v roce 1557 stala součástí obnoveného srbského patriarchátu a některá významná biskupství (např. Skopje) byla srbské církvi podřízena. Zbytkové ochridské arcibiskupství přežilo ještě dvě staletí, kdy se však většinou zmítalo ve sporech mezi slovanským a řeckým duchovenstvem. Řekům se nakonec v roce 1767 podařilo z jejich pohledu anomální církevní jednotku zlikvidovat a ochridské arcibiskupství zrušit.

1. 2. Význam náboženství pro národní hnutí na Balkáně v 19. století

Cílem osmanské moci nebyla náboženská homogenizace vlastního území, a i když byla jiná vyznání než muslimské chápána jako druhořadá, přesto byla tolerována. Rozdělení na příslušníky privilegovaného a „trpěných“ náboženství vytvářelo mezi obyvatelstvem Osmanské říše bariéry politické i sociální. Osmanský systém nerozlišoval své poddané podle národností, ale podle náboženské příslušnosti, a proto byla celá osmanská civilní správa rozdělena podle náboženských komunit (do tzv. *millétů*). Představitelem křesťanského *rum-millétu*⁵ pak bylo pravoslavné duchovenstvo. Jelikož osmanská správa velmi záhy po ovládnutí velké části Balkánského poloostrova prakticky zlikvidovala místní šlechtu, úloha elity přešla na pravoslavné církevní hodnostáře, kteří se stali nositeli kulturní a historické paměti.⁶ Zde je možné najít kořeny velké provázanosti mezi náboženstvím a nacionální identifikací typickou právě pro Balkán.⁷ Pro rozvoj národních hnutí na Balkáně bylo důležité, že zde fungoval poněkud jiný princip, než který platil při etablování moderních národů na západě Evropy. Jestliže ve většině evropských hnutí převládal model národ-jazyk, pro jihoslovanské prostředí byla prvořadá především vazba mezi národem a náboženstvím. V oblastech, kde se etnická skupina lišila od vládnoucí elity náboženstvím, byla cesta k vytvoření národní identity výrazně kratší než v místech, kde se lišila pouze jazykem. Na rozdíl od jazyka, který musel projít procesem kodifikace, náboženství bylo již daným, jasným kritériem. Tak to bylo na Balkánském poloostrově nejen u Srbů, ale i u Řeků.⁸ Boje za národní osvobození na Balkáně započaly pod kvazi-náboženskými hesly bulharských, srbských i řeckých revolucionářů, kteří nedělali rozdíl mezi bojem za víru a za národní nezávislost.

---

⁵ *Rum-milleti* znamená řecký národ. Představitelem každého *millétu* byla duchovní autorita, např. pro muslimy to byl sultán. Katolíci v Osmanské říši měli duchovní autoritu mimo říši, vybírat daně od katolíků proto náleželo patriarchovi v Konstantinopoli. Ten zastupoval například i františkány v Bosně. viz EKMEČIĆ M., *Stvaranje Jugoslavije*, s. 303-342.

⁶ Církev získala charakter reprezentanta, i když postavení kněží nebylo nijak odlišné od ostatního národa (tedy především nižšího kléru).

⁷ Například u srbského národa byla pravoslavná církev jediným integračním prvkem pro zachování národní identity. Církev se zasloužila se o mytizaci národní minulosti. Vytvořil se specifický kult světců-vladařů (a národních hrdinů). Církev tak mohla v 19. století posvětit státotvorný proces. To platilo i pro Srby žijící v habsburské říši viz BANAC I., *Raspad Jugoslavije*, Zagreb 2001.

⁸ HROCH M. *V národním zájmu*, Praha 1999 s. 32.

Vznik bulharského exarchátu a vznik církevního soupeření o Makedonii

Po ukončení činnosti ochridského a pečského arcibiskupství na konci 18. století spadalo veškeré slovanské obyvatelstvo pravoslavného vyznání v Makedonii pod jurisdikci cařihradského patriarchy. Zrušením arcibiskupství byla narušena dosavadní svébytnost slovanské liturgie na území Osmanské říše. Křesťanský *millét* byl na většině Balkánského poloostrova v držení řeckého pravoslavného kléru a konstantinopolský patriarchát se v polovině 19. století identifikoval s řeckým národním hnutím.⁹ Od poloviny 19. století, zvláště po krymské válce, narážel helenizační proces, který podporovalo řecké duchovenstvem, na silný odpor slovanského obyvatelstva v Bulharsku i v Makedonii. Tamní křesťané hovořící slovanským jazykem požadovali vynětí z pravomocí řeckého duchovenstva, vytvoření vlastní autonomní církve a zřízení škol, kde by se vyučovalo ve slovanském jazyce.¹⁰ Pod tlakem velmocí přistoupila Porta v roce 1870 ke zřízení samostatného bulharského exarchátu, který však nebyl kvůli odporu řeckého kléru uznán konstantinopolským patriarchou. Působnost bulharské církve nebyla původně vztažena na oblast Makedonie. Porta nicméně umožnila její připojení k exarchátu v případě, že se pro to vyjádří místní křesťanské obyvatelstvo. To se také v roce 1874 stalo.¹¹ Protože jedním z prvořadých posláních církvi bylo zřizování škol, které by působily na formování národního vědomí, byl v Makedonii po vzniku bulharské církve odstartován boj mezi exarchátem a patriarchátem o přízeň makedonských křesťanů.

Po rusko-turecké válce získalo Bulharsko v rámci Osmanské říše de facto samostatnost. Zklamáním pro Bulhary a část makedonských Slovanů ale bylo, že přes původní očekávání nebyla k novému knížectví připojena také Makedonie. Porta se sice v berlínské smlouvě z roku 1878 zavázala poskytnout křesťanskému obyvatelstvu v Makedonii určitou autonomii, ve skutečnosti ale k realizaci tohoto slibu nikdy nedošlo. Jediným spojníkem mezi bulharským knížectvím a Makedonií zůstal bulharský exarchát. Vzhledem k tomu, že se exarchát nehodlal vzdát správy nad územím, které leželo mimo hranice bulharského státu, zůstalo sídlo exarchy i po

---

⁹ Již v roce 1819 vydal konstantinopolský patriarcha nařízení, že mají církevní hodnostáři propagovat ve svých diecézích helénismus.

¹⁰ Bulharští kněží (nejen), kteří studovali v Rusku, byli pod vlivem slavjanofilů nositeli národního hnutí v Bulharsku. viz DAKIN, *The Greek Struggle in Macedonia*.

¹¹ V Makedonii zůstávala v povědomí slovanských křesťanů tradice Ochridského arcibiskupství. Je pravděpodobné, že pokud by nedošlo k jeho zrušení, bulharské pravoslaví by mělo své sídlo tam.

vzniku knížectví v Istanbulu. Po osamostatnění Bulharska však Porta nepovolila exarchátu nadále obsazovat skopské, ochridské a veleské diecéze svými biskupy, a tak byla načas omezena i působnost bulharských škol v Makedonii. Ke zlepšení podmínek pro bulharské národní hnutí v Makedonii došlo až po nástupu Stefana Stambolova do čela bulharské vlády v roce 1887. Stambolov totiž vsadil na dobré styky se sultánem a vymohl u něj obnovení činnosti exarchátních škol v Makedonii.

Nacionální propagandy v Makedonii: řecká, bulharská a srbská

Výsledným usnesením berlínského kongresu nebylo jen vytvoření bulharského státu, ale ve skutečnosti došlo k celkovému přerozdělení Balkánského poloostrova. Byla uznána samostatnost Srbska, Černé Hory a Rumunska a habsburská říše dostala svolení k okupaci Bosny a Hercegoviny. Z evropské části Osmanské říše zůstala pod nadvládou Turků kromě Makedonie již jen malá část původního území a bylo nabíledni, že i ta se v budoucnu stane „kořistí“ jednoho ze svobodných balkánských států. Na získání Makedonie aspirovalo Bulharsko a Řecko a po roce 1878 vstoupil na scénu ještě další претенdent – Srbské knížectví.

Srbské knížectví si začalo nárokovat území Makedonie po berlínském kongresu, který vzal Srbsku poslední naděje na získání přístupu k moři prostřednictvím připojení Bosny. Do té doby se Srbsko o tento směr expanze prakticky nezajímalo. Jak Srbsko, tak Bulharsko i Řecko dokládaly své nároky reminiscencemi na vlastní minulost, kdy oblast Makedonie byla součástí jejich státních útvarů. Spory o Makedonii se často opíraly i o teoretické práce historiků a etnografů, psané za tímto účelem, které byly různě spolehlivé a měly různou kvalitu. Vyznačovaly se především tím, že záměrně upravovaly počty Bulharů, Řeků a Srbů žijících na území Makedonie ve prospěch té které země.¹²

Samotný pojem Makedonie byl přitom ještě na počátku 19. století pro současníky dosti nejasný a neurčitý, více se ho začalo užívat až po krymské válce jako literární reminiscence na antické období. Co se týče vlastní identity, slovanské křesťanstvo v Makedonii vidělo samo sebe spíše jako poddané nějaké říše, jako členy náboženské skupiny a jako lidi užívající společný jazyk. Emocionálně větší

---

¹² NIEDERLE L., *Makedonská otázka*, Praha 1903 s. 28

význam měla příslušnost k vesnici či městu než k nějakému národu.¹³ To platilo především do doby, než v zemi začalo silněji působit bulharské národní hnutí a následně i další propagandy, ale i poté byla vesměs agrární a patriarchální společnost ještě stále daleka toho, aby začala intenzivněji vnímat nějakou vyšší identitu než regionální. Nacionální vyhraněnost se týkala jen omezeného počtu makedonské inteligence nebo movitější městské elity. Ani jazykově nebyla oblast Makedonie jednotná, existovala řada dialektů, které tvořily plynulý přechod mezi bulharštinou a srbštinou. Na severu se jazyk přibližoval více srbštině, na jihovýchodě bulharštině a měl řadu místních specifik.¹⁴ Přesto lze říci, že v době vytvoření moderního bulharského státu mělo slovanské obyvatelstvo jazykem i kulturou nejbližší k Bulharům. Vzhledem k tomu, že Makedonie zůstala po vzniku Bulharského knížectví mimo jeho území, její vývoj se ubíral samostatnou cestou, ale je pravděpodobné, že by se jinak bez problémů začlenila do bulharského státu a přijala bulharskou identitu.¹⁵ Především v první polovině 19. století měla ale v Makedonii své místo i řecká kultura, vzhledem k tomu, že řečtina byla po staletí jazykem vzdělanců a obchodníků. Postupem času zde však její význam slábnul, především kvůli odlivu řecké inteligence z turecké říše po osamostatnění Řecka a také kvůli silícímu národnímu hnutí okolních slovanských zemí. Na počátku 20. století hodnotil *Ottův slovník naučný* národnostní vyhraněnost slovanských křesťanů v Makedonii takto: „*Slované (makedonští) sami sebe označují za Bulhary, a také od Řekův jsou tak nazýváni. Jen malé skupiny hlásí se v posledních desetiletích k Srbům.*“

Církev a školy

Jelikož jedinou institucí mající nacionální charakter, která mohla legálně působit v rámci Osmanské říše, byla církev, propaganda všech tří aspirantů byla zaměřena právě na církevně-školskou činnost.¹⁶ Soupeření prostřednictvím církví začalo po zřízení bulharského exarchátu a ještě zintenzivnilo po zapojení Srbska. Zhruba od 80. let 19. století tedy působily v Makedonii tři církevně-školské

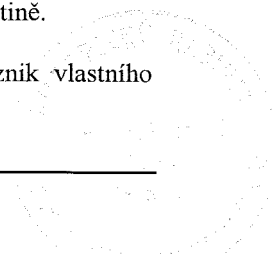
---

¹³ SHEA J., *Makedonija i Grcija*, Skopje 2002, s. 160, 171.

¹⁴ Podle mínění L. Niederleho byl jazyk makedonských Slovanů přeci jen bližší bulharštině.

¹⁵ viz KOL. *Dějiny Makedonie*

¹⁶ Zvláštní skupinu tvořili ještě *Vlachové*, pro které vymohla rumunská vláda vznik vlastního gymnázia.

organizace, které měly za cíl působit na nacionálně nevyhraněné obyvatelstvo a asimilovat ho s vlastním národem.¹⁷ Srbsko mělo situaci poněkud ztíženou tím, že srbská církev byla v té době podřízena cařihradskému patriarchátu (až do roku 1920), a proto musela patriarchu o povolení k činnosti v Makedonii žádat. Srbská církev pronikla do Makedonie také prostřednictvím spolku Svatý Sáva, který byl založen v roce 1886 za přispění srbského konzula ve Skopje.¹⁸ Spolek pracoval na zakládání srbských škol po celé Makedonii a jeho největším úspěchem bylo jmenování srbského biskupa Firmiliana správcem skopské diecéze v roce 1896.¹⁹ Svůj vliv, především na severu Makedonie, měla i srbská bohoslovecká škola v kosovském Prizrenu založená roku 1871. Srbsko se pokoušelo otevřít také otázku obnovení ochridského arcibiskupství pod srbským patronátem, ovšem bez úspěchu.²⁰

Situaci v Makedonii na konci 19. století dobře popsal srbský publicista Pera Todorović, který měl možnost Makedonii osobně navštívit. Zaměřoval se na působení církví ve školském systému a jejich vliv na domácí obyvatelstvo. Z jeho vyprávění je patrné, že území bylo rozděleno do sfér vlivu, přičemž obyvatelstvo na jihu mělo blíže k Řekům, a na severu, kde byla zase silnější srbská propaganda, k Srbsku. Z jeho výpovědi, která se jen stěží dá nazvat nestrannou, přesto vyplývá, že největší úspěchy v Makedonii slavila propaganda bulharská.²¹ Střet propagand se projevoval mimo jiné tím, že často byly národnostně rozděleny nejen jednotlivé vesnice, ale dokonce i rodiny. Nebylo ničím výjimečným, že jeden člověk v krátké době několikrát „změnil identitu“, ať už za účelem vlastního prospěchu, nebo z donucení.²² Na denním pořádku byly drobné šarvátky mezi žáky exarchátních, patriarchátních a srbských škol, běžně se zakazovalo slavení církevních svátků,

---

¹⁷ Patrně se očekávalo, že v případě dalšího dělení evropského Turecka budou evropské mocnosti brát zřetel na národnostní citění místního obyvatelstva.

¹⁸ Spolek vzniknul za účelem pomoci Srbům ve Starém Srbsku a Makedonii a soustředil se především na činnost škol a církve. Podporoval finančně učitele a kněze, kteří měli v těchto oblastech působit na srbské citění slovanského obyvatelstva. viz ВОЈВОДИЋ М., *Друштво Светог Саве*, Београд 1999.

¹⁹ Ve skutečnosti se ujal úřadu až 1902. Dalším metropolitou byl Varnava Rosić, který nastoupil jako administrátor do diecéze veleské a debarské v roce 1910.

²⁰ Porta odmítla dát povolení k obnově Pečského patriarchátu. Pro celý kosovský vijálet byla po srbsko-bulharské válce (1885) povolena slovanská liturgie v rámci Konstantinopolského patriarchátu. Mnozí lidé v tomto kraji proto přešli pod patriarchát.

²¹ Srbské školy byly například v okolí Soluně, ve městech Skopje, Ochrid, Kumanovo, Tetovo, Kočani, Prilep, Kruševo, Gevgelija, Kukuš, Seres a Dojran. Podle Todoroviće byl problém i se vzděláním kněží. V srbském prostředí bylo zvykem, že se úřad farního kněze dědil z otce na syna. Proto doporučoval zaměřit pozornost na výchovu kněžských dětí.

²² KARÁSEK J., „*Několik slov o Makedonii a makedonských Slovanech*“, *Slovanský přehled*, 1903.

kteřé byly typické pro druhou církev²³. Někdy měly střety s nacionálním podtextem dokonce i tragické následky. Na některých místech se stávalo, že pokud byl v obci pouze jeden kostel a dvě církve, musely se o jeho užívání společně dělit.

Ozbrojené organizace

Paralelně s církevně-školskou činností působily v Makedonii jako další nástroje národních propagand různé ilegální organizace. Patrně nejvýznamnější organizací byla probulharská *Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace (VMORO)* založená nejspíše v roce 1893 v Soluni, jejímž posláním bylo pracovat na svržení osmanské vlády v Makedonii a Thrákii. Organizace vznikla v prostředí makedonské inteligence, která nesouhlasila s metodami exarchátu v Makedonii, a byla rovněž i odpovědí na Stambolovu politiku podpory činnosti bulharské církve mimo hranice Bulharska. Přestože se jednalo z velké části o exarchátní učitele působící v Makedonii, byli často antiklerikálně a levicově zaměřeni a činnost exarchátu a soupeření církví vůbec vnímali jako zhoubnou a kontraproduktivní. Ideologové organizace si uvědomovali, že multietnický charakter Makedonie a zájmy jednotlivých evropských velmocí v tomto regionu brání možnosti připojení k Bulharsku.²⁴ Jedna frakce organizace proto vystupovala s alternativním plánem uspořádání Makedonie, které by fungovalo na bázi autonomie. Církevní otázka měla být rovněž řešena na autonomním principu. Kromě *VMORO* byly vytvořeny ještě další bulharské organizace, z nichž některé byly dokonce pod kontrolou vlády v Sofii. Organizace často disponovaly ozbrojenými četami, které podnikaly výpravy na území Osmanské říše, kde prováděly různé podvratné akce. Komitské čety se dostávaly do střetu nejen s jednotkami turecké armády, ale často i s ostatními organizacemi či bandami, které operovaly v Makedonii.

Srbská vláda až do převratu v roce 1903²⁵ podvratnou činnost četnických komitů v Makedonii a na území Starého Srbska příliš nepodporovala. Po roce 1904 začaly především ve Starém Srbsku živelně vznikat ilegální srbské organizace, které

---

²³ SLIJEPCJEVIĆ, *Istorija Srpske pravoslavne crkve II.*, Beograd 1991 s. 433.

²⁴ Ekmečić píše, že v Makedonii byla specifická situace kvůli tomu, že zde bylo etnicky pestřejší složení než na jiných místech balkánského poloostrova. EKMENČIĆ, op. cit., s. 327

²⁵ V roce 1903 byl v Srbsku uskutečněn převrat, při kterém došlo k výměně dynastií. Aleksandr Obrenović byl zavražděn, na jeho místo nastoupil Petr Karadžordje a zároveň došlo i ke změně kurzu srbské politiky. Po roce 1904 se politika srbského státu více soustředila na expanzi.

měly chránit křesťanské obyvatelstvo před řáděním albánských band. Postupem času se čety dostávaly do střetu také s bulharskými komity. Na území Makedonie působily na konci 19. století i řecké oddíly tzv. *Andartů*, které byly primárně protiturecky zaměřeny, stále častěji však vystupovaly i proti bulharským organizacím. Zvýšená aktivita řeckých ozbrojenců na území Makedonie byla zaznamenána zvláště po řecko-turecké válce v roce 1897, což bylo ovlivněno propagandou nacionalisticky zaměřeného metropolity kosturského Germana.²⁶

Popisy situace v Makedonii na počátku 20. století vykreslují velmi tristní obraz zaostalé země rozvrácené anarchií a chaosem. Na obyvatelstvu, které bylo vystaveno permanentnímu strachu, parazitovaly různé loupeživé bandy, ale také akce *VMORO* stále více sklouzávaly k represivní politice. Komitské čety, které proti sobě vzájemně bojovaly, nutily obyvatelstvo k vydávání daní a různých naturálií a nebylo žádnou výjimkou, že celá vesnice do té doby sympatizující s patriarchátem musela přestoupit pod správu exarchátu a naopak. Běžně se tak stávalo, že daná oblast během krátkého období přešla pod hrubým nátlakem k té či oné straně. Upadající síla Osmanské říše nebyla schopna udržet v kraji pořádek a nebyla ani ochotna řešit situaci nějakými reformami.²⁷ V roce 1903 proběhlo z iniciativy *VMORO* v Makedonii rozsáhlé povstání, po jehož potlačení se makedonské obyvatelstvo nevyhnulo represím ze strany turecké moci. Krutost, s jakou se turecká vláda vypořádala se svými oponenty, její odplata na křesťanském obyvatelstvu i celkově neutěšená situace v Makedonii našly ohlas v tehdejší Evropě, o čemž svědčí i dobová česká publicistika.²⁸ Soupeření o Makedonii bylo nakonec vyřešeno rozdělením území mezi Srbsko, Bulharsko a Řecko během balkánských válek.

---

²⁶ Byl totiž stoupencem intenzivnější spolupráce patriarchátu s řeckou vládou. Patriarcha pak dosazoval do makedonských diecézí osoby zanícené pro získání silného vlivu konstantinopolského patriarchy. BUDSKÝ J., *Makedonská otázka v období mezi berlínským kongresem a mladotureckou revolucí (1878-1908)*, Diplomová práce FFUK Praha 1997, s.24

²⁷ Reálným obrazem tehdejších poměrů je film makedonského režiséra žijícího v zahraničí Milča Mančevského *Prašina*, který vypovídá o kritické situaci v Makedonii na počátku 20.století a přirovnává ji k situaci na Divokém západě v Americe v tom samém období. V Makedonii tehdy řádily i různé cizí žoldácké bandy, což ještě zvětšovalo těžké postavení místních obyvatel.

²⁸ viz KARÁSEK, op. cit., s.; nebo NIEDERLE „*Na západě Makedonie a hlavně ve Starém Srbsku řadí zase roty Albánců olupující lidi o jmění, čest i o život...Míra jejich (makedonských i starosrbských Slovanů) žalu a utrpení byla letošní zimy tak vrchovatě naplněna, že bouřný krvavý převrat zdál se za letošního jara neodvratný*“, NIEDERLE, op. cit., s. 38-38.

Makedonská inteligence a církevní otázka

Kritická situace v Makedonii se odrazila i na konceptech makedonské inteligence, která se zabývala řešením makedonské otázky. Autonomistické myšlenky, které kromě *VMORO* podporovaly ještě další spolky makedonské inteligence žijící v emigraci, jako byli například sofijští *Lozaristé*²⁹, měly vliv na vznik specifického směru, tzv. *makedonismu*. Tento směr, jehož teoretickým základem byl nikoliv národnostní, ale regionální koncept, se ve svých úvahách dotknul i otázky církve. Přední teoretik makedonismu Krste Misirkov v roce 1903 ve svém stěžejním díle *O makedonských záležitostech (Za makedonskite raboti)* požadoval obnovení ochridského arcibiskupství, pod jehož jurisdikci by spadala celá Makedonie. Církev podle něj měla mít multietnický charakter a měla umožňovat vzdělání veškerému pravoslavnému obyvatelstvu bez národnostního rozlišení.³⁰ Misirkov byl zásadně proti stávající situaci, kdy se slovanské obyvatelstvo národnostně profilovalo pod tlakem propagand. Upozornil proto, že pokud je nevyřešená církevní otázka hlavní brzdou pro sjednocení makedonských Slovanů a překážkou ke vzniku autonomní Makedonie, měl by se tento problém řešit jako prvořadý.³¹ Obnovu ochridského arcibiskupství žádala v memorandu na londýnské konferenci v roce 1913 také makedonská emigrace žijící v Petrohradě.³² Nutno poznamenat, že *makedonismus* byl velmi omezenou záležitostí, kterou se zabývala pouze hrstka makedonské inteligence pobývajících v emigraci.³³ Dnešní význam má jen proto, že se postupně transformoval do makedonského národního programu a byl využit k řešení makedonské otázky. V samotné Makedonii byl na počátku 20. století prakticky neznámý, a proto mohl velmi lehce upadnout v zapomnění.

Uniatské hnutí - alternativa církevní autonomie

Při hledání řešení církevní autonomie přistoupila část makedonské městské elity a inteligence na myšlenku dosáhnout svého cíle přes unii s katolickou církví.

---

²⁹ Literární spolek fungující v Sofii, který propagoval autonomii Makedonie podle usnesení berlínského kongresu.

³⁰ Nejednalo se jen o Slovanů, ale i např. o pravoslavné Vlchy.

³¹ viz МИСИРКОВ К., *За македонските работи*, Скопје 1985.

³² BOJADŽINSKI, *Kronologija Ochridske archiepiskopije*, Zagreb 1994.

³³ Především v Bulharsku, Srbsku, Řecku a Rusku.

Za uniatským hnutím stály především požadavky na užívání slovanského jazyka v liturgii a možnost navštěvovat školy s výukou ve slovanském jazyce. Hnutí za unii se v Makedonii objevilo během 19. století s různou intenzitou hned několikrát. Nejprve to bylo v 60. letech, kdy měly tendence směřující k unii vliv na urychlení procesu vzniku exarchátu. Anglie a Rusko se tehdy obávaly, že by se kvůli unii s katolickou církví zásadně zvýšil vliv Francie a Rakouska v regionu, a proto vyvíjely na Portu nátlak, aby povolila vznik národní bulharské církve. Uniatská propaganda měla největší ohlas na jihu Makedonie především v okolí města Kukuš, které se dnes pod názvem Kilkis nachází v Řecku.

Většího rozměru nabraly uniatské tendence v 90. letech 19. století, kdy se vyjednávalo v Římě prostřednictvím skopského metropolity Theodosije Gologanova o možnosti obnovení ochridského arcibiskupství ve spojení se Svatým stolcem. Ochridské arcibiskupství nakonec nebylo obnoveno ani prostřednictvím unie s katolickou církví, ani jako autonomní církevní jednotka pod cařihradským patriarchátem, důležité však bylo, že idea o jeho obnovení zapustila kořeny v podvědomí pravoslavného kléru a křesťanského obyvatelstva v Makedonii.

1. 3. *Pravoslavná církev v Makedonii v meziválečném období*

Po balkánských válkách získalo Srbsko severní, tzv. vardarský díl Makedonie. Jelikož je tématem této práce vznik Makedonské pravoslavné církve, která se formovala právě ve vardarské části Makedonie, budou se následující kapitoly soustředit na život církve pouze v této oblasti. Část makedonských diecézí připadla pod srbskou církev již v tomto období, formálně však stále spadaly pod cařihradský patriarchát. Po krátkém intermezzu za první světové války, kdy srbský díl okupovalo Bulharsko a byla zde obnovena také činnost exarchátu, získala Srbská pravoslavná církev v roce 1920 pod svou správu celé území vardarské Makedonie. Zároveň získala na ekumenickém patriarchátu úplnou samostatnost. V roce 1920 se v rámci Srbské pravoslavné církve spojilo několik původně samostatných církevních jednotek, které se dříve nacházely pod správou osmanské nebo habsburské říše. Díky tomu tvořila srbská církev velmi různorodý komplex církví, které prošly zcela odlišným vývojem. Diecéze fungující v rámci habsburské říše byly většinou na lepší materiální i duchovní úrovni a disponovaly vzdělanějším klérem než diecéze, které připadly srbské církvi po rozpadu Osmanské říše.

Srbská církev se v období mezi dvěma válkami potýkala s řadou problémů. První pokusy o modernizaci církve v 19. století dopadly neúspěšně především kvůli sporům uvnitř církve samé. Pravoslaví na Balkáně nebylo historicky, organizačně ani doktrinálně schopno získat odpovídající postavení uvnitř rodícího se státního systému a to především proto, že na rozdíl od katolické církve uznávalo primát státu, a nebylo tedy samostatným politickým subjektem.³⁴ Srbská církev nepředstavovala vážnou politickou sílu, pouze se přidružovala k různým politickým proudům a hnutím. Nestala se ani hybatelem modernizačních procesů a její reakcí na tyto trendy byly pouze polemiky s vyspělejší katolickou, islámskou nebo světskou inteligencí.³⁵ Společným rysem všech pravoslavných Jihoslovanů byl

---

³⁴ Autokefalita církve je jedním ze symbolů státně-nacionální integrace. Je tedy téměř předurčená hrát podřízenou úlohu ve společenském systému.

³⁵ Postupně vznikala teologie národa – mladá generace pravoslavné inteligence revitalizovala kult sv. Sávy jako vůdce národa. Přestože tento kult trpěl nedostatkem historické kritiky a formoval se v důsledku polemik s vyspělejší kulturou, stal se základem pro vztah církve a státu. Tento teologický koncept národa umožnil integrální přiblížení všech Srbů z různých částí Balkánu. Měl i přiblížovat pravoslavnou církev pokročilejší světské inteligenci. Podstatnější vliv na společnost měl až od 20. let 20. století. S tím je spojeno i oživení kultu státnosti (Nemanjićové, car Dušan, kosovský mýtus). RADIĆ R., *Verska elita i modernizacija – teškoće pronalazenja odgovora* in: *Srbija u modernizacijskim procesima, zbornik radova, Beograd 1994*

patriarchální a rituální charakter náboženství. Již ruští slavjanofilové v 19. století poukazovali na to, že srbské pravoslaví je velmi specifické tím, že má silně patriarchální ráz, což se projevovalo například přednostním uctíváním národních světců.³⁶

Pro další období bylo důležité, že se na konci 19. století a začátku 20. století vytvářely vazby mezi srbskou, ruskou a později též řeckou pravoslavnou církví. Tyto vztahy se upevňovaly i díky tomu, že řada srbských duchovních studovala na bohosloveckých školách a teologických fakultách v Rusku nebo v Řecku.³⁷

Vardarská Makedonie, která se po roce 1918 stala součástí království SHS, byla oficiálně prohlášena za jižní Srbsko a v podstatě se zde navázalo na asimilační politiku dobře známou z počátku 20. století. Tomu měla kromě srbského vzdělávacího systému napomáhat i Srbská pravoslavná církev.

Struktura pravoslavné církve v Makedonii byla přizpůsobena novým hranicím, jelikož původní diecéze přesahovaly na území řecké a bulharské části Makedonie. Skopská diecéze byla také povýšena na stupeň metropole. Významnějšími osobnostmi mezi srbskými církevními hodnostáři, kteří působili v meziválečné Makedonii, byli skopský metropolita Josif Cvijović a ochridský biskup Nikolaj Velimirović.³⁸ Z jejich iniciativy byla v roce 1922 otevřena v Bitole bohoslovecká škola, která měla mimo jiné dohlížet i na „nacionální smýšlení“ žáků. Služba církevních hodnostářů v Makedonii pravděpodobně nepatřila zrovna mezi prestižní místa, například biskup Nikolaj byl do Makedonie „odklizen“ kvůli neshodám s církevní hierarchií v Bělehradě.³⁹ O tom, že do Makedonie bylo posíláno také mnoho farních duchovních srbského původu, se můžeme dohadovat na základě údajů z pozdějšího období. Zatímco před druhou světovou válkou byl

---

³⁶ Dnešní Makedonská pravoslavná církev má církevní kalendář složený také pouze z regionálních světců.

³⁷ Tyto vztahy měly později mj.vliv na řešení makedonské církve, neboť SPC nemohla opomíjet stanoviska, především RPC.

³⁸ Metropolita skopský Josif Cvijović se narodil v dramatickém roce 1878. Vystudoval teologii v Kyjevě a poté několik let učil na bohoslovecké škole v Bělehradě. Již na počátku 20. století se zapojil do četnického hnutí a dobře se seznámil s krajem a místními poměry v jižním Srbsku a Makedonii. V roce 1920 byl vysvěcen biskupem Srbské pravoslavné církve a církev ho pověřila správou bitolské diecéze v Makedonii. Později se stal metropolitou skopským. Podle hodnocení z meziválečného období byl schopným organizátorem, znalcem církevního práva a odpůrcem reformem.; viz MAREK J., *Pravoslavní v Československu*, Praha 2004 (příloha č.18, Výběr podkarpatoruských biskupů) s. 386-387.

³⁹ Tuto domněnku potvrdil později i patriarcha srbské církve Vikentije Prodanov v první polovině 50. let (V Makedonii na sklonku 30. let také působil). Vikentije při jedné příležitosti poznamenal, že SPC nemá nic proti domácím kandidátům a nikdy se jim ani nebránila. Před válkou prý do makedonských diecézí nešel žádný biskup SPC dobrovolně, ale spíše z povinnosti. DARM f.1070 RKVP k. 1. 13. 7. 1955.

počet kněží v Makedonii oproti jiným místům pod správou srbské církve velmi uspokojivý, po válce, během níž byli všichni srbští kněží vyhnáni zpět do Srbska, byl počet pravoslavného duchovenstva nedostačující. V Makedonii se uchytilo také mnoho ruských kněží a mnichů, kteří opustili Rusko po bolševické revoluci a v Království SHS našli své nové působiště.

Přestože v Makedonii srbská správa zavedla poměrně přísný bezpečnostní režim, nadále v zemi působila ilegální organizace *VMRO* (nástupkyně *VMORO*). Pro další vývoj bylo důležité, že v roce 1934 navázala Kominternu na tradici makedonismu a přijala tezi o existenci samostatného makedonského národa. Následně toto přijala také levicová frakce *VMRO*. Tyto myšlenky začaly během 30. let zapouštět kořeny mezi makedonským obyvatelstvem. Vzhledem k tomu, že srbská správa nerozlišovala mezi autonomistickými a probulharskými tendencemi, není ze srbských zpráv zcela jasné, nakolik měla podpora makedonismu národnostní charakter a nakolik byla spíše výrazem regionální identity. Podle zpráv, které sbíralo Ministerstvo spravedlnosti v Bělehradě, bylo mezi makedonským pravoslavným duchovenstvem běžné, že se vyjadřovali o „makedonském charakteru země“ a že údajně měli separatistické tendence (jednalo se většinou o odchovance exarchátních škol). Z ministerstva byly proto srbským biskupům posílány instrukce, aby byli tito kněží vyměněni za jiné kněze, kteří byli nacionálně uvědoměli.⁴⁰ Bulharské vědomí se nadále udržovalo především v pravoslavných kláštorech po celé Makedonii, čehož si všiml při svých cestách po Makedonii ve 20. a 30. letech i český přírodovědec Julius Komárek. Ve svém cestopise *Neznámá Makedonie* na adresu makedonských klášterů poznamenal: „*Mimo jiné tu jsou ještě v mnohých manastýrech z dob bulharského exarchátu v minulém století mniši, kteří se také starají o mnoho věcí, jež s Bohem nesouvisí*“.⁴¹

---

⁴⁰ JOVANOVIĆ V., *Jugoslovenska država i Južna Srbija (1918-1929)*, s. 367

Biskup Jovan Velimirović, synovec biskupa Nikolaje, o mnoho let později tvrdil, že v období královské Jugoslávie prý ochridský biskup Nikolaj obdržel od ministra vnitra Antona Korošce seznam více než padesáti makedonských kněží, údajných bulharofilů, a ač byl vyzýván, aby se jich zbavil, přesto to neudělal. RKVP 11. 6. 1966.

⁴¹ KOMÁREK J., *Neznámá Makedonie*, Praha 1941 s.122.

1. 4. Druhá světová válka na Balkáně a změny v církevní jurisdikci ve vardarské Makedonii

Začátkem dubna 1941 zaútočily německé a italské jednotky na Jugoslávii a Řecko. Německé divize postupně obsadily v několika proudech východní část vardarské Makedonie. Italské jednotky pak okupovaly západní Makedonii. Německý útok byl podniknut z bulharského území, přestože se Bulharsko zpočátku válečných operací neúčastnilo. Záhy po dobytí celého území (13. 4. 1941) se německé vedení rozhodlo předat část jugoslávské a řecké Makedonie a západní Thrákii do správy Bulharska. Západní část Makedonie přešla pod správu Italy ovládané Albánie.

Bulharská církevní správa v Makedonii

Bulharská pravoslavná církev byla po příchodu bulharské armády do vardarské Makedonie první institucí, která zareagovala na přidružení oblasti k Bulharsku. Vedle administrativních změn v civilní správě došlo zhruba měsíc po anexi k přerozdělení církevně-správních jednotek, které byly původně pod jurisdikcí Srbské pravoslavné církve.

Exarchát chápal připojení vardarské Makedonie a dalších území jako navrácení svých kanonických území, která ztratil po balkánských válkách. Bulharská církev se také považovala za duchovní symbol sjednocených Bulharů. Již v dubnu 1941 Posvátný synod bulharské církve vyhotovil projekt nové administrativně-církevní správy pro země, které měly být v brzké době přiřčleněny k Bulharsku. Počítalo se s vytvořením šesti nových církevně-správních oblastí na území vardarské a egejské Makedonie a západní Thrákie. Tento projekt nebyl nikdy plně realizován, nakonec byly vytvořeny čtyři nové církevně-správní oblasti.⁴²

---

⁴² СТАНОВА В., *Църква и национално обединение Българската православна църква през втората световна война, Религия и църква в България*, София 1999, s. 264.

Dosavadní diecéze byly změněny na skopsko-veleskou a strumičsko-dramskou (v roce 1943 byla strumičská část oddělena a spojena se skopijsko-veleskou), ochridsko-bitolská zůstala zachována ve svých původních hranicích. Ke skopsko-velské diecézi byly přiřčleněny i části jihozápadního Srbska okupované Bulharskem. Do dramské diecéze byla zahrnuta oblast ležící v egejské Makedonii. Diecéze byly dále rozděleny na větší počet administrativních jednotek a zvětšen byl i počet farností.

Nová správa ve vardarské Makedonii usilovala na svých nedávno nabytých územích o vysídlení srbských kolonistů, kteří přišli do země po první světové válce. Kvůli odporu německé okupační správy v Srbsku muselo být vyhánění omezeno, ale i tak do konce války odešlo z Makedonie kolem padesáti tisíc Srbů. Nucený odchod se týkal i srbského pravoslavného duchovenstva. Podle nařízení ze začátku května 1941 museli Makedonii do dvaceti čtyř hodin opustit kněží srbského původu, dále kněží, kteří měli za manželky Srбки, nebo duchovní, kteří nadále projevovali loajalitu Srbské pravoslavné církvi⁴³. Podle některých pramenů mnoho srbských duchovních raději odešlo ze svých farností ještě před příchodem bulharské církevní správy.⁴⁴ Metropolita skopský Josif Cvijović byl do května 1941 držen v domácím vězení a následně vyhnán do Srbska. Stejný byl i osud biskupa zletovskostumičského a administrátora ochridsko-bitolského Vikentije Prodanova.

Jelikož bulharská církev chápala anexi vardarské Makedonie jako připojení území s bulharským obyvatelstvem, Posvátný synod bulharské církve začal v roce 1942 vážně uvažovat o povýšení bulharské církve na patriarchát.⁴⁵ Tento plán se nakonec nepodařilo prosadit. Samotný post exarchy nebyl obsazen již mnoho let předtím a to především z důvodu aspirací bulharské církve na odtržené makedonské eparchie.⁴⁶ Jmenování exarchy bulharské církve by totiž znamenalo, že bulharská církev souhlasí se *statem quo* a že se zříká území mimo hranice Bulharska. Vytvoření bulharského patriarchátu bylo realizováno až v poválečných letech, avšak za zcela odlišných podmínek i pohnutek.

V Makedonii se však brzy začal projevovat nedostatek pravoslavného duchovenstva. Bulharský exarchát proto posílal do uprázdněných a nově vytvořených farností kněze ze Starého Bulharska. Do okupované Makedonie přicházeli především z velikotarnovské a lovečské diecéze. Počet bulharských duchovních, kteří přišli do Makedonie, se pohyboval okolo dvou set osmdesáti.

Nemovitý majetek vysídlených Srbů byl konfiskován a jejich domy byly často nabídnuty za velmi nízké ceny nebo rovnou věnovány bulharským kněžím,

---

⁴³ Jen ze skopské eparchie odešlo 45 kněží a 11 řádových bratří, *Димевски С., Историја на Македонска православна црква*, Скопје 1989, s. 989.

⁴⁴ СТАНОВА, *Църква и национално обединение*, op. cit., s. 266.

⁴⁵ СТОЈАНОВА В., *Църковно-административна уредба на Македонија и Тракија и изборот на патриарх на Българската православна църква (1941-1944)*, МИНАЛЮ 2/1994. Připojení Makedonie a Thrákie k Bulharsku bylo bulharskou církví vnímáno jako sjednocení Bulharů v jednom státě.

⁴⁶ Administrátorem skopské metropolie byl během bulharské okupace archimandrita Stefan, tajemník Posvátného Synodu Bulharské pravoslavné církve.

kteří do opuštěných farností přicházeli. Tito kněží si však i přes mnohé další výhody a úlevy, které jim služba v Makedonii nabízela, ponechávali své původní farnosti ve starém Bulharsku a ve vardarské Makedonii se většinou zdržovali jen sezónně. Dočasnými správci makedonských diecézí byli jmenováni: pro skopsko-veleskou diecézi tarnovský metropolita Sofronij, pro strumičsko-dramskou diecézi biskup nevrokopský Boris a pro ochridsko-bitolskou diecézi metropolita lovečský Filaret. Noví správci však makedonské diecéze navštěvovali jen výjimečně, například u příležitosti svěcení kněží. V době jejich nepřítomnosti je zastupovali archimandrité, kteří byli rovněž původem ze Starého Bulharska.⁴⁷

Ve vardarské Makedonii byla jako administrativní jazyk církve zavedena bulharština. Synod bulharské církve také nařídil sloužit určité části bohoslužeb s ohledem na specifický charakter země místo v církevně-slovanském jazyce v bulharštině. Bylo zakázáno slavit svátky výrazně srbského původu, jako je například krsna slava.⁴⁸ Makedonským bohoslovcům, kteří studovali před okupací v Srbsku, bylo nabídnuto pokračovat ve studiu v Bulharsku. Církev se soustředila i na mládež a organizovala různé křesťanské spolky, které pořádaly exkurze a výlety na poutní místa v Bulharsku.

Přestože byla prestižnější místa obsazována bulharskými kněžími, je zřejmé, že i část místních kněží spolupracovala s Bulhary. Svědčí o tom některé dokumenty z agendy Komise pro náboženské otázky v Makedonii⁴⁹. Ostatně slovanské pravoslavné obyvatelstvo často ani nevnímalo bulharskou správu jako okupaci.

Albánská církevní správa v Makedonii

Odlíšná byla situace v západní části okupované Makedonie. Oblasti kolem Debaru, Strugy, Kičeva, Gostivaru, Tetova a několika vesnic okolo Prespanského jezera byly administrativně sjednoceny do jedné prefektury se sídlem v Debaru.

---

⁴⁷ ДИМЕВСКИ, op. cit., s. 991.

⁴⁸ *Krsna slava* je tradiční svátek typický pro srbské prostředí. Jedná se o rodinný svátek, při němž se uctívá světec-patron rodiny. Připadá na den, kdy rodina údajně přijala křesťanství. Na některých místech se slaví i patron vesnice. Tento obyčej má pravděpodobně svůj původ v předkřesťanské době. V Makedonii byl zaveden nejspíše pod vlivem SPC počátkem 20. století.

⁴⁹ DARM fond 1070, Republička komisija za odnosi so verski zaednici, k. 2, Spisok na delegati za makedonskiot crkveno-naroden sobor z 30. 9. 1958. Tento seznam obsahuje údaje o velké části kněží, mj. o jejich činnosti v době okupace. Ze 103 kněží je u 9 přímo uvedena spolupráce s Bulhary za druhé světové války.

Slovanské obyvatelstvo zde tvořilo menšinu a dostalo se do postavení druhořadého etnika. Úřady přešly do rukou Albánců kolaborujících s Italy. Administrativa byla zřízena podle italského vzoru a v průběhu roku 1941 bylo území formálně připojeno k Albánii.

Pravoslavné chrámy patřící do okupace pod jurisdikci srbské církve převzala pod svá křídla Albánská pravoslavná církev. Farnosti měly i nadále zůstat v rukou původních správců, ale v důsledku odlivu pravoslavného slovanského obyvatelstva z této okupační zóny bylo nutné hledat za ně náhradu. Údajně pak bývaly často svěceny i osoby nedostatečně kvalifikované.⁵⁰

Pravoslavná církev v partyzánském odboji

Velitelé partyzánského hnutí si uvědomovali, že si nemohou dovolit uzavírat se žádné vrstvě obyvatelstva, která by byla ochotna bojovat na straně partyzánského odboje. V *Partyzánském zákoně* z roku 1941 stálo, že při přijímání osob do jednotek nemá být brán zřetel na vyznání nebo na politické přesvědčení. Duchovní všech vyznání, kteří byli zapojeni do národně-osvobozeneckého boje, sehráli významnou roli při získávání širších vrstev obyvatel pro partyzánský odboj. Nepatrné množství duchovních se dokonce stalo členy komunistické strany. Přestože byly náboženské projevy tolerovány, byla tato shovívavost brána pouze jako trpěný ústupek.

V partyzánských jednotkách na území bývalé Jugoslávie vznikla během války funkce tzv. náboženských referentů. Kněží, kteří byli do této funkce jmenováni ve svých jednotkách, zajišťovali obvyklé církevní obřady, jako byly pohřby a různé svátky, starali se o církevní objekty a vedli evidenci úmrtí. Referenti nosili zvláštní uniformy se speciálními odznaky, rozlišené podle vyznání. Pravoslavní referenti měli na levém rukávu umístěnou rudou hvězdu s křížem, muslimští referenti s půlměsícem. Zcela běžně se v partyzánských jednotkách slavily tradiční pravoslavné svátky jako Vánoce, Velikonoce, svátek sv. Sávy nebo svátek Cyrila a Metoděje. V úctě i nadále zůstávala tradiční místa s náboženským charakterem, o čemž svědčí fakt, že nemálo významných zasedání proběhlo v prostorách pravoslavných klášterů. Během roku 1944 se začaly formovat speciální

---

⁵⁰ ДИМЕВСКИ, *Историја на македонската црква, Скопје 1976*, op. cit., s.1004.

komise pro náboženské otázky. Jejich hlavním úkolem bylo regulování vztahu mezi budoucí státní správou a náboženskými spolky.

Partyzánský odboj v Makedonii a pravoslavná církev

Symbolickým mezníkem pro makedonskou státnost bylo druhé zasedání *AVNOJ (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije)* v Jajcích, kde byla Makedonie uznána jako jedna z budoucích republik jugoslávské federace. Koncem roku 1943 se v obci Crveni vodi, kde byl v té době generální štáb osvobozenického boje v Makedonii, vytvořil Iniciativní výbor pro makedonský antifašistický výbor *ASNOM (Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije)*. Jeho předsedou se stal Metodija Andonov zvaný Čento.

U generálního štábu v Crvenich vodach na Ochridsku vznikla začátkem října 1943 také funkce referenta pro náboženské otázky. Tou byl pověřen farní kněz z Debaru Veljo Mančevsk. Jeho pravomoci měly sahát na celé území osvobozené partyzány.⁵¹ Referent Mančevski nechal po farnostech rozeslat oběžník, ve kterém informoval o novém uspořádání náboženských záležitostí. Všichni kněží měli podléhat hlavnímu štábu národně-osvobozenického boje. Taktéž bylo zapovězeno zmiňovat v ektenii* jméno biskupa Albánské pravoslavné církve Hristofora a místo toho měla být vzpomínána národně-osvobozenická armáda. Další nařízení se týkala užívání makedonského jazyka v matrikách a povinnosti duchovních poučovat věřící o tom, že národně-osvobozenický boj není nepřátelský vůči náboženství.⁵²

Koncem října 1943 se sešel ve vesnici Izdeglavje na Ochridsku z iniciativy referenta pro náboženské otázky sněm pravoslavných duchovních. Zasedání se účastnilo něco kolem deseti duchovních a přítomni byli i někteří členové hlavního štábu. Na sněmu bylo odsouhlaseno vytvoření okružního protopresbyterátu, do jehož čela byl vybrán kněz Antim Popovski. Vedle organizačních otázek se sněm zabýval i možností případné materiální pomoci partyzánskému odboji. Činnost protopresbyterátu byla brzy ukončena, protože došlo k opětovné okupaci západní

---

⁵¹ МОЈАНОСКИ Ц., *Автокефалноста на Македонската православна црква/документи*, Скопје 2004, s. 9.

* V přímlovách.

⁵² Oběžník referenta pro náboženské otázky – *Зборник на документи АСНОМ*, Скопје 1964, s. 83-84.

Makedonie. A. Popovski byl zatčen a všech devět farností, na které zasahovala moc generálního štábu, přešlo opět do rukou Albánské pravoslavné církve.

Význam těchto dvou aktů byl celkem minimální, znamenal však navázání prvních kontaktů mezi pravoslavnou církví a jugoslávskou komunistickou mocí. Spolupráce duchovních s partyzány nutně neznamenala přistoupení na spolupráci s komunistickým režimem. Je možné, že řada kněží mohla působit v partyzánských jednotkách třeba jako písaři.⁵³

V srpnu 1944 se v klášteře Sv. Prochor Pčinski na dnešních srbsko-makedonských hranicích konalo první zasedání antifašistického výboru národního osvobození Makedonie (*ASNOM*). Mezi hlavní body přijaté rezoluce patřilo prohlášení Makedonie jednou ze šesti zemí federativní Jugoslávie. Nejvyšším orgánem v republice se stalo předsednictvo *ASNOM* v čele s Metodijou Andonovem a makedonština byla uznána jako úřední jazyk. Zasedání se účastnilo přes sto delegátů, mezi nimiž byli i kněží Veljo Mančevski, Kiril Stojanovski a někteří další.⁵⁴

Srbská pravoslavná církev a četnický odboj

Struktura srbské pravoslavné církevní organizace byla rozbita do tří měsíců po okupaci v dubnu 1941. Kanonické území srbské církve bylo rozděleno do osmi okupovaných území přičemž její působnost nadále zůstala pouze pro oblast Srbska. Nacistické Německo se stavělo k Srbské pravoslavné církvi od počátku s nedůvěrou, například i kvůli jejím kontaktům s anglikánskou církví. Církevní hierarchie vyjádřila svůj postoj k nacistickému Německu již tím, že se postavila odmítavě k přistoupení Jugoslávie k Paktu tří v březnu 1941.

Po německém útoku na Jugoslávii bylo patriarchovi Gavrilu Dožićovi nabídnuto, aby společně s královskou vládou opustil zemi. Odmítl a následující období německé okupace strávil v internaci. Během roku 1944 pak byl společně s biskupem Nikolajem Velimirovičem převezen do koncentračního tábora Dachau v

---

⁵³ DARM Predsedatelstvo na vlada na NRM k. 2/56 30. 8. 1945.

⁵⁴ Илиевски Д., *Автокефалноста на МПЦ*, Скопје 1972, s.117.

Německu. V červnu 1941 se místo patriarchy vedení církve ujal metropolita skopský Josif Cvijović.⁵⁵

Při patriarchátu byly v roce 1941 zřízeny kanceláře biskupů, kteří byli vysídleni ze svých diecézí. Zde se vedla evidence o uprchlých kněžích a o stavu diecézí ležících mimo Srbsko. Převážná část aktivit se soustředila na diecéze srbské církve v rámci *NDH (Nezavisna država Hrvatska)*, kde srbská církev strádala nejvíce.⁵⁶ Celá administrativa patriarchátu byla pod kontrolou německých úřadů. Okupační moc činila na církvev nátlak, aby se více politicky angažovala v její prospěch. Nedićova vláda také požadovala, aby se církevní hierarchie veřejně distancovala od četnického hnutí Draži Mihailoviće i od partyzánského hnutí. Posvátný synod se ale odmítal nějak veřejně vyjadřovat a zdůvodňoval to tak, že církve je apolitická a stojí mimo veškerá hnutí.

V reálu církevní hierarchie ve velké většině sympatizovala s četníky. Synod s nimi udržoval kontakty, i když velmi obezřetně, aby proti církvi nepoštlval německé úřady. V létě 1941 získala německá rozvědka informace o vazbách mezi biskupem Nikolajem Velimirovićem a četnickým vůdcem Dražou Mihailovićem. Brzy poté byl biskup internován podobně jako patriarcha Gavriilo. Postoj hierarchie srbské církve k partyzánskému komunistickému hnutí byl spíše odmítavý. Je pochopitelné, že církve coby nositelka tradičních hodnot měla blíže k monarchistickému četnickému hnutí než ke komunistickému odboji, který propagoval antináboženskou ideologii.

Mimo území Srbska nebylo výjimkou, že v čele četnické jednotky stál pravoslavný kněz. Příkladem může být četnický vůdce, kněz M. Djujić, bojující v Černé Hoře. Po válce bylo kvůli spolupráci s Djujićem několik kněží odsouzeno.⁵⁷ V roce 1944 bylo u hlavního štábu královského vojska zřízeno oddělení pro náboženské otázky, které mělo koordinovat činnost kněží v řadách četnických brigád.

---

⁵⁵ Josif zastupoval patriarchu, přestože nebyl členem synodu. Podle pravidel mohl patriarchu zastoupit biskup Irinej nebo metropolita Dositej, ti však byli v té době věznění gestapem. V pozdějších pamětech patriarchy Gavriila se píše, že Josifa prosazovali Němci, a on to odmítal. Nicméně v roce 1941 patriarcha dal ke jmenování Josifa svým zástupcem ústní souhlas.

⁵⁶ V Nezávislém státě Chorvatsko byly dokonce pokusy vytvořit Chorvatskou pravoslavnou církve. Viz Слијепчевић Ђ., *Историја Српске православне цркве*, 3, Београд 1991, s. 91-105.

⁵⁷ ПЕТРАНОВИЋ Б., *Југославија на размеђу (1945-1950)*, Београд 1993, s. 141.

Na území okupované Makedonie dosáhl četnický odboj vedený Stefanem Kostićem jen velmi omezených rozměrů. Jediným funkčním hnutím odporu zde byl partyzánský odboj.

2. Organizace pravoslavné církve v Makedonii po druhé světové válce

Národně-osvobozenecá armáda měla do konce roku 1944 pod kontrolou již většinu území vardarské Makedonie, nový řád ale pronikal do všech vrstev polického a společenského života postupně a v několika etapách. Přestože se státní moc snažila ovládnout situaci v zemi v co nejkratší době, pro množství naléhavějších problémů byla otázka získání kontroly nad pravoslavnou církví odsunuta na později. Otázka organizace pravoslavné církve v Makedonii nebyla krátce po osvobození zásadním problémem pro provinční vládu v Makedonii ani pro centrální vedení v Bělehradě. Větší význam měla tato otázka pro Srbskou pravoslavnou církev i když i ona měla svá aktuálnější témata, jako například srbské eparchie v diaspoře.

Na událostech kolem pravoslavné církve, tedy na prvních pokusech o její nové organizování, se dá dobře ukázat, jak se po nástupu komunistického režimu v Jugoslávii mohly řešit některé (spíše podružnější) otázky. Na příkladu pacifikace církve je také možné sledovat, jak se v zemi postupně upevňoval nový režim, a když byla jeho síla dostatečně zkonsolidována, jak začínal upínat svoji pozornost i na druhořadější problémy, které byly zpočátku přehlíženy. Na řešení problému církve se částečně odrazily i mocenské rošády ve vedení republiky v roce 1946, které signalizovaly definitivní stabilizaci nové moci v Makedonii. Je však předem nutné upozornit na skutečnost, že se budeme dost často pohybovat na úrovni hypotéz a více či méně pravděpodobných dohadů, které se budou moci seriózněji zodpovědět, až bude situace vardarské Makedonie v druhé polovině 40. let lépe zmapována.

Makedonští pravoslavní kněží

Pro momentální situaci ve vardarské Makedonii bylo důležité, že se bulharská církevní správa během války postarala o důsledné očištění církve od všeho srbského. V zemi nezůstal jediný srbský duchovní a místní kněží měli k dispozici převážně bulharské bohoslužebné knihy. Z meziválečného období víme, že řada pravoslavných kněží v Makedonii projevovala bulharské cítění nebo že vyjadřovala podporu makedonským autonomistickým myšlenkám, případně

obojímu zároveň. Protože byla značná část kněží v důchodovém věku, nebude překvapením, že mezi nimi stále ještě rezonovaly touhy po obnově ochridského arcibiskupství, které byly velmi živé na konci 19. století. Kněží, kteří byli v kontaktu s partyzány, se museli dříve nebo později doslechnout, že komunisté podporují makedonskou národní otázku a mohli toho chtít využít k obnovení starobylého arcibiskupství.

První pokusy o organizování církve v Makedonii jsou charakteristické spontánností a improvizováním. Kněží, kteří se chopili jako první iniciativy, nevěděli co mají od nového režimu očekávat, a proto se snažili z momentální situace vytěžit, co se dalo. Přestože evidentně neměli příliš jasnou představu o budoucím církevním uspořádání, dvě věci jednoznačně určovaly směr jejich jednání: zabránit návratu srbského duchovenstva a pokusit se o realizaci dávného snu, tj. obnovení ochridské arcibiskupství. Není snadné odhadnout, nakolik a zda-li jejich činy motivovalo národnostní cítění bulharské či rodící se makedonské vědomí, nebo prostě jen vlastní ambice.

Když se bulharská správa na podzim roku 1944 definitivně zhroutila, Makedonii musel opustit i archimandrita bulharské církve Stefan. Absence církevního vedení ihned využila skupina místních makedonských kněží k tomu, aby převzala organizaci církve do vlastních rukou. Tak byl v říjnu 1944 v jedné vsi nedaleko Velesu vytvořen první Iniciativní výbor pro organizování církve v Makedonii, jehož členy se stali Kiril Stojanov (později Stojanovski), Nikola Apostolov, Metodija Gogov, Pande Popovski, Ivan Gelev⁵⁸ a Spiro Dimovski. Jako první úkol si tento samozvaný výbor předsevzal vytvářet místní duchovní výbory ve všech osvobozených makedonských městech.⁵⁹ Za zmínku určitě stojí, že Bulharská pravoslavná církev pověřila po odchodu Stefana správou církve v Makedonii právě dva ze členů Iniciativního výboru, Kirila Stojanova a Metodiju Gogova.⁶⁰ To mluví pro pozdější tvrzení, že někteří z prvních organizátorů církve v Makedonii byli probulharsky orientovaní.

Ihned po osvobození Skopje v listopadu 1944 do města přispěchali i členové Iniciativního výboru a převzali do správy budovu metropole, odkud hodlali řídit ostatní duchovní výbory v Makedonii. Jelikož bylo toto uspořádání pouze

---

⁵⁸ Ve většině literatury bývá označován jako pop Šačo.

⁵⁹ Místní duchovní výbory měly v podstatě nahrazovat okružní protopresbyteráty.

⁶⁰ RADIĆ R., *Verom protiv vere*, Beograd 1995, s. 237

provizorní, začalo se pracovat na svolání církevně-národního sněmu, který měl určit další osud pravoslavné církve v nové státní entitě.

Církevně-národní sněm v březnu 1945

Iniciativní výbor, z jehož popudu se sněm v březnu 1945 sešel, si musel být dobře vědom toho, že jedná proti kanonickým pravidlům, protože právo svolávat církevní sněmy náleželo pouze biskupům. Pro hlavní aktéry to patrně nehrálo žádnou významnější roli, ostatně hlavním mottem sněmu bylo obnovení ochridského arcibiskupství, které by bylo samostatné a nemuselo by se zodpovídat žádné cizí církvi. Celé zasedání se neslo v tomto duchu, přednesen byl například referát teologa Levka Arsova z Kumanova o tradici svatoklimentského arcibiskupství a právu makedonského národa na vlastní církev.⁶¹ Zasedání se zúčastnilo něco kolem tří stovek delegátů-kněží z celé Makedonie, přizváni byli dokonce i někteří zástupci jiných vyznání jako uniatský biskup Alojzije Turk nebo skopský muftí Said Idríz. Přestože bylo svolání sněmu nepochybně spontánní akcí makedonského kléru, minimálně část makedonského politického vedení mu projevila podporu. Na zasedání byl přítomen plukovník Panče Nedeljković a především předseda prezidia *ASNOM* Metodija Andonov, který všechny přítomné pozdravil jménem prezidia a veřejně projevils podporu obnově ochridského arcibiskupství.⁶² O mnoho let později v roce 1958 i první muž makedonského vedení Lazar Koliševski potvrdil, že krátce po válce makedonští poličtí vůdci samostatnost makedonské církve podporovali.⁶³ Na druhou stranu je však třeba zvážit, jaká byla v tomto období ještě reálná moc Andonova, a tudíž že jeho účast na sněmu nemusela nutně znamenat oficiální podporu republikového vedení v Makedonii.

Závěrečná rezoluce přesněji a podrobněji formulovala hlavní požadavky makedonského kléru. Ochridské arcibiskupství mělo být plně samostatnou, tj. autokefální církví, biskupové by měli být vybíráni pouze z místního duchovenstva a první biskup by měl být vysvěcen v Ochridu jakožto sídle obnoveného arcibiskupství. V této rezoluci se objevil také jeden zajímavý bod, který se zabýval

---

⁶¹ ДИМЕВСКИ С., *Историја на Македонската православна црква*, Скопје 1989, s. 1028.

⁶² *Makedonsko sonce* 416/2002.

⁶³ DARM f.1070 Republička komisija za odnosi so verski zaednici k. 1., 29. 3. 1958.

myšlenkou transformace Srbské pravoslavné církve v Jugoslávský patriarchát, jehož součástí by se stalo společně s dalšími církvemi i ochridské arcibiskupství. Mělo se jednat o jakýsi konglomerát pravoslavných církví, které by byly více méně samostatné a v podstatě by kopírovaly svazový model uspořádání jugoslávského státu.⁶⁴ Otázkou je, kdo byl tvůrcem této myšlenky: zda pocházela přímo od kněží, nebo od nového politického vedení. Podobné myšlenky se totiž ve stejném období šířily i mezi černohorským pravoslavným klérem. Bohužel nejsou žádné doklady o tom, jaké kontakty mohli mezi sebou makedonští a černohorští kněží udržovat.

Po březnovém sněmu následovalo období navazování kontaktů mezi Iniciativním výborem a srbskou církví, která se ale pochopitelně stavěla k jeho samostatným aktivitám negativně. Proti Iniciativnímu výboru se však začala tvořit i opozice mezi kněžími přímo v Makedonii. V jednom dopisu ze září 1945, který byl adresován předsedovi makedonské vlády Lazaru Koliševskému, byla stížnost na členy Iniciativního výboru, konkrétně na Kirila Stojanovského a Nikolu Apostolova. Kněz, který dopis sepsal, neopomněl zdůraznit, že Nikola Apostolov byl bratrancem generála Mihaila Apostolova, nedlouho před tím odstraněného z armádních špiček.⁶⁵ Také další člen výboru, Metodija Gogov, se potýkal s problémy. V dubnu 1945 byl na příkaz *OZNA** zatčen a odsouzen jako separatista k jednomu roku lehkých prací a dvěma rokům odejmutí občanských práv.⁶⁶ I když byl brzy amnestován, již o pár měsíců později si jeden člen skopského duchovního výboru u republikové vlády stěžoval, že „fašistický kněz“ Gogov opět pokračuje v kněžské službě.⁶⁷

Za zamyšlení stojí, proč vůbec taková opozice vznikla a co ji zapříčinilo. Důvodů mohlo být několik. Předně mohlo jít o rivalitu mezi místním pravoslavným klérem, který soupeřil o výhodné pozice. Mnoho kněží, kteří se po válce objevili ve Skopje, totiž opustilo své dosavadní vesnické farnosti, aby získali výhodnější a prestižní místa v nové metropoli. Tito kněží nejenže odmítali návrat srbského duchovenstva, protože by pak museli opustit své nově nabyté posty, ale zároveň i využívali každé příležitosti k zlepšení vlastního postavení. Spory mezi makedonským duchovenstvem, které se na první pohled tvářily jako debaty o

---

⁶⁴ МОЈАНОСКИ Ц., *Автокефалноста на Македонската православна црква / документи*, Скопје 2004, s. 13.

⁶⁵ DARM f. Predsedatelstvo na vlada na NRM k. 2/64 20. 9. 1945.

* Předchůdce UDBA (Uprava državne bezbednosti)

⁶⁶ АНГЕЛОВ В., *Македонската кървава колада (1943-1946)*, София 2003, s. 213.

⁶⁷ DARM f. Predsedatelstvo na vlada na NRM, k.2/60 30.8.1945

koncepti uspořádání církve, měly tak často mnohem prozaičtější pozadí - boj o výhodné funkce v chaotické církevní správě v Makedonii.

Dalším důvodem k opozici mohl být nesouhlas části kněžstva s postupem Iniciativního výboru, protože porušoval kanonická práva pravoslavné církve. V lednu 1946 byla do Skopje zaslána rezoluce bitolského duchovního výboru, která napadala výsledná rozhodnutí březnového církevně-národního sněmu. Bitolští kněží vyjádřili přání setrvat v kanonické jednotě se Srbskou pravoslavnou církví a odůvodňovali to tím, že by samostatnost makedonské církve narušovala princip státního uspořádání.⁶⁸ V rezoluci byla vyjádřena i obava, že by osamostatnění mohla zneužít nějaká cizí církev, což bylo patrně namířeno proti Bulharské pravoslavné církvi. Přední tvůrce rezoluce Ilija Todorovski byl také znám tím, že v bohoslužbách zmiňoval jméno srbského patriarchy, ač to bylo zakázáno. To se týkalo i některých dalších bitolských kněží, jako například Bogatina Atanasovského.

Snahy o změny v koncepci organizování pravoslavné církve mohly mít v neposlední řadě i politické příčiny. V roce 1946 byl z politického života odstraněn jeden z předních vůdců odboje, nekomunista Metodija Andonov Čento. Pro tuto práci není rozhodující, co bylo příčinou jeho odstavení, jako spíše jakou atmosféru tato situace vyvolala. Po odchodu Andonova z politické scény se naplno rozjel boj proti domnělým či skutečným oponentům uvnitř komunistické strany, kteří se projevíli jako „separatisti, autonomisti, nebo makedonští nacionalisti“. V pozadí celého incidentu byly snahy upevnit v zemi centrální mocenské struktury a dosadit do vedení republiky osoby plně loajální bělehradskému stranickému vedení.⁶⁹ Již o rok dříve Koliševského nová vláda proklamovala boj proti všem narušovatelům jednoty mezi bratrskými národy Jugoslávie a jakémukoliv zpochybňování potřeby silného centralismu.

Původní plán na vytvoření samostatné makedonské církve byl v roce 1946 státní mocí zavržen jako příliš autonomistický a separatistický a byl nahrazen myšlenkou vzniku autonomní makedonské církve v rámci SPC. I když se patrně jednalo o akci prosrbsky laděných kněží, bitolská rezoluce v podstatě využila

---

⁶⁸ Tvůrcům rezoluce se také nelíbilo, že na sněmu v roce 1945 byli zástupci katolické církve. Obava z cizích propagand byla pravděpodobně narážka na uniatská hnutí v Makedonii v druhé polovině 19.století.

⁶⁹ Na jednom zasedání ÚV KSJ v roce 1945 Tito prohlásil, že Makedonie je nejvíce oddělenou svazovou republikou a že by se stranické organizaci v Makedonii mělo dát na vědomí, co znamená federace.

politického klimatu, který vládl v té době v Makedonii, k napadení myšlenky vzniku autokefální církve.

Podle jedné zprávy Ústředního výboru Komunistické strany Makedonie z roku 1946 se o dění kolem pravoslavné církve v Makedonii začaly stranické orgány více zajímat až po jakémisi incidentu s knězem Todorovskim v Bitole.⁷⁰ Pravděpodobně se jednalo o aktivity okolo bitolské rezoluce, do kterých se Todorovski snažil zapojovat širší veřejnost, což státní orgány znepokojovalo. Je proto možné, že výsledná rezoluce bitolského duchovního výboru byla již společným dílem makedonských kněží a státních orgánů. Podporu nové rezoluci pak vyjádřily místní duchovní výbory i na jiných místech v Makedonii. Jelikož bylo potřeba dát nové strategii punc oficiality, bylo dohodnuto svolání nového církevně-národního sněmu, který by napravil prohřešky toho předešlého.⁷¹

Církevně-národní sněm se sešel v květnových dnech roku 1946 ve Skopje. Ze státních funkcionářů byl přítomen předseda komise pro náboženské otázky E. Popandonov, který měl patrně průběh sněmu koordinovat. Na začátku jednání proběhla diskuze o tom, zda byl předešlý sněm platný či nikoliv. Velmi brzy se ukázalo, že mezi přítomnými kněžími ve velké většině i nadále převládalo přání vytvořit plně samostatnou církev.⁷² Autonomní princip podpořili, vedle autorů bitolské rezoluce ještě kněží, kteří se v budoucnu projeví jako ochotní přísluhovači státní moci. Tito ambiciózní kněží, jmenovitě Nestor Popovski, Boris Stankovski a poslanec Jovan Gelev, na prvním sněmu jako většina ostatních podpořili obnovu ochridského arcibiskupství jako samostatné církve. Podle vzpomínek dlouholetého tajemníka republikové komise pro náboženské otázky Done Ilievského kněz Nestor Popovski jednal na druhém sněmu podle instrukcí státních orgánů a pokoušel se delegáty přesvědčovat k podpoře projektu autonomního statutu makedonské církve v rámci SPC.⁷³

---

⁷⁰ DARM f.427 CK KPM k 18/36 1946.

⁷¹ Členové Iniciativního výboru se snažili udržet své pozice tím, že se písemně obraceli na vedení republiky. V dubnu 1946 zaslali Nikola Apostolski a Kiril Stojanovski dopis Lazaru Koliševskému, ve kterém obhajovali svou podporu obnově Ochridského arcibiskupství. Rezolutně odmítali tvrzení, že by autokefalita církve nějak ohrožovala jednotu a bratrství národů Demokratické federace Jugoslávie a že měl sněm v roce 1945 separatistické úmysly. V závěru dopisu stálo povzdechnutí nad tím, že se prozatím neučinilo nic ve věci Jugoslávského patriarchátu a že pouze v Černé Hoře našla tato idea pozitivní ohlas. DARM f. 157 Predsedatelstvo na vlada na NRM k.12/77 17. 4. 1946.

⁷² DARM f.427 CK KPM k. 18/36 1946.

⁷³ *Makedonsko sonce*, 416/2002., DARM f.427 CK KPM k.59/70 7. 8.1950

Kromě požadavku autonomního uspořádání makedonské církve se nová rezoluce od předešlé příliš nelišila, pouze více rozváděla myšlenku vytvoření Jugoslávského patriarchátu a jeho organizační struktury. Na programu třídního zasedání byla i volba nového Iniciativního výboru. Jelikož se moderování sněmu ujali kněží, kteří spolupracovali se státními orgány, bylo jasné, že bude vyvíjena snaha dosadit do výboru pokud možno politicky spolehlivé osoby. Na závěr celého rokování se delegáti dohodli, že předají rezoluci vládě FLRJ a také Sdružení pravoslavných kněží v Černé Hoře.⁷⁴

Zajímavé je, jak hodnotí církevně-národní sněmy makedonská historiografie. Přestože se uskutečnily v letech 1945-1946 sněmy dva, makedonští historici zmiňují pouze jeden. Pozoruhodné na celé věci je, že před vznikem samostatné Republiky Makedonie platil za směrodatný druhý sněm, a naopak dnešní makedonští historici vnímají jako platný sněm z roku 1945, který propagoval autokefalitu makedonské církve.⁷⁵

Státní moc

Základní otázku, kdo a proč měl největší zájem na vzniku makedonské národní církve, není lehké jednoznačně zodpovědět. Z rozhovoru, který v listopadu 1989 vedla srbská historička Radmila Radić s Milovanem Djilasem, vyplývá, že s iniciativou ke vzniku makedonské církve vystoupilo jako první makedonské duchovenstvo a republikové vedení této myšlenky nijak nebránilo.⁷⁶ I když státní orgány vedly k podpoře národní makedonské církve poněkud jiné pohnutky než makedonské kněze, jistě nebylo hlavním motivem rozbití jednoty SPC, jak byla srbská církev přesvědčena. Přestože se podobné iniciativy objevily i v Černé Hoře a ve Vojvodině, pouze v Makedonii získala myšlenka podporu u stranických organizací (republikových i svazových), a tak přežila.

Otázka vzniku makedonské národní církve byla součástí širšího komplexu řešení makedonské národní otázky. Uznání, respektive vytvoření makedonské národnosti mělo za cíl ideologicky udržet Makedonii v rámci jugoslávské federace

---

⁷⁴ DARM f.159 Predsedništvo na vlada NRM, k. 12/81 17. 4. 1946.

⁷⁵ Pro makedonskou historiografii byla vždy charakteristická poplatnost vládě, která je zrovna u moci a která slouží jako nástroj ke zdůvodňování a ospravedlňování její politiky. Současné vyzdvihování prvního sněmu vyplývá z potřeby obhajovat právo makedonského národa na autokefální církev.

⁷⁶ РАДИЋ Р., *Држава и верске заеднице*, 1, Београд 2002, s. 282 poznámka 1041.

tak, že se její obyvatelstvo národnostně vymezilo vůči Bulharům. Prostředkem jak potvrdit rodící se makedonskou nacionalitu byla na prvním místě kodifikace makedonštiny jako samostatného spisovného jazyka a pak vytvoření sítě makedonských škol a různých národních institucí jako divadlo apod. V rámci této kulturní politiky bylo samozřejmě nepřipustné, aby v zemi i nadále setrval tak výrazně nacionální atribut, jakým byla srbská církev. Účelovost podpory vzniku církve se projevila i v tom, že se brzy začalo hovořit místo o ochridském arcibiskupství o Makedonské pravoslavné církvi. Vznik národní církve byl z pohledu nového režimu vnímán jako prostředek k utvrzení makedonské nacionality a podporování této myšlenky v žádném případě neukazoval na větší míru shovívavosti k náboženství.

Zásah státních orgánů do řešení církevní organizace v Makedonii v roce 1946 vyvolává dojem, že byl spíše reakcí na aktivity místního kléru, které bylo potřeba usměrnit, než že by byl podniknut s předem vytvořenou představou o církevním uspořádání. Z některých dokumentů vyplývá, že státní orgány v Makedonii nijak zvlášť nestály o to, aby se otázka církevního uspořádání řešila mezi širší veřejností. Proto se snažily takové situaci předejít tím, že převzaly aktivitu do vlastních rukou dříve, než tato otázka vyvolá větší rozruch.⁷⁷ Dosažení konsenzu mezi makedonskými kněžími a srbskou církví mělo být co nejjednodušší a rychlé. Přístup státních orgánů v LRM by se dal asi nejpřesněji popsat jako tápání v mezích, které vyznačila srbská církev, makedonští kněží a zahraničněpolitická situace. Tuto nekonceptnost vnímala také srbská církev, jak můžeme vyčíst ze zápisu rozhovoru, který vedla Státní komise pro náboženské otázky v roce 1950 s patriarchou Gavrilem. Patriarcha tehdy vyjádřil názor, že makedonští duchovní ani republikové vedení v Makedonii nemají ujasněno, co vlastně přesně od srbské církve chtějí.

Podpora autonomního řešení církevního uspořádání v Makedonii ze strany státních, a to především svazových orgánů měla dva hlavní důvody. Za prvé si stát nechtěl kvůli makedonské církvi kazit vztahy se srbskou církví a za druhé přílišné osamostatnění církve v Makedonii by mohlo směřovat k jejímu přibližování církvi bulharské. Oficiálně byla koncepce autonomie prezentována jako kompromis mezi požadavky makedonských kněží a vedením srbské církve.

---

⁷⁷ DARM f.427 CK KPM k 18/36 1946.

Státní moc v Makedonii mohlo znepokojovat také příliš samostatné vystupování členů Iniciativního výboru, navíc když se objevilo i podezření, že jeho hlavní aktéři mohou být probulharsky orientovaní. Někteří ze členů výboru navazovali z vlastní iniciativy kontakty s představiteli cizích pravoslavných církví, což podle mínění státních orgánů diskreditovalo vedení FLRJ. Například v době návštěvy biskupa Ruské pravoslavné církve Sergeje Kirovogradského ve FLRJ v únoru 1946 se jedna delegace makedonských kněží snažila, aby ji biskup přijal k rozhovoru. Mezitím však Sergej obdržel dopis od bitolského duchovního výboru, kde stálo, že delegace není oprávněná vystupovat jménem makedonského duchovenstva, protože n arozdíl od většiny kněží v Makedonii žádá oddělení od SPC. Není jisté, jestli byl dopis skutečnou příčinou, ale Sergej se s delegací nesetkal.⁷⁸ Někteří členové Iniciativního výboru pak údajně vyjednávali s dalšími pravoslavnými církvemi (pravděpodobně s bulharskou) o možnosti přijetí jejich biskupů v Makedonii.⁷⁹

Přístup státních orgánům k makedonskému kléru byl individuální a odvíjel se od toho, jaký postoj jednotliví kněží k novému režimu zaujali. Ani pravoslavná církev v Makedonii se nevyhnula perzekucím, které postihly všechny instituce fungující za bulharské okupační správy. Po osvobození proběhlo v Makedonii několik procesů s kolaboranty, které se týkaly i blíže neurčeného počtu kněží.

Otázka prověrek duchovenstva se probírala i během zasedání druhého církevně-národního sněmu v květnu 1946. Avšak pro veliký odpor značné části přítomných kněží se od plánu vytvoření speciálních soudů, které by zkoumaly činnost pravoslavného kléru za druhé světové války, rychle opustilo.⁸⁰ Nebylo ničím výjimečným, že kněží, kteří po osvobození velmi ochotně navázali spolupráci s režimem, za války dobře vycházeli s bulharskou správou. Nová moc však potřebovala loajální spolupracovníky, a tak dokázala čas od času přimhouřit oči nad pochybnou minulostí svých přísluhovačů, nebo se o ni prostě nezajímala.

Zájem státu o řešení makedonské církevní otázky poněkud opadnul v době roztržky se Sovětským svazem, kdy bylo opět třeba řešit aktuálnější témata, a

---

⁷⁸ РАДИЋ Р, op. cit., s. 241.

⁷⁹ DARM f. Predsedatelstvo na vlada na NRM k.2/64 20.9.1945

⁸⁰ Proti prověrkám se postavil jako první kněz Petar Davitkov. Namítal, že lidová moc již duchovní prověřila. I další kněží se postavili proti návrhu vytvoření speciálních soudů, které by zkoumaly minulost duchovních. Je možné, že o takový soud nebyl zájem i kvůli obavám některých přítomných kněží. Podle jednoho dokumentu z agendy Komise pro náboženské otázky zrovna Petar Davitkov za okupace aktivně spolupracoval s Bulhary. DARM fond 1070 Republička komisija za odnosi so verski zaednici k. 2 Spisok na delegati za makedonskiot crkveno-naroden sobor z 30. 9. 1958.

naplno se obnovil zase na počátku 50. let. Spor mezi Jugoslávií a Sovětským svazem měl dopad také na pravoslavnou církev v Makedonii, protože někteří z prvních zastánců vzniku samostatné makedonské církve byli v této době odsouzeni za probulharské smýšlení.⁸¹

Srbská pravoslavná církev

Srbská pravoslavná církev hrála v řešení makedonské církevní otázky roli hlavního odpůrce vzniku nové církve. Její negativní postoj k makedonské církvi, který značně ovlivňoval i přístup státních orgánů k této otázce, byl v podstatě jedním z hlavních hybatelů procesu řešení a v prvních letech mu udával zásadní směr. Srbská církev chápala iniciativy směřující k vytvoření makedonské církve jako snahu státní moci decentralizovat a rozbít jednotu srbské církve a makedonské kněze zase podezřívala z probulharských tendencí.

Struktura srbské církve byla narušena již za druhé světové války, církev ale očekávala, že po osvobození dojde k obnovení její správy v rozsahu, jaký měla v meziválečném období. Srbská církev, která se po skončení války teprve pomalu vzpamatovávala a nabírala nové síly po útrapách, které za války utřžila, pravděpodobně nepřikládala zpočátku akcím jakéhosi Iniciativního výboru v Makedonii větší význam. Když byla Posvátnému synodu srbské církve v březnu 1945 zaslána rezoluce církevně-národního sněmu, církev zareagovala tak, že svolala biskupskou konferenci, na které se měla celá záležitost projednat. Biskupové srbské církve se postavili odmítavě nejen proti rezoluci, ale už vůči způsobu, jakým byl sněm svolán. Srbská církev hodlala postupovat podle kanonických pravidel, a tak celou záležitost postoupila k řešení skopskému metropolitovi Josifovi Cvijovićovi, který podle srbské církve i nadále odpovídal za stav ve své diecézi. Konference metropolitu vyzvala, aby se co nejdříve osobně vydal do Makedonie a přímo na místě záležitost urovnal.

Josif proto požádal ministerstvo vnitra v Bělehradě, aby mu povolilo návrat do Skopje. Žádost byla zdůvodněna tím, že se v Makedonii podle informací srbské církve slouží bohoslužby v bulharštině, na mnoha místech chybí liturgické knihy

---

⁸¹ V roce 1950 bylo v LRM uvězněno 21 pravoslavných kněží. Vzhledem k 260 duchovním, kteří vykonávali službu, to bylo číslo poměrně vysoké. Bylo to však v době, kdy byly počty uvězněných celkově vyšší než v předešlém období.

v církevní slovanštině, a proto by je třeba takový stav co nejdříve napravit. Ministerstvo však odmítlo metropolitovi vyhovět, protože se proti návratu srbského duchovenstva postavily makedonské státní orgány. Ministerstvo vnitra proto navrholo, že by bylo vhodnější pozvat zástupce makedonských kněží k rozhovorům do Bělehradu, kde by mohli osobně informovat biskupy srbské církve o stavu církve v Makedonii a o svých požadavcích.⁸²

Návrat srbských duchovních do poválečné Makedonie byl úzce spojen s otázkou repatriace srbských kolonistů. Již na sklonku roku 1944 orgány *ASNOM* vydaly nařízení bránící návratu srbských obyvatel, kteří byli z Makedonie vyhnáni bulharskou okupační správou. Republikové vedení v Makedonii nahlíželo na srbské kolonisty jako na symbol předválečné serbizace, a proto mu bělehradské vedení v této otázce vyšlo vstříc. První pokusy o návrat srbských duchovních podnikla Srbská pravoslavná církev již v roce 1944, ale bez úspěchu. Metropolita Josif byl navíc pevně přesvědčen, že návratu srbského kléru brání i makedonští kněží, kteří obsadili výhodné farnosti po uprchlých kněžích srbského původu.⁸³

Hierarchie srbské církve se pokusila přimět makedonský klérus k poslušnosti za příslib přidělení finančních dotací. Srbská církev totiž obdržela v červnu 1945 ze státní pokladny patnáct milionů dinárů, z které měl být příslušný díl zaslán diecézím v Makedonii. Posvátný synod Srbské pravoslavné církve však odmítl poskytnout makedonským kněžím jakoukoliv materiální podporu, pokud se nevrátí pod „křídla mateřské církve“.⁸⁴ Finanční situace pravoslavného kléru v Makedonii byla asi skutečně kritická, svědčí o tom například žádost bitolského kléru o materiální pomoc, která byl předána místním stranickým organizacím v Bitole v únoru 1945. V žádosti bylo uvedeno, že kněží nedostali již více než půl roku žádný plat ani jinou finanční výpomoc.⁸⁵

Makedonští kněží se pokusili srbskou církev obejít a o finanční podporu pro makedonské diecéze požádali přímo Tita při osobní audienci v říjnu 1945. V dopise zaslaném Předsednictvu vlády Lidové republiky Makedonie pak účastníci delegace psali o srdečném rozhovoru s maršálem, který se prý o otázku národní církve živě

---

⁸² *NIN* 27.3./1992.

⁸³ Живојиновић Д., *СПЦ и нова власт 1944-1950*, Београд 1998, s. 22.

⁸⁴ DARM f.159 Predsedateljstvo na vlada na NRM, k. 2./56 4. 8. 1945.

⁸⁵ DARM f. Predsedateljstvo na vlada na NRM, k.12/35 1.2.1945

zajímal. Tito pak slíbil poslat do Makedonie dočasnou finanční pomoc církvi ve výši jednoho miliónu dinárů.⁸⁶

V polovině roku 1946 se vrátil do Jugoslávie po několikaleté nepřítomnosti patriarcha Gavriilo Dožić. Mezi makedonským klérem byly určité naděje, že patriarcha zaujme vůči makedonské církvi smířlivější stanovisko než metropolita Josif, který do roku 1946 patriarchu zastupoval. Po prvním setkání mezi Iniciativním výborem a patriarchou v listopadu 1946 však bylo jasné, že postoj srbské církve zůstane nezměněn. Na Gavriila nezapůsobily ani okázalé proklamace makedonské delegace, že pravoslavná církev v LRM hodlá setrvat v kanonické jednotě se srbskou církví. Podle konkrétních požadavků mohli srbští biskupové tušit, že se v představách Iniciativního výboru jednalo o jednotu spíše formální. Gavriilo byl, narozdíl od Josifa, schopen přistoupit k určité normalizaci vztahů se státem, a proto byl ochoten povolit například užívání makedonštiny ve vnitřních potřebách církve.⁸⁷ Byl přístupný jednání o obsazení bitolské diecéze některým z makedonských kandidátů, vzhledem k tomu, že tato diecéze byla již před rokem 1941 uprázdněná. Nebyl však svolný přistoupit na cokoliv, co by narušovalo územní jednotu srbské církve, kterou po mnoho let budovala.

Makedonský případ totiž nebyl ojedinělý. Jednota Srbské pravoslavné církve byla v období krátce po válce ohrožena na několika frontách. Jednak záhy po osvobození Jugoslávie přišla Srbská pravoslavná církev o diecézi českou a prešovsko-mukačevskou, a také mezi srbskou emigrací v USA se ozývaly hlasy pro odtržení od mateřské církve. Přímo v rámci Jugoslávie se odstředivé tendence kromě Makedonie objevily ještě v Černé Hoře, Vojvodině a ve Slovinsku.⁸⁸ Větších rozměrů nabylo hnutí především v Černé Hoře. Zde byla po válce podobná situace jako v Makedonii, protože v zemi chyběla, po smrti metropolity cetinjského Joakima, církevní autorita. V červnu 1945 se v Nikšiči sešel, na popud místní komise pro náboženské otázky, sněm, který obdobně jako v Makedonii požadoval

---

⁸⁶ БУРИЋ-МИШИНА В., *Летпис СЦП-1946-58*, 3, Београд 2000, s. 1312; RADIĆ, *Verom protiv vere*, op. cit., s. 241.

⁸⁷ ЖИВОЛИНОИЋ Д., *Српска црква и нова власт*, Београд 1998, s. 120.

⁸⁸ Zpráva M. Stankoviće v listopadu 1951 z cesty po Chorvatsku a Slovinsku: „...Slovinci chtějí vytvořit pravoslavnou církev na účet katolické (...) Jejich plán je vytvořit národní církev jako v Makedonii. Této otázce věnují soudruzi ve Slovinsku velikou pozornost a o věci ještě stále diskutují. Nevím, nakolik by toto řešení bylo užitečné – snad by bylo lepší vytvořit biskupský vikariát, ale problém je v tom, že oni chtějí samostatnou církev a nechtějí Damaskina [pravoslavný biskup záhřebský – E. M.] za biskupa. Nyní chtějí, aby se jim poslal jeden kněz, s podmínkou, že to bude Makedonec...“, БУРИЋ-МИШИНА В., op. cit., s. 1394.

změnu organizace pravoslavné církve v Jugoslávii na principu rovnosti národů.⁸⁹ Bylo by velmi zajímavé zjistit, jestli byla tato hnutí nějak společně koordinovaná, nebo zda byla akce makedonských kněží pouze samovolným hybatelem těchto tendencí.⁹⁰

Během let 1946-1950 Iniciativní výbor pro orgnizování Makedonské pravoslavné církve na srbskou církev několikrát apeloval, aby přijala požadavky makedonského kléru, které se týkaly především povolení mít vlastní biskupy a samosprávu církve. Otázka makedonské církve však zůstávala pro srbskou církev otevřená a řešení prakticky nikam nepostupovalo až do smrti Gavriila Dožiće v roce 1950. Iniciativní výbor, který se ujal vedení pravoslavné církve v Makedonii, nebyl během let 1948-50 vůbec v kontaktu s hierarchií srbské církve.

Vnější vlivy: Ruská pravoslavná církev - nástroj sovětské politiky

Zájem Ruské pravoslavné církve o makedonskou církevní otázku, vycházející z tradičního zájmu ruského impéria o balkánský prostor, jugoslávské vedení znepokojoval, i když její skutečný vliv měl spíše psychologický než reálný efekt. Totéž se dá říci i o Bulharské pravoslavné církvi, která platila za nástroj bulharské a potažmo i sovětské politiky. Pro jugoslávský režim představovaly obě církve potenciální nebezpečí především kvůli sympatiím, které mohly mít mezi makedonským duchovenstvem i pravoslavnými věřícími, kde by propaganda těchto církví padla na živnou půdu (nutno upozornit, že toto platí především pro období po roztržce v roce 1948).

Ruská pravoslavná církev získala během druhé světové války v rámci Sovětského svazu nové postavení. Z důvodu sebezáchovy přistoupila po mnoha letech na dohodu se Stalinem, která jí sice umožnila přežít další období, ovšem za cenu naprosté loajality vůči režimu.⁹¹ Po desetiletích pronásledování byla církev v Rusku opět oficiálně zapojena do společenského života a režim využíval ruskou církev na mezinárodním poli od konce 40. let 20. století k politickým účelům.

---

⁸⁹БУРИЋ-МИШИНА, I., op. cit., s. 43. V roce 1945 souhlasilo s deklarací téměř 90 % černohorských kněží. Do konce 40.let se podobné tendence udržely jen u jedné třetiny kněží a většinou se jednalo o duchovní bez farností, kteří působili ve státní sféře.

⁹⁰ O makedonském sněmu v roce 1945 se mohli jugoslávští občané dočíst v listu *Politika* 8. 3./1945/11919.

⁹¹ viz GRAJEWSKI J., *Rusko a kříž*, Praha 1996.

Sovětská moc se začala o ekumenické hnutí vážně zajímat ihned po skončení druhé světové války. Oficiální státní pozici zformuloval v roce 1946 ve svém referátu vládě předseda Rady ve věcech Ruské pravoslavné církve G. Karpov: *Ekumenické hnutí má formálně za cíl sjednocení všech církví za účelem řešení církevních otázek, fakticky je ale především politickou záležitostí.* I když v průběhu následujících desetiletí (do r. 1991) došlo k některým posunům, přesto byla v této věci dodržena „generální linie“, tj. SSSR využíval ruskou církev k prosazení svého vlivu a zájmů v ekumenickém hnutí.

Na žádost jugoslávské vlády se biskupové Josif a Emilijan na přelomu ledna a února 1945 zúčastnili v Moskvě volby patriarchy vši Rusi. Během této návštěvy byl prý Josif přesvědčován, aby souhlasil s vytvořením samostatné církve v Makedonii, což on ale rezolutně odmítnul.⁹² Josif nijak neskrýval svoji nedůvěru vůči Ruské pravoslavné církvi, kterou považoval za prodlouženou ruku Kremlu. Metropolita se domníval, že se za podporou makedonské církvi skrývá společný zájem Ruské a Bulharské pravoslavné církve na dosazení vlastních biskupů do makedonských diecézí, což mělo být údajně výměnou za to, že Jugoslávii budou přenechání na starost duchovní v egejské Makedonii.⁹³

Rozhovory mezi Ruskou pravoslavnou církví a srbskou církví proběhly ještě v dubnu 1945. Do Bělehradu tehdy zamířil kirovogradský biskup Sergej kvůli dohodě o převzetí jurisdikce nad pravoslavnou církví v Československu. Ruský biskup srbské církvi doporučil, aby přistoupila s makedonským klérem na nějaký kompromis, a jako příklad uvedl autonomní statut Ukrajinské pravoslavné církve v rámci ruské církve. Makedonská církev měla mít právo na vlastní domorodé biskupy, na užívání makedonštiny, přičemž v čele církve měl stát exarcha, který by byl podřízen srbské církvi.

V období roztržky mezi Jugoslávií a Sovětským svazem kontakty mezi oběma církvemi načas ochladly, nikoli však zájem sovětského režimu o dění v Makedonii. V roce 1950 byl patriarcha Gavriilo Státní komisí pro náboženské otázky přesvědčován, že je skutečně nutné řešit makedonskou církevní otázku, především kvůli eliminaci vlivu SSSR v Makedonii.⁹⁴

---

⁹² RADIĆ R., *Verom protiv vere*, op. cit., s. 238.

⁹³ БУРИЋ-МИШИНА, I., op. cit., s. 166

⁹⁴ RADIĆ R., *Verom protiv vere*, op. cit., s. 291.

Bulharská pravoslavná církev

Na konci druhé světové války byl oživen starý projekt Kominterny o vytvoření balkánské federace, v jehož plánu hrála Makedonie významnou roli.⁹⁵ V prosinci 1945 vystoupil v bulharském parlamentu Georgi Dimitrov s proslovem, ve kterém prohlásil, že Makedonie nebude již nikdy více jablkem sváru mezi Jugoslávií a Bulharskem, a naopak se stane faktorem vzájemné spolupráce.⁹⁶ I když koncepce o uspořádání budoucí federace vyvolávala nesrovnalosti mezi oběma zeměmi, Bulharsko přistoupilo na uznání makedonské národnosti, a dokonce povolilo kulturně-osvětovou činnost v pirinské Makedonii. Kulturní autonomie měla být předstupněm spojení bulharské a jugoslávské části Makedonie v jedné federaci. Tato politika platila do roku 1948, kdy se sen o federaci balkánských států rozplynul.

Z dostupných pramenů není možné určit, zda se kulturní politika v pirinské Makedonii nějak týkala i církve. Pravděpodobnější je varianta, že tento problém nepatřil mezi aktuální. Nevrokopský biskup Boris, který byl administrátorem bulharského exarchátu v pirinské Makedonii, sledoval s velkou nevolí makedonskou kulturní politiku ve své diecézi, za kterou tušil špatně skrytou srbskou propagandu.⁹⁷ O biskupu Borisovi mj. uvažovali někteří kněží v Makedonii jako o možném kandidátovi na biskupa pro makedonskou církev.⁹⁸

Na počátku roku 1945 došlo k ukončení schizmatu mezi bulharským exarchátem a cařihradským patriarchátem, trvajícím od roku 1870. Po dlouhé době byl zvolen nový exarcha církve. Bulharská historička Daniela Kalkandžieva se domnívá, že ukončení schizmatu velmi uvítala Jugoslávie a Řecko, protože to v praxi znamenalo, že se Bulharsko vzdalo nároků na Makedonii a odrinskou Thrákií.⁹⁹ Do té doby byl stolec hlavy bulharské církve uprázdněn kvůli tomu, že

---

⁹⁵ PAVLOVIĆ S. K., „28.jun 1948. Raskol i njegove posledice za istočnu Evropu“, in: *Tokovi Istorije*, 1-4/1999.

⁹⁶ BOGETIĆ D., KOVAČEVIĆ S., *Hronologija Jugoslovensko-Bugarskih odnosa 1878-2003*, Beograd 2003 s. 117.

⁹⁷ АНГЕЛОВ В., „Неврокопска епархия при управлението на митрополит Борис“, in: *Религия и църква в България*, София 1999, s. 302

⁹⁸ ДАРМ СК КРМ 427, k. 18/48 Zpráva o stavu církví v LRM z 1948, Nevrokopská eparchie leží v pirinské Makedonii.

⁹⁹ КАЛКАНДЖИЕВА Д., *Българска православна църква и държава 1944-53*, София 1998 str.42

původní území exarchátu bylo rozděleno mezi několik států. Není pochyb o tom, že za tímto gestem stál nový režim v Bulharsku a především SSSR.

Vztahy mezi srbskou a bulharskou církví byly poznamenány vzájemnou letitou nedůvěrou. Jestliže se bulharská církev domnívala, že projekt makedonské církve má za účel serbizaci církve a obyvatelstva v Makedonii, srbská církev zase viděla za vytvářením národní církve v Makedonii aspirace bulharské církve na makedonské diecéze.

2. 1. Náboženský život v Makedonii na konci 40. let

V druhé polovině 40. let se v Jugoslávii vytvářely nové vztahy mezi církvemi a režimem, který nebyl náboženství nijak příznivě nakloněn. Stejně jako na dalších místech v Evropě, kde zvítězila komunistická ideologie, neprobíhalo toto „seznamování“ pro církve bezbolestně, i když oproti ostatním zemím východního bloku byl tento proces přeci jen mírnější. Nová moc v Jugoslávii nehodlala perzekuovat duchovní jen z důvodu, že by mohli být potenciálními oponenty. Pravoslavná církev představovala pro režim menší nebezpečí než církve katolická, která měla své centrální vedení mimo republiku a jejíž hierarchie se navíc rozhodla vystoupit proti režimu otevřeně.

Vztah mezi církví a státem byl právně zakotven v *Ústavě FLRJ* z roku 1946, kde se v článku 25 zaručovala všem obyvatelům Jugoslávie svoboda vyznání. Podstatnou změnou oproti dřívějšku byla odluka všech církví a náboženských spolků od státu. Změny se dotkly také církevních škol, vedení matrik a církevních sňatků.

V období tzv. královské Jugoslávie (1918-1941) spadaly církevní záležitosti pod ministerstvo spravedlnosti. Po osvobození začaly vznikat specializované komise pro řešení náboženských záležitostí. Komise pro náboženské otázky v Makedonii vznikla v květnu roku 1945 pod předsednictvem vlády Demokratické federativní Makedonie. Všechny republikové komise měly od roku 1949 povinnost posílat každé tři měsíce zprávy o své činnosti Státní komisi pro náboženské otázky v Bělehradě. Tato ústřední komise, která byla vedena při předsednictvu vlády FLRJ, vydávala pro republikové komise různé směrnice a direktivy. *Státní komise* postupně přebírala do své kompetence všechny závažnější otázky spojené s náboženským životem ve FLRJ, a republikové komise se tak dostávaly do stále podřízenější pozice vůči federální komisi.¹⁰⁰

V roce 1948 bylo v Makedonii 549 pravoslavných chrámů a kaplí, 310 duchovních a 23 mnichů. K pravoslavné církvi se hlásilo asi 640 000 lidí. Katolická církev měla čtyři církevní objekty, stejný počet duchovních a něco kolem tisíce aktivně praktikujících věřících. Nejvíce katolíků bylo ve Skopje a v Bitole. Z protestantských církví měli s jedním a půl tisícem věřících nejvíce členů

---

¹⁰⁰ RADIČ R., *Verom protiv vere*, Beograd 1995, s. 147.

metodisté, kteří žili převážně na jihu Makedonie v okolí Strumice, a také ve Skopje a v Bitole. Měli deset modlitebních domů a tři aktivní kazatele. Islámská náboženská obec měla 409 imámů a přibližně 280 000 věřících.¹⁰¹

Komunistický režim, který byl ve své podstatě antireligijní, nahlížel na náboženství jako na pozůstatek zaostalosti a nevzdělanosti, typický především pro vesnické prostředí. Tento „nešvar“ se státní orgány snažily vymýtit prostřednictvím osvěty a vzdělávání. Pozornost byla soustředěna především na mládež, která představovala budoucnost země. Hlavní slovo ve formování názorů mladé generace měly mít mládežnické organizace Svazu komunistické mládeže Jugoslávie (*SKOJ*).

V únoru 1945 byly všem místním národním výborům rozeslány oběžníky s instrukcemi o změnách ve školních osnovách, které se týkaly výuky náboženství. Propříště měla být věrouka pouze volitelným předmětem a prostor jí mohl být vyhrazen až na konci vyučovacího dne, maximálně jednou týdně. Vyučovat náboženství mohly jen státními orgány prověřené osoby, které se za války nestavely proti národně-osvobozenckému boji.¹⁰²

V roce 1948 se náboženství učilo jen na několika základních a středních školách ve Skopje, Kavadarcích, Kočani, Krive Palance, Prilepu a Tetovu. Někteří učitelé náboženství si stěžovali na záměrné maření své práce. Například ve Skopje prý hodiny náboženství narušovali žáci z mládežnických organizací. Ve školách docházelo často ke zesměšňování církve a náboženství, o kněžích se například prohlašovalo, že jsou to zloději a lháři. Na druhou stranu protirežimně zaměřeni učitelé náboženství ve Skopje šířili mezi studenty zprávy o tom, že v Sovětském svazu se náboženství nesmí vyučovat a církev je tam pronásledovaná.¹⁰³

Jedním z prostředků nového režimu jak eliminovat vliv církevního vedení bylo tzv. Sdružení kněží. Tato organizace měla obdobu i v ostatních zemích východního bloku. U nás vzniklo podobné sdružení v červenci 1950, nejprve pod názvem Velehradský výbor pokrokových kněží, o rok později bylo nahrazeno Mírovým hnutím katolického duchovenstva.¹⁰⁴ V roce 1971 pak vzniklo nové Sdružení katolických kněží, nechvalně známé pod jménem *Pacem in terris*.

---

¹⁰¹ DARM f.157 Predsedatelstvo na NRM k. 36/63 14.5. 1948. Některé údaje se v jiných pramenech rozcházejí.

¹⁰² DARM F.157 Prezidium ASNOM k.20/85 21.2. 1945.

¹⁰³ DARM f.427 CK KPM k 18/36 z 1946.

¹⁰⁴ VAŠKO V., *Pátá kolona v církvi*, Praha 1996, s. 8-12.

Jugoslávské Sdružení kněží mělo své svazové ústředí (*Svaz pravoslavných kněží*) se sídlem v Bělehradě, kde se scházeli zástupci republikových organizací. Ty vznikaly v jednotlivých republikách v rozmezí let 1945-47. Díky specifické situaci v Makedonii, kde chybělo centrální vedení církve, vstoupilo do sdružení pravoslavných kněží více duchovních než v jiných republikách Jugoslávie. V některých dokumentech se dokonce píše, že v prvních letech existence sdružení byli jeho členy všichni pravoslavní duchovní v Makedonii.¹⁰⁵ Při řešení problému s makedonskou církví zaujímalo Sdružení vždy shodná stanoviska se státními orgány, čímž vytvářelo protiváhu hierarchii Srbské pravoslavné církve. O něco podobného se jugoslávské státní orgány pokoušely i v případě katolické církve, ovšem bez úspěchu.

Další novinkou, která se citelně dotkla všech církví, byla agrární reforma. Na církevním nemovitém majetku proběhla v letech 1945 a 1946 reorganizace, která ponechávala klášterům a kostelům půdu v rozloze maximálně deseti hektarů. Některé církevní objekty byly státem zabráný a přebudovány na muzea, sanatoria a jiné společensky prospěšné instituce. Makedonské Komisi pro náboženské otázky docházely z provincie stížnosti na svévolné zabírání církevní půdy vesničany¹⁰⁶ nebo naopak na odmítání pracovat na bývalé církevní půdě kvůli strachu z božího trestu.¹⁰⁷

Protože byla církev formálně odloučena od státu, pozměněno bylo i její financování. (Nejen) pravoslavná církev byla plně odkázána na libovůli státu, jelikož prostředky jí byly poskytovány nepravidelně a závisely na ochotě církve spolupracovat s režimem. Byl to jeden z účinných způsobů, jak si zajistit loajalitu náboženských společenství. Církev rovněž nesměly vyvíjet žádnou samostatně výdělečnou činnost, jako byl například tradiční prodej svíček v kostelech.¹⁰⁸ Bylo také zakázáno organizovat jakékoliv veřejné nebo tajné sbírky určené pro potřeby církve.¹⁰⁹

Tajemník Komise pro náboženské otázky v Makedonii Boris Stankovski vyhotovil v roce 1948 zprávu o dosavadní činnosti komise, ve které mimo jiné hodnotil vztah jednotlivých náboženských spolků ke státním orgánům. Stankovski

---

¹⁰⁵ DARM f.1070 Republička komisija za odnosi so verski zaednici k. 1, 19.10.1954, DARM f.1070 RKVP k.1.

¹⁰⁶ DARM f. Predsedatelstvo na vlada na NRM k.2/65 15.11.1945.

¹⁰⁷ DARM f.427 CK KPM k.18/50 10.12.1948.

¹⁰⁸ DARM f.159 Predsedatelstvo na vlada na NRM k.28/4 18.3.1947.

¹⁰⁹ DARM f.159 Predsednictvo na vlada na NRM k.28/43 11.3. 1947.

konstatoval, že kromě pravoslavné církve se zatím nepodařilo navázat kontakty s žádnou jinou církví. Vysvětloval to tím, že pravoslavná církev je přístupnější ke spolupráci, protože jí chybí centrální vedení.¹¹⁰

I když řada kněží s režimem dobrovolně spolupracovala, netýkalo se to samozřejmě celého pravoslavného kléru. Dokonce i několik kněží, kteří za války pomáhali partyzánům, se po válce politicky neangažovalo v zájmu nové moci. V Makedonii bylo po válce pravoslavným kněžím zakázáno, aby při bohoslužbách zmiňovali jména srbských či bulharských církevních představených. Nicméně v roce 1947 přišla republikové komisi do Skopje stížnost z Bitoly na kněze Iliju Todorovského, který prý i přes zákaz a napomínání nadále v liturgii zmiňoval jméno srbského patriarchy. Další kněz z okolí Prilepu zase sbíral mezi občany podpisy pro návrat metropolitě Josifa Cvijoviće do Makedonie.¹¹¹ Předseda Iniciativního výboru Nestor Popovski v září 1949 na zasedání svazové komise přítomné členy informoval, že někteří kněží z Makedonie několikrát kontaktovali srbský patriarchát a od některých biskupů srbské církve získávali instrukce pro organizování církve v Makedonii.¹¹²

Pravděpodobně větší skupinu tvořili kněží probulharsky orientovaní. Ti absenci srbského církevního vedení v Makedonii přivítali, a pokud nevystupovali otevřeně proti režimu, státní orgány jim nijak výjimečnou pozornost věnovat nemusely.

O vlivu náboženských spolků na obyvatele v Makedonii pojednávala analýza vypracovaná pro potřeby ÚV Komunistické strany Makedonie v roce 1950. Na rozdíl od muslimů nebo protestantů se většina pravoslavných věřících účastnila náboženských obřadů spíše svátečně. Analýza hodnotila pravoslaví v Makedonii jako záležitost tradice a rituálů, které se udržovaly více ve vesnickém prostředí než ve městech. Aktivních věřících, kteří navštěvovali bohoslužby pravidelně, bylo ve skutečnosti málo. Když se však slavil nějaký významný pravoslavný svátek, kostely bývaly tradičně plné. Státní orgány se proto více obávaly vlivu protestantů, kterých sice nebylo mnoho, ale byli v dodržování náboženského života velmi disciplinovaní.¹¹³

---

¹¹⁰ DARM f.157 Predsedatelstvo na NRM k.49/79 14.1. 1949.

¹¹¹ DARM f. 159 Predsedatelstvo na vlada k.48/18 1948.

¹¹² БУРИЋ-МИШИНА В., *Летопис СПЦ. 1946-58*, 3, Београд 2000, s. 1407.

¹¹³ DARM f.427 СК КРМ k. 59/71 1950.

Jednou z forem sdružování pravoslavných věřících v Makedonii byla tzv. křesťanská bratrstva. Tyto laické spolky, které vznikaly při farních kostelech, byly za doby bulharské okupace vytvořeny ve všech makedonských městech. Bratrstva se věnovala společným modlitbám, čtení náboženské literatury a zpěvu a také pořádala výlety na poutní místa. Po druhé světové válce zůstalo jen několik spolků ve Skopje, Prilepu, Štipu a Bitole. Spolky se brzy staly trnem v oku místním stranickým organizacím, které je považovaly za reakční elementy. Když v roce 1947 několik kněží požádalo o legalizaci spolků, ministerstvo vnitra žádost zamítlo. Pro mládež organizovala pravoslavná církev tzv. chóry. Například v roce 1948 bylo ve Skopje pět chórů. Také tato sdružení pořádala výlety a exkurze po celé Makedonii.¹¹⁴

Zajímavým jevem byly tzv. *svetopetkarky*, neboli *svetice*. Nejznámější *svetopetkarky* byly z okolí Kumanova. Členky tohoto náboženského hnutí se scházely na posvátných místech, upadaly do extáze a věštily budoucnost. Vůdčí osobností tohoto extatického společenství byla žena jménem Sofija těšící se popularitě, která přesahovala okolí Kumanova. Tato žena prý několikrát předpověděla i pád režimu. Podobné spolky hadaček se vyskytovaly také na Prilepsku a v okolí města Veles. *Svetopetkarky* měly mezi věřícími takovou autoritu, že se proti nim neodvažovali vystupovat ani kněží jinak ochotní spolupracovat s režimem.¹¹⁵

V Makedonii byly velmi oblíbené různé druhy procesí a náboženských průvodů. Byla to například prosebná procesí za déšť, která měla pohanské kořeny.

---

¹¹⁴ DARM f.427 CK KPM, k. 18/50 10.12. 1948

¹¹⁵ DARM f.427 CK KPM, k. 18/48 1948. Jméno *svetopetkarek* je odvozeno od jména sv. Petky, lidového pojmenování svaté Paraskevvy. Ta měla podle některých teorií nahradit úctu k centrální bohyni slovanského panteonu, která byla spojena se zemí, vládou a plodností. Jedná se pravděpodobně o Mokoš, jejíž úctu předpokládáme v celém slovanském areálu. Bohyně byla symbolem úcty k Zemi-Matce. Úcta k těmto magickým a mateřským bohyním přežila hluboko do křesťanské epochy. Působení těchto božských postav se mělo projevovat extatickými stavy vybraných jedinců, kteří se dostavovali na noční srazy, kde se účastnili zasvěcovacích rituálů, „her“ a soubojů o úrodu. Extatické stavy (podobné extázi euroasijských šamanů) mohly být spjaty s předpovídáním budoucnosti, sestupy do podsvětí atd. Na evropském západě díky postscholastickým spekulacím byla tato noční setkání interpretována jako d'ábelské sabbaty a stala se důvodem k proslulým honům na čarodějnice na prahu novověku. Slaběji christianizované obyvatelstvo východní Evropy a Balkánu si tradici extatiků podrželo až do druhé poloviny 20. století. Petkarky jsou tak dědičkami této celoevropské šamanské tradice. Jméno Petka také poukazuje na to, že této bohyni byl zasvěcen pátek, což je zřejmě germánský nebo středozevní vliv, srov. *Frei-tag, dies Veneri* = den Venuše, pátek byl tedy spojen s postavami výrazných ženských bohyní. Viz PUHVEL J., *Srovnávací mytologie*, Praha 1997; GINZBURG C., *Benandanti, čarodějníci a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha 2002; *Noční příběh. Sabat čarodějnic*, Praha 2003; ELIADE M., *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, Praha 1997.

Konala se po celé Makedonii a účast na nich bývala hojná.¹¹⁶ Svátečním průvodům se režim snažil bránit například tím, že na dny předpokládaných oslav vyhlášoval různé povinné údernické akce.

Ujasněný postoj k náboženství neměli ani někteří členové a funkcionáři *KSJ* a *SKOJ*. V prosinci 1948 se ve Skopje, Kičevu, Ochridu a na dalších místech zúčastnilo církevních obřadů i nemálo členů místních stranických a mládežnických organizací. Naprosto běžnou záležitostí bylo slavení *krsne slavy* či patrona vesnice. V Galičniku na svátek sv. Petky organizovali průvod vesnicí dokonce sami komunističtí funkcionáři. V jedné vesnici poblíž Demir Hisaru ve střední Makedonii byl v roce 1948 pořádán průvod, ve kterém členové místního národního výboru nesli v čele kromě ikon i křížem ozdobené státní insignie, vypůjčené z místní policejní stanice. Podobné akce se děly i na řadě dalších míst po celé Makedonii.¹¹⁷

Také další tradiční církevní obřady, jako byly svatby, křty a pohřby, se nadále praktikovaly i mezi některými komunisty. Kvůli možným problémům se těchto akcí příslušníci strany často účastnili tajně, a pokud byli přistiženi, hájili se tím, že se jedná pouze o neškodný zvyk a tradici.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Tento obřad je znám u všech balkánských národů. Srbové ho nazývají *dodola*, Chorvaté *prporuša*, Rumuni *papaluga*, *papaluda*, *paparuda*, Řekové *περπερια*, *περπερινα*, *περπερουνα*, *περπεριτσα*, Albánci *dordolets*, *perperone*, Cíncaři *pirpiruno* a konečně Bulhaři *peperuda*, *perperuga*, *perperuna*, *perpeljuda*, *peruniga*, *dudulica*, *dodola*, *dudula*, *lazarka*. Obřad má v době sucha zajistit déšť. Nejpravděpodobnější se jeví výklad, že rituál je slovanského původu, absorboval však do sebe starobalkánské prvky, které slovanská kultura interpretovala v rámci vlastního mytologického a rituálního systému. Centrální postava rituálu byla zřejmě původně oběť za déšť a byla podle všeho topena. Později, již v dokumentovatelné době z oběti utopením zůstalo pouze rituální polévání. V době christianizace byl rituál adaptován s křesťanskými motivy. Viz ПЕНУШЛИСКИ К., *Македонскиот фолклор*, Скопје, 1988, Филиповић М., „Трагови Перунова култа код Јужних Словена“, in: Гласник Земалског музеја у Сарајеву. Нова серија, 1948/3, s. 63-80; СПИРИДОН ИЕРОСХИМОНАХ, *История во кратце о Болгарском народе Славенском*, 1792, първо фототипно издание, София 1992.

¹¹⁷ DARM f.427 СК КРМ к.18/50 10.12.1948.

¹¹⁸ Ibidem.

3. Pravoslavná církev v Makedonii v letech 1950-1959

Jestliže by se dala předchozí etapa řešení makedonské církevní otázky charakterizovat jako navazování kontaktů, následující období, které trvalo prakticky po celá 50. léta, by se dalo nejuvýstižněji nazvat hledáním kompromisů. A to nejen mezi srbskou církví a státem, ale i mezi srbskou církví a makedonským klérem, mezi státní mocí v Bělehradě a republikovým vedením v Makedonii, nebo mezi makedonským klérem a státní mocí ve Skopje. Tyto vazby měly různý význam a intenzitu. V neposlední řadě měly svůj význam také další aspekty, především postavení Jugoslávie na mezinárodní scéně.

Události směřující k vyhlášení autonomie Makedonské pravoslavné církve

Srbský patriarcha Gavriilo Dožić zemřel v květnu 1950 a svému nástupci přenechal problém s makedonskými diecézemi otevřený. Novým patriarchou Srbské pravoslavné církve se stal administrátor sremské diecéze Vikentije Prodanov, s jehož nástupem přišla i nová éra v procesu řešení problému makedonské církve. Na rozdíl od svého předchůdce byl Vikentije zvolen již za vlády nového režimu, a proto byl nucen se zavázat, že zaujme k makedonské církevní otázce pozitivní stanovisko.

Na pohřbu Gavрила v Bělehradě i při volbě patriarchy se objevili zástupci makedonských kněží. Jejich účast na zasedání volebního sněmu byla pouze symbolická, protože neměli hlasovací právo. Nicméně s výběrem nového pohlavára srbské církve byli velmi spokojeni a doufali, že napomůže k ukončení patové situace. Na obědě, který byl uspořádán u příležitosti patriarchova uvedení do úřadu, Vikentije Prodanov makedonskou delegaci osobně pozdravil a vyjádřil radost, že se mohli i makedonští duchovní zúčastnit tohoto slavnostního aktu.¹¹⁹ Vikentije Prodanov znal situaci v Makedonii lépe než ostatní biskupové srbské církve vzhledem k tomu, že sám v Makedonii před válkou působil jako administrátor ochridsko-bitolské diecéze.¹²⁰

---

¹¹⁹ СЛИЈЕПЧЕВИЋ Ђ., *Историја Српске православне цркве*, Београд 1991, s. 198.

¹²⁰ Jednalo se pouze o krátké období let 1939-1941.

Nový patriarcha zaujal vůči státním orgánům odlišnou strategii než jeho předchůdce. Oproti Gavrilovi byl Vikentije ochoten k dialogu se státní mocí, protože pochopil, že nalezení určitého modu vivendi je jedinou možností, jak uchránit srbskou církev od dalších ztrát. Díky tomu bývá osobnost Vikentije Prodanova hodnocena v srbském prostředí rozporuplně. Jeho taktika bývá na jedné straně označována za ustupování komunistickému režimu, na druhé straně je zase patriarcha oceňován jako schopný diplomat, který dokázal šikovně lavírovat, aniž by nějak výrazně poškozoval církev. Velmi brzy přišel také na to, že srbská církev bude muset změnit postoj k řešení makedonské církevní otázky a že si rozhodně nevystačí s dosavadní strategií odmítání jakéhokoliv dialogu a trvání na návratu k předválečnému stavu. Pokud se měla zachránit jednota církve, musel patriarcha přistoupit na reálnější politiku, tj. přistoupit na nějaký kompromis a vyjít makedonským požadavkům vstříc. Tak přestal především trvat na návratu metropolitě Josifa, respektive srbských biskupů do Makedonie, byl ochoten jednat o volbě nových biskupů z řad domácího kléru a uvolil se finančně přispívat makedonským diecézím z rozpočtu srbské církve. Díky tomu, že se na straně srbské církve změnil přístup, projevil také Iniciativní výbor ochotu k dalšímu vyjednávání.

Klíčovým problémem, který se řešil po celé období Vikentijova úřadu, byl výběr kandidátů pro makedonské diecéze. Neschopnost a nebo možná i neochota Iniciativního výboru předložit srbské církvi ke schválení vhodné kandidáty zapříčinily, že se proces vytváření církevní organizace v LRM brzy ocitnul opět na mrtvém bodě. Podmínky, které kladla srbská církev na způsobilost kandidátů, nebyly ani nijak přehnané a nevybočovaly z obvyklého postupu při výběru biskupských kandidátů. Srbská církev požadovala, aby kandidáti měli vysokoškolské vzdělání na teologické, právnické nebo filozofické fakultě, aby byli svobodní nebo vdovci a aby splňovali morální kritéria pro biskupský úřad. Většina z předložených kandidátů neměla potřebné vzdělání, a jelikož se jednalo převážně o řadové kněze, byli i ženatí.¹²¹ Velkou překážkou pro srbskou církev byla i nevalná pověst některých kandidátů. Postupem času však budilo stálé odmítání kandidátů u státních orgánů dojem, že srbská církev pouze hledá výmluvy, aby mohla řešení oddalovat.

---

¹²¹ Podle pravidel pravoslavné církve kandidát na kněžství před svěcením vstupuje do manželství nebo přijímá mnišské sliby.

Jeden z mála momentů, kdy našly srbská církev i Iniciativní výbor společnou řeč, byl výběr archimandrity Dositeje Stojkoviće, o němž se tvrdilo, že pochází z Makedonie, za kandidáta pro makedonské diecéze. Jako hodnostář srbské církve, ale zároveň jako rodilý Makedonec byl přijatelný pro obě znesvářené strany. Nikomu ani příliš nevadilo, že ve skutečnosti byl jeho původ, v zájmu věci, poněkud poupraven.¹²²

O Dositejovi jako možném biskupovi v Makedonii hovořil již v roce 1947 metropolita Josif. Protože pak vůči Dositejovi panovala nedůvěra a obavy z toho, že je Josifův spřízněnc, až do konce 40. let se státní orgány jeho kandidaturou nijak vážně nezabývaly. Až v roce 1950, v době, kdy v Bělehradě probíhala volba nového patriarchy, jeden z členů makedonské církevní delegace navázal s Dositejem kontakt a sdělil mu, že o něm v Makedonii vážně uvažují jako o možném biskupovi pro jednu z uprázdněných diecézí.¹²³ Onen kněz potom dále zkoumal, jaký je Dositejův postoj k řešení makedonské církevní otázky.¹²⁴ Zanedlouho po tomto rozhovoru zaslal Iniciativní výbor pro organizování církve v Makedonii žádost *Svazu sdružení kněží* o poskytnutí informací o archimandritovi Dositeji Stojkovići. Iniciativní výbor se zajímal především o to, jaký má Dositej vztahy s hierarchií srbské církve, ke Sdružení kněží a také ke státním orgánům. Do Skopje bylo obratem sděleno, že archimandrita má veskrze pozitivní vztah nejen ke Sdružení kněží, ale i k makedonské nacionální otázce.¹²⁵ Aby srbská církev jeho kandidaturu podpořila, jmenovala Dositeje v roce 1951 vikárním biskupem.¹²⁶ O rok později bylo umožněno Dositejovi odjet do Makedonie a osobně hovořit s mluvčími pravoslavného kléru. Proti této cestě se ostře ohradil metropolita Josif, který až do své smrti v roce 1957 nepřestával doufat v návrat do své bývalé diecéze.¹²⁷

Asi v polovině 50. let se Dositej z nějakého důvodu přestal objevovat na kandidátních listinách a vážně se o něm začalo uvažovat zase až v roce 1958.¹²⁸

---

¹²² Dositej Stojković (později Stojkovski) pocházel z rodiny srbských vystěhovalců z okolí Mavrova v Makedonii. V jeho životopise se uvádělo, že se narodil v Mavrovu, ač ve skutečnosti pocházel ze Sremských Karlovic.

¹²³ DARM f.427 CK KPM k.59/73 28. 7. 1951.

¹²⁴ DARM f.427 CK KPM k.59/73 28. 7. 1951.

¹²⁵ DARM f.427 CK KPM k.59/69 29. 8. 1950.

¹²⁶ DARM f.1070 RKVP k.1. 13. 11. 1954.

¹²⁷ Před cestou do Makedonie prý radil Vasilije Kostić Dositejovi, aby navštívil Josifa a nechal se informovat o tom, kteří z makedonských kněží jsou bulharofilové, DARM f.1070 RKVP k. 1. 1954.

¹²⁸ Stažení Dositejovi kandidatury bylo nejspíše zapříčiněno jeho chováním při jednom setkání s Iniciativním výborem v roce 1955. Dositej tehdy vystoupil proti požadavku Iniciativního výboru na

Nutno říci, že Dositej nebyl jediným „Makedoncem“, který byl předložen jako možný kandidát na biskupa. Rovněž bývalý tajemník metropolitů skopského Vasilije Kostić navrhoval dva kněze původem z Makedonie, s jejich kandidaturou ale nesouhlasily státní orgány, jelikož prý projevovali velkosrbské tendence.¹²⁹

Jediným větším ústupkem srbské církve za úřadování patriarchy Vikentije Prodanova bylo v lednu 1955 rozhodnutí povolit pravoslavnému duchovenstvu užívání makedonštiny v interních záležitostech církve. Vikentije předem avizoval, že odmítne jakékoliv další požadavky, které by směřovaly k faktické autonomii makedonské církve, a to i za cenu toho, že se makedonské diecéze samy oddělí. Vstřícné gesto srbské církve bylo učiněno výměnou za slib Iniciativního výboru, že makedonský pravoslavný klérus uzná patriarchu svým administrátorem. Srbská církev poté měla v úmyslu pustit se do reorganizace církevní správy v Makedonii. Hlavním důvodem tohoto počínání byla snaha odstavit Iniciativní výbor od výkonné moci nad pravoslavným duchovenstvem v Makedonii.

Jaké však bylo patriarchovo rozčarování, když Iniciativní výbor přes všechny předešlé sliby s uznáním otálel a trval na tom, že bude fungovat do doby, než budou vybráni kandidáti na biskupy. Iniciativní výbor pak sám provedl církevní reorganizaci, kterou zamýšlela původně provést srbská církev. K přímé konfrontaci mezi patriarchou Vikentijem a Iniciativním výborem došlo ještě v témže roce v říjnu 1955 při zpáteční cestě delegace srbské církve z Řecka. Patriarcha vytknul Iniciativnímu výboru, že nedodržel slib a také že provedl reorganizaci bez souhlasu srbské církve.

Iniciativní výbor přistoupil na uznání patriarchy až o dva roky později v únoru 1957. Na toto rozhodnutí měl do značné míry vliv jeden rozhovor mezi členy výboru a patriarchou. Vikentije tehdy makedonské duchovní varoval, že mezi srbskými biskupy začíná převládat velká nespokojenost se stávajícím stavem v Makedonii, a proto nemůže zaručit, že na nadcházející Synodě srbské církve nedojde k nějakému radikálnímu rozhodnutí o tom, jak zakročit proti rozkolnickému kléru. Iniciativní výbor podmínil uznání patriarchy příslibem, že srbská církev zaměří svoji pozornost na výběr kandidátů a bude v tomto ohledu vstřícná. Srbská církev ocenila tento krok tím, že zpětně uznala okružní protopresbytery, kteří byli

---

nacionální název církve, respektive na autonomii makedonské pravoslavné církve. Následně odvolal svoji kandidaturu a na určitý čas i pozbyl důvěry státní moci. DARM f.1070 RKVP k. 1. 30. 1. 1955.

¹²⁹ Бурић Мишина В., *Летпис СПЦ. 1946-58*, 3, Београд 2000, s.1360.

bez její účasti zvolení v Makedonii v roce 1955. Již o půl roku později si předseda Iniciativního výboru Nestor Popovski stěžoval u svazové komise, že Vikentije výběr kandidátů odkládá.

Státní orgány i srbskou církev znepokojilo, že se o makedonskou církevní otázku začal v roce 1957 stále více zajímat bulharský patriarchát. Zvýšení pozornosti bylo ovlivněno právě tím, že makedonský klérus uznal patriarchu srbské církve jako administrátora diecézí v LRM. V říjnu 1957 byla ve FLRJ na oficiální návštěvě delegace Ruské pravoslavné církve. Srbský patriarcha se z úst ruských církevních představitelů dozvěděl, že bulharský patriarchát zamýšlí poslat do Makedonie několik mnichů pocházejících z Makedonie, aby se zde stali biskupy. Zda se jednalo o skutečné úvahy nebo jen o provokaci, není snadné rozšifrovat. Nicméně Vikentije dal pak prostřednictvím ruského patriarchy Alekseje I. bulharské církvi na vědomí, že si nepřeje jakékoliv zasahování do interních záležitostí srbské církve. Tento vzkaz nepochybně platil nepřímo i pro samotnou Ruskou pravoslavnou církev.

Zájem Ruské i Bulharské pravoslavné církve pravděpodobně signalizoval i opětovné zhoršení vztahů mezi Jugoslávií a Sovětským svazem. Během roku 1958 se v bulharském denním tisku rozjela protijugoslávská kampaň, která byla zaměřena na popírání makedonské nacionality. To dalo státním orgánům ve FLRJ podnět k tomu, aby se začaly intenzivněji zajímat o makedonskou církevní otázku.

O zájmu bulharské církve hovořil patriarcha Vikentije s předsedou makedonské vlády Lazarem Koliševskim během návštěvy v LRM v březnu 1958. Koliševski chtěl dát patriarchovi na srozuměnou, že celá věc začíná nabývat politického významu a je třeba ji řešit. Mimo jiné uvedl: *„V poslední době, respektive po uzavření dohody mezi Srbskou pravoslavnou církví a Iniciativním výborem, se v Bulharsku ukazuje stále větší zájem o tuto otázku. Bulharům vadí, že se tento problém řeší v rámci jugoslávského státu, a proto se snaží různými způsoby tuto dohodu zhatit. Nyní se o to pokoušejí tak, že vyvíjejí vliv na některé naše kněze, a dokonce i přes Ruskou pravoslavnou církev chtějí poslat do Makedonie tři archimandrity jako biskupy. O nich pak tvrdí, že jsou Makedonci, ale ve skutečnosti jsou to jejich odchovanci, Bulhaři.“*¹³⁰

---

¹³⁰ RADÍČ R., op. cit., s.224

Na konci května 1958 psaly téměř všechny jugoslávské noviny o setkání Posvátného synodu Srbské pravoslavné církve s Titem, kde byl Vikentije nucen slíbit, že učiní vše pro to, aby byl konečně uzavřen problém s makedonskou církví. Tito neváhal zdůraznit, že věc je potřeba řešit rychle a pozitivně, aby nemělo Bulharsko záminku vměšovat se do tohoto problému. Návštěva u nejvyššího svazového vedení se odehrála již v průběhu ostře sledovaného zasedání biskupské synody srbské církve, od které se očekávalo, že konečně přijme makedonské kandidáty. Avšak ani na tomto zasedání synody předložení kandidáti neprošli.

Jelikož srbská církev v očích státních orgánů zklamala, celá záležitost byla dále přenechána svazové komisi pro náboženské otázky, která měla najít způsob, jak problém co nejschůdněji a nejrychleji vyřešit. Po dlouhých a pečlivých úvahách byl zvolen následující postup: v Makedonii se uspořádá církevně-národní sněm, na němž bude vyhlášena autonomie makedonské církve, a teprve posléze se bude čekat, jestli srbská církev tento akt uzná. Termín sněmu byl dohodnut na začátek října 1958. V Bělehradě se rovněž začalo, pod dohledem tajemníka svazové komise M. Dilpariće, s prací na Ústavě Makedonské pravoslavné církve.

Začátkem července nečekaně zemřel patriarcha Vikentije. V církevních kruzích se spekulovalo dokonce o tom, že patriarcha nezemřel přirozenou smrtí, ale že byl odstraněn na příkaz státní moci, protože odmítnul povolit makedonské biskupy. Přestože nejsou tyto domněnky nijak doložitelné, ukazují nám, jak napjatá atmosféra vládla v té době v řadách biskupů srbské církve.¹³¹

S příchodem nového patriarchy se opět otevřela možnost, že se nové vedení srbské církve rozhodne uznat makedonské biskupy, a nyní už vlastně i autonomii makedonské církve. Nová hlava srbské církve German Ćorić se sešel s Iniciativním výborem krátce před předpokládaným zahájením sněmu v září 1958. German odmítnul nejen pozvání na sněm, ale i fakt, že Iniciativní výbor nadále vystupuje jako představitel církve v Makedonii, přestože na to měl výsadní právo pouze srbský patriarcha. Jeho odpor však neměl žádný větší význam, neboť vlak byl již rozjetý a zastavit ho nebylo v silách srbské církve.

Státním orgánům se však povedlo získat pro svůj záměr vikárního biskupa Srbské pravoslavné církve Dositeje Stojkoviće. Biskup byl na konci září 1958

---

¹³¹ I když takovéto spekulace nebyly v SPC ničím neznámým. Podobné pochybnosti panovaly i okolo smrti patriarchy Varnavy v roce 1937. Tehdy se spekulovalo o násilné smrti patriarchy ve spojitosti s uzavřením konkordátu s Vatikánem.

pozdán na pohovor ke svazové komisi, kde mu bylo sděleno, že se s ním v Makedonii počítá jako s kandidátem na úřad arcibiskupa ochridského. Dositej se pravděpodobně nechal státními úředníky přesvědčit, že jen on může zabránit schizmatu, a proto s návrhem souhlasil. Po tomto setkání byl Dositej pozván také ke Germanovi, který mu účast na makedonském sněmu důrazně zakázal. Dositej však patriarchovi řekl, že už účast na sněmu přislíbil.

Státní orgány se chopily příprav církevně-národního sněmu velmi důkladně. Zavedena byla například kontrola pošty všech delegátů sněmu, přičemž zvláštní pozornost byla věnována tomu, jestli neposílali nějaké informace Srbské pravoslavné církvi.¹³² V Ochridu, kde se měl sněm konat, měl místní policejní úřad na starosti sledování cizích osob, zvláště pokud se jednalo o občany z Bulharska nebo ostatních zemí východního bloku. Také měla být monitorována činnost katolické církve, aby se mohlo včas předejít jejímu případnému vměšování do průběhu sněmu.¹³³

Vlastní zasedání proběhlo ve dnech 4.-6. října 1958 a na začátku sněmu přítomné osobně pozdravil předseda republikové vlády Lazar Koliševski. Výsledkem sněmu bylo obnovení ochridského arcibiskupství a vyhlášení národní Makedonské pravoslavné církve. Prvním arcibiskupem se stal Dositej Stojković, nyní již Stojkovski. Pro další diecéze, prespansko-bitolskou a zletovsko-strumičskou, byli vybráni Nikola Trajkovski (Kliment) a Toma Dimovski (Naum). Byla rovněž deklarovaná jednota se srbskou církví, kterou měl zaručovat patriarcha srbské církve. Předseda sněmu Nestor Popovski pronesl na konci zasedání závěrečnou řeč, ve které zdůraznil, že sněm vyjádřil vůli makedonského pravoslavného národa mít svou vlastní národní církev a duchovenstvo.¹³⁴

Státní moc

Stojí za pozornost podrobněji prozkoumat důvody, proč měly státní orgány v roce 1958 tak naléhavou potřebu ukončit problém, který se táhnul již bezmála čtrnáct let. Srbská církev i členové Iniciativního výboru ukázaly, že ani pod silným

---

¹³² Delegáti byli vybíráni na místních sněmech po celé LRM. Složení bylo velmi různorodé, od loajálních kněží po bývalé odsouzence za protirežimní činnost.

¹³³ ДАРМ ф.1070 к. 1. 23. 7. 1958.

¹³⁴ ДИМЕВСКИ, оп. cit., s.1063

nátlakem nejsou schopni a možná ani úplně ochotni přistoupit na kompromisy a makedonskou církevní otázku uzavřít. Státní moc tedy převzala řešení plně do své režie a problém nečekaně rychle ukončila.

Pokud mluvíme o státní moci, je třeba rozlišovat mezi centrální jugoslávskou a provinční makedonskou. Nejednalo se sice o dvě protívahy, protože ve všech zásadnějších otázkách mělo stále hlavní slovo svazové vedení, šlo spíše o míru kompetencí, které byly přenechány republikovému vedení v LRM. Pro svazové vedení bylo totiž řešení makedonské církevní otázky spíše druhořadým problémem, který rádo přenechávalo k urovnání makedonskému politickému vedení. Především v počátečním období byla evidentní snaha vyřešit záležitost dohodou mezi srbskou církví a Iniciativním výborem. Kdyby existovala skutečná snaha o ukončení této otázky, jistě by se tak stalo dříve než v roce 1958.

Státní orgány v Bělehradě měly zájem především na tom, aby se v okrajovějších částech federace udržoval klid, a hleděly se stejnou nevolí na to, když makedonské vedení oživovalo otázku pirinských Makedonců nebo komplikovalo vztahy se srbskou církví. Taktika svazových orgánů byla asi taková, že se nezasahovalo, pokud to nebylo nevyhnutelné. Zvýšení zájmu o makedonskou církevní otázku vykazovaly především tehdy, když hrozilo nebezpečí, že bude nedořešený problém zneužit oponenty buď přímo v Jugoslávii, nebo za hranicemi země. Ještě v jednom případě centrální orgány zasahovaly a to, když se srbská církev negativně dotýkala makedonské nacionální identity.¹³⁵

O tom, že si státní moc v Bělehradě nechtěla kazit vztahy se srbskou církví, svědčí skutečnost, že na počátku 50. let zvažovala možnost dočasně poslat do Makedonie srbské biskupy. Svazová komise pro náboženské otázky přesvědčovala Iniciativní výbor, že postavení srbských biskupů by bylo pouze formální a reálná moc by i nadále zůstala v rukách loajálního duchovenstva. Předseda Iniciativního výboru Nestor Popovski však o tomto plánu nechtěl ani slyšet, a dokonce pohrozil, že pokud se k takovému řešení přistoupí, může dojít k revoltě makedonského duchovenstva a pravoslavných věřících.¹³⁶ Stejně tak vláda Lidové republiky Makedonie nepovolila srbským biskupům vstup do země.

---

¹³⁵ Například v roce 1951 Předsednictvo vlády FLRJ protestovalo proti tomu, že patriarcha zasílal do LRM pastýřské listy, ve kterých zmiňoval pouze srbský národ. Při této příležitosti byl patriarcha upozorněn, že se jedná o velmi citlivou nacionální otázku.

¹³⁶ DARM f.427 CK KPM k. 59/69 29. 8. 1951.

Státní moc v Makedonii si zase nechtěla příliš komplikovat vztahy s kněžími, kteří byli ochotni spolupracovat s režimem, a proto se snažila vycházet jejich požadavkům vstříc. Není pochyb o tom, že úřadům musel do jisté míry vyhovovat stav pravoslavné církve v Makedonii, protože se velmi brzy ukázalo, že je jednodušší udržovat kontrolu nad církví za pomoci loajálních kněží než přes biskupy.¹³⁷ Privilegování určité skupiny pravoslavného duchovenstva však vedlo k tomu, že sebevědomí těchto kněží rychle narůstalo a jejich nároky se stupňovaly. Někdy dokonce musely republikové orgány na příkaz nejvyššího vedení usměrňovat apetit Iniciativního výboru a domlouvat jeho členům, že požadavky, které předkládají, jsou zbytečně radikální. To se stávalo především na konci 50. let, kdy v období mezinárodní krize stát nechtěl zhoršovat vztahy se srbskou církví. Na makedonském republikovém vedení stálo především koordinování výběru biskupských kandidátů. Ale i v této věci vše konzultovalo se svazovou komisí pro náboženské otázky. Přestože pro stranické špičky v Makedonii hrálo vždy prim rozhodnutí centra, jsou doklady o tom, že i během 50. let sympatizovali někteří funkcionáři s myšlenkou úplného osamostatnění makedonské církve.¹³⁸

Stejnou averzi k srbské církvi a její hierarchii jako Iniciativní výbor cítily i státní orgány v Makedonii. Vedení republiky dávalo do bělehradského centra dosti hlasitě najevo, že nebude trpět jakékoliv impertinence srbské církve, které by naznačovaly popírání makedonské nacionality.¹³⁹ V roce 1955, kdy proběhla reorganizace církve, prý státní úřady v Makedonii doporučovaly, aby bylo makedonskému kléru řečeno, že se jedná o akci Iniciativního výboru, a nikoliv srbské církve.

Nyní se konečně dostáváme k základní otázce, proč byl problém s makedonskou církví ukončen právě v roce 1958. Jak už bylo několikrát naznačeno, hlavní úlohu v tom hrálo zhoršení mezinárodního postavení Jugoslávie na konci 50. let.

V rozmezí let 1948 až 1953 byly vztahy mezi Jugoslávií a východním blokem poznamenány roztržkou se Sovětským svazem. Bulharsko zaujalo vůči Jugoslávii stejně negativní stanovisko jako ostatní země spřátelené se SSSR a

---

¹³⁷ DARM f.1070 RKVP k. 1. 2. 4. 1953.

¹³⁸ Vyplývá to z výpovědi jednoho funkcionáře ze svazu Sdružení kněží, který navštívil Skopje v roce 1954. Podle něj byli v této době mezi stranickými funkcionáři i zastánci autokefality, РАДИЊ Р., *Држава и верске заеднице*, 2, Београд 2002, s. 211.

¹³⁹ Předseda svazové komise D.Radosavljević řekl při jedné příležitosti patriarchovi, že hovořil s Makedonci a ti že považují problém s makedonskou církví za velmi citlivou nacionální otázku

okamžitě přestalo s podporou rozvoje kulturní autonomie v pirinské Makedonii. Poté se vrátilo k tradiční politice popírání jugoslávských/srbských práv na vardarskou Makedonii.

K novému oteplení vztahů se Sovětským svazem došlo po smrti Stalina v roce 1953 a na přání sovětského vedení byly navázány i nové kontakty mezi Jugoslávií a Bulharskem. Vztahy nedosáhly úrovně před rokem 1948, nikdy se už například neotevřela otázka spolupráce mezi bulharskými a jugoslávskými Makedonci. Relativně nekomplikované vztahy mezi oběma balkánskými sousedy netrvaly dlouho, neboť již v roce 1958 přišla druhá roztržka se SSSR. V této době se v Bulharsku začalo vystupovat s prohlášeními, které napadaly existenci makedonské národnosti.

Bulharská kampaň útočící na makedonskou nacionalitu donutila jugoslávské vedení k radikálnímu kroku, který mohl znamenat i velké zhoršení vztahů mezi státem a srbskou církví. Důvodem byly nejspíše obavy, že Bulharsko využije nedořešené otázky organizace makedonské církve k tomu, aby se prostřednictvím Bulharské pravoslavné církve do problému vměšovalo. Jugoslávská vláda mohla také chtít na příkladu řešení církevní otázky ukázat, že v rámci FLRJ se k makedonské otázce přistupuje pozitivně a národ žijící v Lidové republice Makedonii není utiskovaný.¹⁴⁰

Přitom ještě na začátku roku 1958 se řešení církevní otázky vyvíjelo celkem slibně a vše nasvědčovalo tomu, že by k dohodě mezi Iniciativním výborem a srbskou církví mohlo dojít bez přímého zásahu státní moci. Iniciativní výbor uznal patriarchu jako svého administrátora, srbská církev schválila okružní protopresbytery v Makedonii a zavázala se, že bude vstřícná při schvalování biskupských kandidátů. Hierarchie srbské církve si v té době musela nejednou vyslechnout, že makedonská strana učinila již dost ústupků a že i srbská církev musí v zájmu státu učinit drobné oběti.¹⁴¹ Když i přes veškeré naléhání srbská církev odmítla předložené kandidáty, státní orgány to chápaly jako zradu. Jugoslávské

---

¹⁴⁰ Již v roce 1956 vyšla v Bulharsku kniha *Historie makedonského národně-revolučního hnutí v Bulharsku*, ve které se tvrdilo, že jugoslávský režim utiskoval Makedonce, Радич, op. cit., s. 214

¹⁴¹ Před zasedáním synody v květnu 1958 byl na srbskou církev vyvíjen intenzivní nátlak, dokonce z nejvyššího vedení, aby projevila maximální vstřícnost a uznala předložené kandidáty. Když biskupové srbské církve namítli, že předložení kandidátů nesplňují ani základní podmínky, bylo jim řečeno, že to jsou jen drobné oběti, které musí srbská církev v zájmu státu udělat. Jako jeden z ústupků srbské církvi bylo jmenováno i odstoupení od požadavku autokefality v roce 1946.

vedení si to vysvětlovalo tak, že srbská církev využívá momentálního oslabení státu a nepředpokládá, že by si komunistická moc mohla dovolit jít s ní do střetu.

Svazová komise pro náboženské otázky začala ihned po neúspěšném zasedání biskupské synody vymýšlet řešení, které by bylo realizovatelné i bez účasti srbské církve. Hlavním problémem bylo zajištění biskupů pro makedonské diecéze, protože jen tak mohla začít nová církev fungovat. Již několik týdnů po skončení Synody zaslal tajemník svazové komise M. Dilparić makedonské vládě alternativní plán, jak vyřešit církevní organizaci v LRM. Podle tohoto návrhu se měli nejprve získat dva biskupové a až poté by se řešila forma uspořádání církve, případně její včlenění do Jugoslávské pravoslavné církve.¹⁴² Další možností bylo nechat dát vysvětit makedonské kandidáty u cizí pravoslavné církve. S ohledem na mezinárodní postavení Jugoslávie a na vztahy mezi pravoslavnými církvemi odpadla možnost u Ruské, Bulharské nebo Řecké pravoslavné církve. Zvažovalo se proto požádat o vysvěcení biskupů alexandrijský patriarchát v Egyptě nebo antiochijský patriarchát v Sýrii. Tento nápad nepochybně korespondoval s velkolepou cestou Tita po zemích třetího světa, kterou maršál podniknul v březnu 1958. Jinou možností bylo koupit si vysvěcení u některých pravoslavných biskupů žijících v emigraci.¹⁴³

Přestože se mělo vše odehrát bez vědomí i souhlasu srbské církve, chtěly státní orgány garantovat jednotu mezi Makedonskou a Srbskou pravoslavnou církví. Uvažovalo se sice i o možnosti dát makedonské církvi úplnou samostatnost, ale nakonec přeci jen zvítězila varianta autonomie církve.¹⁴⁴ Deklarování jednoty se srbskou církví mělo zabránit případným odstředivým tendencím makedonské církve směrem na východ.¹⁴⁵ Britský dopisovatel listu *The Times* v Jugoslávii 8. října 1958

---

¹⁴² Podle pravoslavného kanonického práva dva biskupové mohli světit další biskupy. Tím by se prakticky zajistila nezávislost církve.

¹⁴³ DARM f.1070 RKVP k. 1. 17. 6. 1958.

¹⁴⁴ V červnu 1958 byla do Skopje zaslána instrukce od tajné policie v Bělehradě. V listě bylo uvedeno, že dojde k obnovení Ochridského arcibiskupství, které bude se SPC spojené pouze osobou patriarchy. Okružní protopresbyteři měli navštívit patriarchu a žádat rozhodnutí o makedonské církvi. Bez ohledu na pozitivní či negativní odpověď se měl v LRM sezvat církevně-národní sněm, který vyhlásí obnovení starobylého Ochridského arcibiskupství. Pokud by SPC odmítla tento akt uznat, mělo se postoupit k prohlášení úplné nezávislosti Makedonské pravoslavné církve. DARM f.1070 k.1.30.6.1958

¹⁴⁵ Ve Svazové komisi bylo vymyšleno několik variant možného řešení: První na bázi jednoty SPC, kdy by se svolal mimořádný sněm, na němž by se vybrali tři biskupové. Další možnost byla autonomie makedonské církve v rámci SPC; třetí možnost byla plná samostatnost makedonské pravoslavné církve. DARM f.1070 RKVP k. 1. 17. 6. 1958.

napsal, že někteří státní funkcionáři v Bělehradě navrhovali, aby se přistoupilo k vytvoření Jugoslávského patriarchátu, jelikož by tím problém s makedonskou církví odpadnul.

O řešení církevní otázky se v roce 1958 živě zajímala i makedonská veřejnost. Při návštěvě Vikentije v Makedonii v březnu 1958 očekávaly patriarchu ve Skopje zaplněné ulice, kde se mnoho lidí hlasitě dožadovalo, aby patriarcha povolil národní biskupy. O několik měsíců později, v době zasedání biskupské synody srbské církve, se v Makedonii očekávalo, zda srbští biskupové uznají makedonské kandidáty, i když se prý tomu nedávaly valné naděje.¹⁴⁶

Iniciativní výbor pro organizování církve v Makedonii a makedonský klérus

Iniciativní výbor v Makedonii, který se ujal vedení pravoslavné církve v roce 1944, převzal do své správy téměř veškerá práva a povinnosti náležející do té doby biskupům. Rozmísťoval například duchovní po farnostech nebo rozdělával finanční prostředky církve.¹⁴⁷ V čele Iniciativního výboru stál kněz Nestor Popovski, který si získal postupem času pověst neomezeného vládce nad pravoslavnou církví v Makedonii, a svoji pozici si také náležitě střežil.¹⁴⁸ Podpora, která byla státní mocí poskytována členům výboru, živila sebevědomí makedonského „pokrokového duchovenstva“ a výrazně přispěla k růstu jejich požadavků. Tito kněží kalkulovali s tím, že za pomoci státních orgánů nakonec srbská církev přeci jen povolí a vysvětlí jejich favority. Je třeba si uvědomit, že se ve vedení církve v Makedonii ocitli lidé, kteří by za řádné správy Srbské pravoslavné církve neměli kvůli nedostatku vzdělání a svému pochybnému charakteru šanci dobrat se vyšších met ve struktuře církve.

Iniciativní výbor se skládal z Výkonného orgánu a širšího pléna a veškerou svoji činnost předem konzultoval s republikovou komisí pro náboženské otázky. To se v 50. letech týkalo především výběru kandidátů na biskupy. Ze seznamů kandidátů, které byly předkládány k posouzení srbské církvi, je patrné, jak byly republiková komise i výbor ve výběru vhodných osob bezradní. Charakteristiky

---

V jiném návrhu Dilparić uvažoval o svolání sněmu kněžích a věřících, jak se v minulosti srbské církve stalo: například v roce 1710 při prohlášení samostatné karlovičské metropole nebo v roce 1848, kdy vznikl karlovičský patriarchát; РАДИЋ Р., *Држава и верске заеднице*, 2, op. cit., s. 229.

¹⁴⁶ DARM f.1070 RKVP k. 1. 4. 6. 1958.

¹⁴⁷ DARM f.1070 RKVP k. 1. 19. 10. 1954. s.1314

¹⁴⁸ DARM f.1070 RKVP k. 1. 2. 4. 1953.

jednotlivých kandidátů jsou velmi rozmanité, od osob spolupracujících s režimem, až po nábožensky založené osoby. To vyvolává dojem, že skutečně nebylo snadné nalézt v poválečné Makedonii pro post biskupa vhodnou osobu. Jistým limitem přeci jen bylo, že by státní orgány nikdy nepřistoupily na kandidaturu osob vystupujících vyloženě proti režimu, a proto dávaly přednost kněžím, kteří projevovali ochotu ke spolupráci.

Výběr kandidátů ztěžoval fakt, že v Makedonii rok od roku klesal počet pravoslavného duchovenstva. V roce 1950 bylo v Makedonii dvě stě šedesát šest kněží, o tři roky později již jen dvě stě dvacet jedna a většina z nich byla ženatá. Problém byl i s úrovní vzdělání, neboť jen velmi málo kněží mělo vysokoškolský titul. Logickým postupem by za normálních okolností bylo porozhlédnout se po vhodném kandidátovi v mnišském prostředí. V Makedonii však tvořili většinu mnichů Rusové, kteří přišli do Jugoslávie po bolševické revoluci.¹⁴⁹ Jelikož srbská církev netrvala na tom, aby měl kandidát kněžské svěcení, na seznámech se objevovali i právníci nebo gymnaziální profesori.

Nejčastěji opakovanými jmény mezi kandidáty byli, vedle Dositeje Stojkoviće, již několikrát zmiňovaný Nestor Popovski a Toma Dimovski. Popovski už řadu let prakticky suploval úlohu metropolity a také se s ním původně počítalo jako s kandidátem na skopského biskupa. Dositej měl převzít jednu z vedlejších diecézí v Makedonii. Při bližším nahlédnutí do životopisu Popovského můžeme spatřit člověka, který dokázal využít kariéry pokrokového kněze k uspokojení svých vlastních mocenských ambicí. Popovski sloužil za druhé světové války jako kněz ve vesnici Vratnica, kde podle některých svědectví spolupracoval s Bulhary, což později rezolutně odmítal.¹⁵⁰ Na konci roku 1944 se chopil šance, opustil vesnickou farnost a přesídlil do Skopje, kde se stal knězem při kostele Sv. Spase. Ihned se aktivně zapojil do organizování pravoslavné církve v Makedonii. Státní orgány ho hodnotily jako člověka oddaného spolupráci se státní mocí, který by byl ochoten kvůli svým potřebám jít i proti zájmům církve. Vzhledem ke svým ambicím se často dostával do konfliktu s některými dalšími členy Iniciativního výboru.¹⁵¹ Největší

---

¹⁴⁹ DARM f.426 CK KPM k. 59/69 29. 8. 1950.

¹⁵⁰ Podle výpovědi kněze Nikoly Apostolského organizoval Popovski v roce 1944 pro vesničany výlet do Rílského kláštera v Bulharsku. Nakolik to však bylo běžnou záležitostí, je těžké určit.

¹⁵¹ DARM f.1070 RKVP k. 1. 7. 1. 1958.

spory měl s podobně ambiciózním knězem Borisem Stankovskim, kterému musel v roce 1953, ač velmi nerad, předat funkci tajemníka Sdružení kněží v Makedonii.¹⁵²

Pro státní orgány bylo nepochybně výhodné, že v čele makedonské církve stojí člověk, který byl tolik ochotný ke spolupráci. V mnoha ohledech proto přenechávaly řešení organizace církve na Iniciativním výboru nebo přímo na Popovském.¹⁵³ Když se v prosinci 1957 jednalo v Bělehradě o výběru makedonských kandidátů, předseda svazové komise Dobrivoje Radosavljević řekl, že se patriarcha musí v této věci dohodnout nikoliv se svazovou komisí, ale s Nestorem. Není proto divu, že Popovskému vyhovoval stav církve, jaký byl v Makedonii v 50. letech, zvláště pak když viděl, že nemá jistou biskupskou funkci. A to nejen kvůli odporu srbské církve. Styl jeho osobního života a zjevně arogantní chování mu nezískaly respekt ani mezi řadovými makedonskými kněžími a věřícími.¹⁵⁴ Srbská církev neměla dobré mínění ani o dalším vážném kandidátovi, bitolském knězi Tomovi Dimovském. Jelikož srbská církev většinou odůvodňovala jejich odmítnutí tím, že jsou oba kandidáti ženatí, Popovski i Dimovski se nechali v roce 1954 rozvést. Patriarcha Vikentije však označil tento krok za unáhlený a navíc nekanonický a na postoji srbské církve nic nezměnil.¹⁵⁵ Nestor Popovski se sice nakonec biskupem nestal, získal ale místo tajemníka metropolitů skopského, čímž si patrně zachoval alespoň část dosavadního vlivu na dění v církvi.

O vztahu některých kněží se státními orgány referoval jeden z tajemníků americké ambasády v Jugoslávii, který navštívil Makedonii v roce 1954. Tajemník měl možnost osobně hovořit s Popovskim a Klime Malevskim o církevní otázce v Makedonii a jeho dojem byl takový, že makedonským kněžím spolupráce s jugoslávským režimem velmi vyhovuje.¹⁵⁶ Je sice pravda, že americký tajemník měl možnost mluvit pouze s vybranými osobami, a proto nelze toto tvrzení nějak

---

¹⁵² Ve Sdružení kněží byly časté spory mezi oběma nejaktivnějšími členy. Někdy docházelo dokonce k otevřeným střetům před ostatními kněžími, jak se stalo například v Bitole v roce 1955. Popovski při návštěvě SPC k velké nelibosti některých makedonských kněží pronesl, patrně kvůli srbské církvi, že pozitivní řešení církevní otázky přinese jednotu naší srbské církvi. Biskupové SPC byli naopak velmi potěšeni. Osobní spory se projevovaly i ve spolupráci mezi Iniciativním výborem a Komisí pro náboženské otázky ve Skopje, kde byl Stankovski tajemníkem; РАДИЋ, *Држава и верске заеднице*, 2, op. cit., s. 205, 1, s. 297. Spory měl předseda Iniciativního výboru i s dalším velmi angažovaným knězem Djokem Angelovskim.

¹⁵³ Iniciativní výbor několikrát žádal synodu SPC, aby stáhla řešení kandidátů. Například v roce 1951 Popovski sdělil tajemníkovi svazové komise M. Dilparićovi, že v LRM zatím nevědí, jak řešit výběr biskupů pro makedonské diecéze. РАДИЋ, op. cit., s. 293.

¹⁵⁴ Popovski měl slabost pro alkohol a ženy. DARM f.1070 RKVP k. 1. 8. 11. 1954.

¹⁵⁵ РАДИЋ Р., *Држава и верске заеднице*, 2, op. cit., s. 205.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 210

paušalizovat, na druhou stranu ale na církevní organizaci v Makedonii měla vliv pouze hrstka kněží ze Skopje, která měla rozhodující slovo.

Pozitivní postoj k Iniciativnímu výboru neměli ani řadoví makedonští kněží. Výbor u nich ztrácel autoritu především kvůli tomu, že nebyl schopen po takovou dobu vyřešit v Makedonii církevní uspořádání. Také makedonský klérus pojal podezření, že Iniciativnímu výboru tento stav vlastně vyhovuje, a proto záměrně odkládá řešení.¹⁵⁷ Navíc existovalo podezření, že se výbor díky své nekontrolovatelné moci obohacuje na úkor farního duchovenstva a že rozkrádá církevní fondy.¹⁵⁸ Iniciativní výbor však odmítal veškeré kritiky, které na něj z farností doléhaly, a odbýval je jako útoky proti státu. Na konci 50. let prý na Bitolsku a Štípsku někteří kněží otevřeně vystoupili proti tomu, aby duchovenstvo spolupracovalo s režimem, což bylo nejspíše namířeno proti Iniciativnímu výboru.¹⁵⁹ Nejednota panovala i uvnitř Iniciativního výboru. Například jeden člen Iniciativního výboru, Petar Davitkov, v roce 1958 označil Popovského a Dimovského za diktátory, kteří usilují o ovládnutí pravoslavné církve v zemi.

Prioritou většiny pravoslavných kněží v Makedonii bylo obnovení řádné církevní správy, aby bylo umožněno svěcení kněží, kterých rok od roku ubývalo.¹⁶⁰ Názory kněží na řešení situace byly velmi různorodé, od podpory úplného osamostatnění církve až po navrácení pod jurisdikci srbské církve.¹⁶¹

Srbská pravoslavná církev

Srbská pravoslavná církev, zosobněná v 50. letech především osobou patriarchy Vikentije, projevila mnohem více ochoty k dialogu než v předešlé etapě. Také Vikentije se ale musel vyrovnávat s opozicí ve vlastních řadách, protože mezi srbskými biskupy existovaly velmi protichůdné názory na řešení makedonské církevní otázky.¹⁶²

---

¹⁵⁷ DARM f.1070 RKVP k. 1. 8. 11. 1954.

¹⁵⁸ DARM f.1070 RKVP k. 1. 8. 11. 1954.

¹⁵⁹ DARM f.1070 RKVP k. 1. ?1958.

¹⁶⁰ DARM f.1070 RKVP k. 1. 2. 4. 1953.

¹⁶¹ V roce 1958 se makedonští kněží přikláněli ke třem možným řešením. Jedni se stavěli za to, aby se diecéze plně oddělily od SPC, další, aby se vše řešilo plným spojením se SPC, a konečně poslední, aby se věc vyřešila dohodou a kompromisem mezi Zakládacím výborem a srbskou církví. DARM f.427 CK KPM k. 66/45 1957.

¹⁶² Nejradikálnější stanovisko vůči Iniciativnímu výboru zaujali biskupové Jovan, Pavle, Emilijan a Nektarije. Jovan Velimirović v roce 1958 dokonce navrhol, aby se úplně přerušily kontakty se

Stejně jako v předešlých letech viděla srbská církev za makedonskými separatistickými tendencemi snahu státu o rozbití srbské církve nebo bulharskou propagandu. Navíc i v 50. letech znervózňoval srbskou církev zájem ruského a bulharského patriarchátu o makedonskou církevní otázku. Možná byly její obavy i oprávněné, protože mezi makedonskými kněžími se skutečně objevovaly názory, že by se mohlo využít zlepšení vztahů se Sovětským svazem a Bulharskem k tomu, aby do Makedonie byli z Bulharska posláni vzdělaní mniši s makedonským původem.¹⁶³ Naopak plné porozumění a podporu při odmítání makedonských požadavků našla srbská církev u Řecké pravoslavné církve. Zajímavé přitom je, že údajně i řecká církev nabízela své kandidáty pro makedonské diecéze.¹⁶⁴

Velmi charakteristická pro toto období byla vzájemná nedůvěra mezi srbskou církví a státními orgány. Dobře se to dá ukázat na okolnostech kolem kandidatury Nikoly Trajkovského v roce 1958. O bitolském právníkovi Trajkovském srbská církev věděla, že je osobou silně religiózní, a proto byla ochotná na jeho kandidaturu přistoupit. Trajkovski však kandidaturu nečekaně odmítnul. Někteří biskupové srbské církve byli toho názoru, že Trajkovski odstoupil z kandidátní listiny na nátlak státní moci, protože ta chtěla prosadit hlavně své oblíbence Popovského a Dimovského. Státní orgány se zase domnívaly, že srbská církev taktizovala a uznala Trajkovského právě proto, že odstoupil a ona tím mohla získat další čas.¹⁶⁵

V říjnu 1958 byla srbská církev postavena před hotovou věc a vyčkávalo se, jaké zaujme stanovisko k nové církvi. Pro následující období bylo velmi důležité, že v srbské církvi došlo ke změně vedení. Je totiž otázkou, jak by se celá záležitost vyvíjela dál, kdyby do čela srbské církve nepřišel nový patriarcha.

---

státními orgány. Mezi biskupy byla snaha najít nějaké řešení, uvažovalo se například o tom, že by se mohli makedonskému duchovenstvu nabídnout biskupové z jiných částí Jugoslávie než ze Srbska. Metropolita Josif vyjádřil nejednou obavu, že pokud srbská církev Makedoncům ustoupí, to samé může zanedlouho čekat z Bosny nebo Černé Hory. DARM f.1070 RKVP k. 1. 15. 4. 1954, DARM f.1070 RKVP k. 1. 28. 3. 1958, DARM f.427 CK KPM k. 59/69 29. 8. 1950.

¹⁶³ БУРИЋ МИШИНА, op. cit., 1, s. 1350, dokument z října 1956.

¹⁶⁴ DARM f.1070 RKVP k. 1. ?1958.

¹⁶⁵ DARM f.1070 RKVP k. 1. 17. 6. 1958.

3. 1. Církevní život v LRM v 50. letech

Padesátá léta v Jugoslávii byla pro církve nepochybně nejtěžším obdobím. Církev byly zbaveny prakticky veškerého majetku a vytlačeny na okraj společnosti. V této době probíhaly také procesy s pravoslavnými duchovními, i když nutno podotknout, že ve FLRJ nikdy nedosáhly takových rozměrů jako v jiných zemích pod komunistickou nadvládou a byly to spíše ojedinělé události. Jedním z nejznámějších procesů byl soud s černohorským metropolitou Arsenije Bradvarevićem.

V roce 1953 došlo k novelizaci Ústavy FLRJ z roku 1946. Upraven byl i zákon o právním postavení náboženských spolků. Vedle Ministerstva vnitra se staly komise pro náboženské otázky jedinými institucemi, které měly ve své kompetenci vztahy mezi státem a církvemi. Státní komise pro náboženské otázky s centrem v Bělehradě změnila název na Svazovou komisi pro náboženské otázky (*SKVP*) a byla podřízena vládě FLRJ. Předsedou se na dlouhá léta stal Dobrivoje Radosavljević a tajemníkem komise zůstal nadále Miloje Dilparić. Svazové komisi byly podřízeny všechny republikové komise. Stejně jako v ostatních republikách byla i makedonská republiková komise pro náboženské otázky, která byla přímo podřízena vládě Lidové republiky Makedonie.

Ve Výboru pro vnitřní politiku při vládě FLRJ se projednávaly nejdůležitější problémy spojené s bezpečnostní politikou. Předsedou tohoto výboru byl Aleksandr Ranković. Výbor rozhodoval fakticky o všech klíčových záležitostech týkajících se činnosti církví. Pokud se jednání výboru týkalo otázky církví, na zasedání byl přítomen také předseda svazové komise. Poradcem výboru ve věcech náboženských byl během 50. a na začátku 60. let tajemník svazové komise. Na zasedáních výboru se mimo jiné projednávala i koordinace činnosti jednotlivých komisí, která byla často shledána jako nedostačující.¹⁶⁶

Ještě v roce 1951 byla republiková komise v LRM institucí velmi skromnou, neboť měla pouze jediného člena. Agenda komise se ale časem natolik rozrostla, že bylo potřeba zvýšit počet úředníků, a tak v následujícím roce měla již členy čtyři. Předsedou komise byl jmenován Tomo Kuturec, který zároveň zastával i funkci místopředsedy Národního shromáždění LRM. V 50. letech se na tomto postu

---

¹⁶⁶ РАДИЋ Р., *Држава и верске заједнице*, 1, Београд 2002, s. 177, 404-406.

vystřídali Elisije Popovski a Strahil Gigov. Tajemníkem republikové komise byl kněz Boris Stankovski.¹⁶⁷

Ideologická komise při ÚV Svazu komunistů Makedonie vypracovala v roce 1957 elaborát, který pojednával o důvodech vylučování z komunistické strany během let 1953-1956. V roce 1955 byl celkový počet členů SKM 39 527. V tomto roce bylo vyloučeno celkem 2 542 členů, z toho z důvodů spojených s náboženstvím devadesát pět, tedy 3,7 %. O rok později bylo za stejný delikt vyloučeno 66 členů, což bylo asi 5 % z celkového počtu vyloučených pro tento rok. V roce 1957 klesl počet vyloučených z náboženských důvodů na čtrnáct.¹⁶⁸

Rok	1953	1954	1955	1956	Celkem
Nepřátelská činnost	222	45	13	27	307
Hospodářská kriminalita			138	164	302
Trestní činnost			30	27	57
Náboženské důvody			95	66	161
Nedostatečná aktivita			1 599	608	2 207
Vystoupení ze strany			384	247	631
Ostatní			283	181	464
Inform byro	36	8			44
Nedisciplin. a další	4 884	3 361			8 245
Celkem vyloučených	5 142	3 414	2 542	1 320	12 418

Důvodem k vyloučení ze strany mohlo být navštěvování církevních obřadů, slavení církevních svátků, držení půstů, uzavírání církevních sňatků, křty dětí apod. Dalším důvodem mohlo být projevení názorové nevyhraněnosti vůči náboženství během stranických prověrek, jako například ve vesnici Rostuša u Gostivaru. V této vsi bylo vyloučeno ze Svazu komunistů několik členů místní organizace poté, co na dotaz „*zda existuje nějaká nadpřirozená síla*“ odpověděli, že neví. V jiné vesnici se

¹⁶⁷ DARM f.159 Predsednictvo na vlada na NRM, k.69/4 1952.

¹⁶⁸ DARM f.427 CK KPM k.66/45-46 1957

zase zkoumalo, zda místní členové Svazu nedodrží ramadán. Místní stranické organizace ale postoje svých členů k náboženství nijak systematicky nezkoumaly, jak jim bylo i vytknuto na jednom zasedání Ústředního výboru SKM v roce 1957.¹⁶⁹

Na počátku 50. let státní orgány stále ještě znepokojoval vysoký počet žáků, kteří navštěvovali hodiny náboženství na základních i středních školách. V roce 1950 bylo při průzkumu zjištěno, že někteří žáci gymnázií navštěvují hodiny náboženství, protože se domnívají, že jsou povinné. V Kočani se zase účastnili hodin věrouky i členové místního Sekretariátu Svazu mládeže.¹⁷⁰ V rámci programu osvěty organizovala státní moc různé přednášky o náboženství. Nejčastějšími tématy byla úloha církví ve FLRJ, vztah mezi státem a církvemi apod. Plánovalo se také vyhradit více místa v tisku otázkám vztahu marxismu-leninismu k náboženství.¹⁷¹

Přestože vláda LRM uvolnila v roce 1955 téměř tři miliony dinárů na vydání překladu evangelií do makedonštiny, ještě koncem 50. let se v Makedonii běžně používaly bulharské bohoslužebné knihy.¹⁷² Během setkání Vikentije s Koliševskim v březnu 1958 zmínil patriarcha příhodu, kterou zaslechl od jednoho srbského kněze. Ten se prý v makedonské Strumici osobně setkal s knězem, který se mu svěřil, že stále ještě slouží bohoslužby v bulharštině, přestože má k dispozici nové makedonské překlady liturgických knih.¹⁷³

Dalším následkem absence řádné církevní správy v LRM byl nedostačující a stále klesající počet pravoslavných duchovních. Jelikož v Makedonii chyběl biskup, od roku 1944 nebyl v zemi vysvěcen jediný kněz. Stav nebyl všude stejný: zatímco na Bitolsku bylo množství duchovních ještě uspokojující, v okolí Velesu byla situace mnohem horší.¹⁷⁴ Na začátku 50. let se řešení tohoto problému ocitnulo na mrtvém bodě mj. i proto, že Makedonci neměli ani jednoho studenta na bohoslovecké škole. Jelikož byla bývalá bohoslovecká škola v Bitole po válce uzavřená, patriarcha Vikentije nabídnul uchazečům o studium bohosloví z LRM možnost studovat na některé bohoslovecké škole v Srbsku. V září 1953 si však Nestor Popovski stěžoval tajemníkovi svazové komise M. Dilparićovi, že stranické orgány v LRM odmítají dvanácti uchazečům udělit povolení pro studium v

---

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ DARM f.427 CK KPM k.45/53 1950

¹⁷¹ DARM f. 427 CK KPM 427 k.45/53

¹⁷² DARM f.1070 RKVP k 1. 3. 1955.

¹⁷³ DARM f.1070 RKVP k 1. ? 1958.

¹⁷⁴ DARM f.427 CK KPM k. 27/71 1950.

Srbsku.¹⁷⁵ Nicméně už v roce 1955 bylo na srbských bohosloveckých školách v Prizrenu a Rakovici 31 makedonských studentů, z nichž čtyři měli již dostudováno a čekali na vysvěcení.¹⁷⁶ K tomu však nedošlo, protože Vikentije dal několikrát důrazně najevo, že nehodlá vysvětit ani jednoho makedonského kandidáta na kněžství, dokud bude trvat schizma s diecézemi v LRM.¹⁷⁷

Dalším problémem, kterým se státní orgány v LRM čas od času zabývaly, bylo uniatské hnutí katolické církve. Dokumenty z republikové komise pro náboženské otázky se této otázce věnují spíše okrajově, většina pozornosti se soustředila na pravoslavnou církev a na islámskou náboženskou obec.

Katolická církev v Makedonii spadala pod križevackou metropolii v Chorvatsku a její hierarchie byla většinou chorvatského nebo slovinského původu. V první polovině 50. let byl v čele skopského biskupství Alojzije Turk. Církev se vědomě hlásila k tradici uniatského hnutí, které probíhalo v Makedonii intenzivně na konci 19. století. Stejně jako dříve nabízela možnost vytvoření církevní autonomie v rámci katolické církve. Alojzije Turk rozeslal u příležitosti svého uvedení do funkce biskupa všem katolickým farnostem v LRM oběžník, ve kterém prohlašoval, že uniatské hnutí v Makedonii není žádnou zahraniční propagandou, ale spontánní reakcí na snahy o denacionalizaci Makedonců po zrušení ochridského arcibiskupství. Podle Turka sehrála katolická církev v době vlády Osmanské říše důležitou roli ochránce makedonského národa, na rozdíl od Bulharů, Srbů a Řeků, kteří bránili rozvoji národní identity.¹⁷⁸

Vzhledem k nedostatku pravoslavných duchovních navštěvovali na některých místech pravoslavní věřící bohoslužby v uniatských kostelech.¹⁷⁹ To vyvolávalo negativní reakce mezi pravoslavnými kněžími, kteří proto žádali u státních orgánů, aby se do prázdných farností mohli alespoň načas vrátit kněží, kteří již byli v penzi.¹⁸⁰ Jelikož většina katolických kněží nepocházela z Makedonie, státní moc jim nepovolila v republice pobyt pod záminkou, že nejsou místní. Tak byli na začátku 50. let vyhoštěni z Makedonie kněží Joakim Herbut, Sodja Franc a Branko-Franjo Soća. O Vánocích 1954 musel Makedonii opustit i biskup Alojzije

---

¹⁷⁵ РАДИЋ Р., *Држава и верске заједнице*, op. cit., s. 297.

¹⁷⁶ ДАРМ f.1070 РКVP k 1. 3. 1955.

¹⁷⁷ РАДИЋ Р., *Држава и верске заједнице*, 2, op. cit., s. 210.

¹⁷⁸ ДАРМ f.1070 РКVP k. 1.12.1. 1954.

¹⁷⁹ ЂУРИЋ-МИШИНА, op. cit., s. 1316.

¹⁸⁰ ДАРМ f.1070 РКVP k. 1.19.10. 1954.

Turk s odůvodněním, že v zemi šířil náboženskou a nacionální nesnášenlivost.¹⁸¹ Důvod vyhoštění byl pravděpodobně ten, že uniatská církev konkurovala pravoslavné církvi v úloze nacionální církve.

Aktivita katolického kléru byly ostře sledovány státní mocí. Na zasedáních svazové i republikové komise se problém šíření uniatského hnutí v Makedonii několikrát řešil. Ze zápisů však není zcela jasné, nakolik byla iniciativa katolické církve úspěšná. V roce 1950 například nebylo v uniatské církvi spatřováno žádné větší nebezpečí, protože měla velmi málo členů.¹⁸² O uniatské propagandě hovořil také Elisije Popovski v říjnu 1954 na zasedání svazové komise. Tehdy uvedl, že hnutí působí nejsilněji v jihomakedonské Strumici a okolí, kde ke katolické církvi přestoupila řada pravoslavných věřících, a dokonce i někteří kněží.¹⁸³

Zprávy o šíření uniatismu v LRM byly jedním z prostředků státní moci, jak donutit srbskou církev, aby se konečně odhodlala řešit problém s makedonskou církvi. Ať byl rozsah katolického hnutí jakýkoliv, tento argument padl u Srbské pravoslavné církve na živnou půdu, především kvůli tradiční averzi a nedůvěře pravoslavné církve vůči církvi západní. Postoj ke katolické církvi byl ostatně jednou z mála věcí společných srbské církvi a komunistickému režimu. Srbská církev viděla hlavního viníka šíření uniatismu v Iniciativním výboru, protože bránil zavedení řádné církevní správy v Makedonii.¹⁸⁴

Podle několika kusých informací z archivu Republiky Makedonie měla v roce 1948 katolická církev asi tisíc aktivních členů, neaktivních asi desetkrát tolik.¹⁸⁵ V roce 1951 měla kolem osmi a půl tisíce členů, přičemž nebylo rozlišeno, zda jde pouze o aktivní členy, nebo o celkový počet.¹⁸⁶ Z jiných zdrojů zase víme, že v roce 1954 měla katolická církev kolem čtyř až pěti tisíc členů. Pouze pro srovnání: v 70. letech měla katolická církev asi sedm tisíc členů¹⁸⁷ a v dnešní době se podle posledního censusu ke katolické církvi východního i západního ritu hlásí

---

¹⁸¹ РАДИЋ Р., *Држава и верске заједнице*, 1, op. cit., s. 212

¹⁸² DARM f.426 СК КРМ к.59/71 ? 1950

¹⁸³ DARM f.1070 RKVP k. 1.19.10. 1954.

¹⁸⁴ DARM f.1070 RKVP k. 1.17.11. 1955.

¹⁸⁵ DARM f.159 Predsednictvo na NRM k. 36/63 1948.

¹⁸⁶ DARM f.159 Predsednictvo na NRM k. 63 31.1. 1951.

¹⁸⁷ KRAFT E., „Die Religionsgemeinschaften in Makedonie“, *Österreichische Osthefte* 40/1998 Wien, s. 36

rovněž asi sedm tisíc věřících, bohužel však ani v tomto případě nevíme, zda se jedná o pasivní nebo aktivní věřící.¹⁸⁸

V 50. letech byla sledována i aktivita různých protestantských církví, jako byly metodisté a adventisté. Oživení činnosti „protestantských sekt“, které na jihu Makedonie zapustily kořeny již na konci 19. století, bylo státními orgány vysvětlováno jako důsledek oslabení pravoslavné církve v LRM. Pro režim představovali nebezpečí především v tom, že tyto malé církve udržovaly intenzivní kontakty se zahraničím.

Zajímavou sondou do etnicky pestré společnosti jsou zmínky o postoji Vlachů, kteří byli ortodoxního vyznání, k řešení otázky pravoslavné církve v LRM. Na konci 50. let mezi nimi převládalo mínění, že není podstatná národnost biskupa, hlavně když bude konečně umožněno svěcení kněží.¹⁸⁹

---

¹⁸⁸ Podle sčítání obyvatelstva z roku 2004, viz *Адресар на верските заедници во Македонија*, Скопје 2004.

¹⁸⁹ DARM f.1070 RKVP k.1.4.6.1958.

4. Makedonská pravoslavná církev 1958-1968

Osamostatnění Makedonské pravoslavné církve, které se uskutečnilo v létě roku 1967, bylo a stále je makedonskými historiky interpretováno jako přirozený akt makedonského národa na cestě k jeho afirmaci.¹⁹⁰ Tento výklad plně zapadá do schématu „nacionální historiografie“, který je v Makedonii od roku 1945 systematicky vytvářen a bohužel stále ještě nebyl překonán. I když je tato interpretace nepochybně konstruktem a postrádá jakoukoliv historickou kritičnost, v jedné věci se mimoděk přibližuje skutečnosti. Vyhlášení autokefality bylo opravdu výsledkem přirozeného vývoje, neboť makedonský národ byl v 60. letech prakticky zkonsolidován a církev jako tradiční jihoslovanský nacionální atribut měla tento proces podtrhnout. Krom toho makedonská církev žila již po mnoho let zcela samostatným životem a získání autonomie bylo jen přestupní stanicí k plné suverenitě církve. Čas uzrál v roce 1967, kdy společenské a vnitropolitické změny v Jugoslávii vytvořily pro uzavření církevní otázky v Makedonii příznivé podmínky. K tomu se připojil ještě další podstatný faktor, a to že vznik Makedonské pravoslavné církve měl nečekaný ohlas mezi makedonskou emigrací v zámoří.

Na cestě od autonomie k autokefalitě

Éra patriarchy Germana Ćoriće se alespoň po určité období vyznačovala poměrně úspěšně fungující symbiózou mezi církví a státními orgány.¹⁹¹ V letech, které následovaly po jeho zvolení, patriarcha dokázal, že je v mnoha ohledech schopen vycházet vstříc státním orgánům. German, ještě coby žičský biskup, byl v řadě delegací srbské církve na cestách do zahraničí, během nichž se naučil mnohé o komunikaci se státními orgány. Dokonce si vytvořil zvláštní vztahy, přestože byly pragmatické, s Aleksandrem Rankovićem a Slobodanem Penezićem.¹⁹² Na jedné

---

¹⁹⁰ Např. ДИМЕВСКИ С., *История на Македонската православна црква*

¹⁹¹ Výběr Germana Ćoriće, biskupa žičského, podpořil i spisovatel Dobrica Ćosić v rozhovoru se Slobodanem Penezićem. Радић, op. cit. s.54

¹⁹² Jeho osobní postoj k režimu musel projít nějakým vývojem, protože ještě v roce 1953 German obviňoval patriarchu Vikentije, že je proti tlaku Inicijativního výboru příliš povolný a že by mu neměl by jim tolik ustupovat. Možná to spíš ale svědčí o tom, že v postavení patriarchy, kdy ležela odpovědnost na něm, viděl situaci docela jinak a byl nucen dělat kompromisy, které dříve odmítal. DARM f.1070 RKVP k. 1. 15. 4. 1954. Patriarcha před svým zvolením slíbil spolupráci se státní mocí a je možné, že byl nějakým způsobem i vydírán.

straně srbská církev musela přistoupit na řadu ústupků, za ně však získala určité výhody a privilegia. Přestože spolupráce mezi jugoslávským režimem a církví dosáhla za prvních let Germanova úřadování vrcholu, nikdy nedospěla na úroveň, jaká byla běžná v ostatních zemích východního bloku.

Po vyhlášení autonomie makedonské církve se očekávalo, jak se srbská církev zachová. Přestože hierarchie srbské církve nevydala až do zasedání synody v květnu 1959 k makedonské církvi žádné oficiální prohlášení, bylo nanejvýš zřejmé, že mezi srbskými biskupy byl dojem z nekanonického postupu makedonských kněží velmi rozpačitý. Státní orgány však dávaly srbské církvi velmi důrazně najevo, že je nanejvýš nutné, aby srbská církev novou církev co nejdříve uznala. German byl několikrát Aleksandrem Rankovićem upozorněn, že pokud bude srbská církev mařit státní zájmy a makedonskou církev neuzná, státní orgány z toho vyvodí důsledky. V opačném případě, tedy pokud by se srbská církev zachovala loajálně a makedonskou církev uznala, mohla od státu očekávat značnou finanční pomoc do svého rozpočtu.

Srbská církev měla velké výhrady, kromě způsobu jakým církev vznikla, i k Ústavě makedonské církve. Jinak nezaujala, zřejmě pod nátlakem státních orgánů, k nové církvi tak odmítavý postoj, jak by se dalo očekávat. Zásadní rozhodnutí však leželo na biskupské synodě srbské církve, která měla zasednout v květnu 1959. Před zasedáním byli biskupové jednotlivě zvaní k rozhovorům před republikové komise, kde jim bylo naznačeno, že je nanejvýš žádoucí, aby makedonská církev prošla hlasováním synody. Sporné body, které se týkaly především Ústavy, měly být odsunuty k dořešení na pozdější dobu. Předseda svazové komise D. Radosavljević Germanovi otevřeně řekl, že pokud synoda církev neuzná, bude to mít pro srbskou církev fatální následky.

Není možné dobře určit, nakolik v tom hrál roli strach biskupů nebo vliv patriarchy Germana, ale srbská církev na pravidelném zasedání synody v květnu 1959 Makedonskou pravoslavnou církev ex post uznala. Zároveň ale doporučila změny v Ústavě makedonské církve. German po skončení zasedání D. Radosavljevićovi řekl, že toto vstřícné gesto udělala srbská církev jen kvůli státním zájmům. K tomu také dodal, že Makedonci by měli prokázat dostatek dobré vůle a přijmout rozhodnutí synody bez podmínek a námitek.

Uznání autonomie bylo velkým zlomem v životě makedonské církve, skutečnou nezávislost však získala až po vysvěcení biskupů. Srbská církev

podmínila vysvěcení makedonských biskupů slibem, že se přistoupí na změny v Ústavě makedonské církve. Koncem června zaslal Posvátný synod srbské církve do Skopje přepracovanou verzi Ústavy makedonské církve, která měla být bez výhrad makedonskou hierarchií přijata. Makedonská církev se změnami souhlasila, ale nijak se neměla k tomu, aby zaslala potvrzenou Ústavu zpět do Bělehradu. Přestože byl závazek k přijetí Ústavy učiněn pouze slovně, patriarcha German se vydal na začátku července do Skopje, kde společně s Dositejem Stojkovičem vysvětil Nikolu Trajkovského jako biskupa Klimenta. Tímto se Makedonská církev stala fakticky nezávislou církví, protože již měla dva biskupy, a tak mohla bez cizí pomoci světit další biskupy. Tohoto práva využila makedonská církev velmi brzy. Již na konci téhož měsíce vysvětili Dositej s Klimentem dalšího kandidáta Tomu Dimovského jako biskupa Nauma. Tím, že srbská církev přistoupila na vysvěcení makedonského biskupa, ztratila v dalším vyjednávání s makedonskou hierarchií svoje poslední eso v rukávu. Brzy se totiž ukázalo, že nebylo od Germana příliš prozíravé spokojit se pouze se slovním ujištěním makedonské církve, že přijme dodatky srbské církve k Ústavě.¹⁹³

Jestliže se v 50. letech kazily vztahy mezi církvemi kvůli dohadům o biskupských kandidátech, obdobnou brzdou v řešení makedonské církevní otázky se stala v 60. letech Ústava makedonské církve. Srbská církev již po prvním shlednutí Ústavy v říjnu 1958 konstatovala, že autonomie církve je v makedonském pojetí chápána jako faktická samostatnost, neboť úloha srbského patriarchy byla pouze formální a vztahy mezi oběma církvemi velmi volné.¹⁹⁴ Hlavním kamenem úrazu v makedonské církevní Ústavě byl bod týkající se práva metropolitů užívat církevní insignie. Podle původního znění Ústavy mohl metropolita makedonský nosit bílou kamilávku a některé další symboly, které podle kanonického práva příslušely pouze hlavě církve. S tím ale nesouhlasila hierarchie Srbské pravoslavné církve. Maximum, co byla srbská církev ochotna připustit, bylo povolení, že metropolita může nosit tyto hodnostářské tituly na území Svazové republiky Makedonie. To se zase nelíbilo makedonské církevní hierarchii ani republikové vládě, neboť trvaly na

---

¹⁹³ Makedonská strana nedodržela slovo a dodatky srbské církve k Ústavě nepřijala. Dositej osobně informoval srbskou církev o potřebě úpravy ústavy s tím, že bude brán ohled na doporučení srbské církve. Potřebu změn vysvětloval tak, že se některé body v ústavě ukázaly jako nefunkční v praktickém životě církve, ve skutečnosti však byly především záminkou k další diskuzi nad návrhy SPC. Na prvním zasedání metropolitní synody makedonské církve v červnu 1960 se projednávaly dodatky srbské církve k ústavě. Byla vytvořena speciální komise, která měla přezkoumat změny navrhané srbskou církví.

¹⁹⁴ РАДИЋ П., op. cit., s.236

tom, že metropolita má právo užívat insignie bez omezení. Především metropolita Dositej bazíroval na tomto právu a jeho zpochybňování považoval za osobní urážku. Nošení církevních insignií bylo především reprezentativní záležitostí a makedonská strana chápala ataky srbské hierarchie tak, že chce zdůrazňovat podřízenost makedonské církve. Během první poloviny 60. let Makedonská pravoslavná církev předkládala srbské církvi v různých intervalech další a další verze Ústavy. Pokaždé se ale ukázalo, že dodatky navržené srbskou církvi nebyly nikdy přijaty v úplnosti.

Vztahy mezi oběma církvemi nebyly bezproblémové. V lednu 1960 si například patriarcha German stěžoval tajemníkovi Svazové komise M. Dilparićovi, že metropolita Dositej nerespektuje instanční postupy v srbské církvi a místo na něj se obrací na Posvátný synod srbské církve. Také většina setkání mezi srbskou a makedonskou církevní hierarchií nedopadla nejlépe, a to i přes očividnou snahu státních orgánů zajistit hladký průběh jednání mezi představiteli obou církví. Velkou vinu na tom měla i konfliktní osobnost metropolity Dositeje, který urputně trval na právu nošení bílé kamilávky a který také často ztrácel pod vlivem alkoholu kontrolu nad svým chováním.¹⁹⁵ Výsledný efekt většiny jednání byl takřka nulový a jak German, tak Dositej se cítili být chováním toho druhého dotčeni.

Dalším jablkem sváru mezi církvemi se stala otázka makedonské emigrace v USA, Kanadě a Austrálii. V těchto zámořských zemích, kde žilo několik početných makedonských komunit, mělo vytvoření autonomní církve nečekaný ohlas. Státní orgány v Jugoslávii nechtěly promarnit šanci k získání vlivu nad touto emigrací, a proto vznik makedonských církevních obcí v zahraničí podporovaly. German velice nerad viděl, že ani v této věci se na něj hierarchie makedonské církve předem neobracela a jednala naprosto samostatně.¹⁹⁶ Proti činnosti makedonské církve v diaspoře se zvedla vlna odporu především mezi srbskými biskupy v USA a Kanadě. Bělehradské vedení sice nabádalo makedonskou církev, aby jednala v souladu s církevními předpisy srbské církve, to se však docela míjelo účinkem.

V roce 1962 došlo v Srbské pravoslavné církvi k události, která do značné míry ovlivnila i další průběh jednání s makedonskou církvi. Touto klíčovou událostí

---

¹⁹⁵ K jednomu dramatickému setkání došlo v květnu 1965. Během rozhovoru Dositej, nepochybně pod vlivem alkoholu, ztratil kontrolu nad svým jednáním a obořil se na patriarchu, že neuzná-li MPC srbská církev, jistě tak učiní církev bulharská nebo papež. Tento výstup nepříjemně rozladil i přítomné makedonské funkcionáře. Hned druhý den se Dositej snažil Germanovi osobně omluvit, ten ho však nepřijal.

¹⁹⁶ Když se Dositej chystal v dubnu 1965 na návštěvu zámořských diecézí, zdržel se před cestou nějakou dobu v Bělehradě a telefonicky se spojil s Germanem. Patriarcha se velmi ostře postavil proti jeho cestě do zámoří, která byla naplánována bez jeho vědomí.

bylo odtržení biskupa americko-kanadské diecéze Dionýsie od srbské církve, na jehož stranu se postavila i část srbské emigrace. Tato záležitost, která byla pro státní orgány momentálně aktuálnější než makedonská církev, načas odvedla pozornost od řešení otázky makedonské církve. Díky tomu, že srbská církev v kauze se zámořským biskupem jednala i v souladu se státními orgány, načas také zvolnil tlak svazového vedení na srbskou hierarchii. Zhruba v letech 1963-1965 státní orgány v Bělehradě vyvíjely snahy o normalizaci vztahů mezi srbskou a makedonskou církví a bylo evidentní, že při hledání kompromisu bylo vedení více nakloněno srbské církvi. Například na zasedání svazové komise v roce 1964 došli členové komise k závěru, že by makedonská církev měla uznat veškeré dodatky Ústavy navžené srbskou církví. Jelikož však uvolnění tlaku ze srbské církve neznamenovalo zvýšení nátlaku na makedonskou církevní hierarchii, k úplnému uznání dodatků srbské církve nedošlo. Makedonská církev sice dál zasílala před každým zasedáním biskupské synody další upravené verze Ústavy, nikoliv však takové, které by uspokojily srbskou církev.

K obnovení tlaku státu na srbskou církev došlo během roku 1966. Tato změna souvisela s vnitropolitickými změnami v Jugoslávii. Nový nápor však u srbské církve vyvolal protireakci. Srbská církevní hierarchie si uvědomila, že ústupky, které učinila v roce 1959, vyzněly do ztracena a že makedonská církev nehodlá kanonická práva respektovat. Srbská církev se vrátila na staré pozice a začala striktně požadovat návrat ke kanonické jednotě a zdůrazňovat nadřazenost srbské církve nad makedonskou. V průběhu roku 1966 proběhlo několik debat, kdy hlavním tématem byla míra suverenity makedonské církve a právo srbské církve zasahovat do jejích záležitostí.

Jelikož se ukázalo, že obě znesvářené strany ze svých pozic neustoupí, svazové i republikové orgány se shodly na tom, že v dané situaci bude nejschůdnějším řešením vyhlášení autokefality Makedonské pravoslavné církve. V prosinci 1966 vydala svazová komise rozhodnutí, že podpoří přání republikové komise v Makedonii a přistoupí na prohlášení samostatnosti makedonské církve. V březnu 1967 předseda svazové vlády Petar Sambolić informoval o tomto záměru osobně Germana a odůvodnil to tak, že v Makedonii samostatnost církve požadují z nacionálního hlediska.

Svolání v pořadí již třetího církevně-národního sněmu bylo naplánováno na začátek července 1967.¹⁹⁷ Vedle prohlášení samostatnosti makedonské církve měly být vyhlášeny i dvě nové diecéze, z nichž jedna byla zámořská. Dositej Stojković se stal prvním arcibiskupem Makedonské pravoslavné církve.

Srbská církev zareagovala rychle a svolala již na září mimořádné zasedání biskupské synody. Konečné rozhodnutí synody bylo negativní a makedonskou církev označilo za schizmatickou. Podle jednoho elaborátu z roku 1968 se ještě před zasedáním synody sešla skupina srbských biskupů v jihosrbském Niši, aby se dohodla na společném postupu proti rozkolnické církvi. Podle mínění svazové komise byli biskupové na zasedání synody nezvykle jednotní. K radikálnímu postoji srbské církve údajně přispělo také to, že na zasedání byli přítomni i biskupové ze zámořských diecézí.¹⁹⁸ Srbská církev neváhala o svévolné akci makedonské církve informovat ostatní pravoslavné církve ve světě. Makedonské církvi tak nepomohla ani okružní cesta církevní delegace po zemích východní Evropy, během níž se setkala s některými představiteli pravoslavných církví. Žádná pravoslavná církev nehodlala novou církev uzнат.

Po rozkolu s makedonskou církvi se patriarcha German vyhýbal osobním setkáním s arcibiskupem Dositejem.¹⁹⁹ Srbská církev rovněž ignorovala pokusy makedonské církve o navazování oficiálních kontaktů. Když v lednu 1968 zaslal Dositej jménem makedonské církve novoroční blahopřání srbské církvi, srbští biskupové se ho rozhodli neopětovat. Pouze jeden z biskupů srbské církve poslal provokativně vánoční pozdrav řidiči arcibiskupa Dositeje.²⁰⁰

Státní orgány

Důvodů, proč vznikla autokefální makedonská církev právě v roce 1967, mohlo být několik a pravděpodobně se také jednalo o součet více faktorů najednou. Není však vůbec jednoduché určit význam a pořadí jednotlivých vlivů.

---

¹⁹⁷ Sněm byl ve skutečnosti již čtvrtý, běžně je však (v makedonské historiografii a od ní to přejímají další) označován jako třetí.

¹⁹⁸ DARM f.1070 RKVP k.5 květen 1967

¹⁹⁹ Kvůli tomu dokonce odmítl i osobní pozvání Tita na oslavu Dne republiky v listopadu 1967. Taktéž se omluvil i z účasti na tradiční akci u příležitosti výročí VŘSR, kterou pořádala ambasáda SSSR.

²⁰⁰ DARM f.1070 RKVP k.6 14. 2. 1968

Šedesátá léta proběhla v Jugoslávii ve znamení velkých společenských i vnitropolitických přeměn. Po nebývalém hospodářském vzestupu, který zaznamenal vrchol v druhé polovině 50. let, přišla krize. Počínající vyčerpanost systému se režim snažil maskovat debatami o reformách. Symbolickým mezníkem na cestě k liberalizaci režimu bylo odstavení viceprezidenta Aleksandra Rankoviće z politického života na brionském plénu v červnu roku 1966. Jelikož byl v pozadí pádu Rankoviće také boj o mocenské pozice, rozhodnul se Tito pozměnit dosavadní mocenské mechanismy tak, aby je mohl mít lépe pod kontrolou. Domníval se, že toho dosáhne prostřednictvím posílení pravomocí republikových vlád na úkor centrálního vedení. Posilování republikových vedení byl proces, který započal již na začátku 60. let a výrazně se zrychlil právě v druhé polovině 60. let. Uvolnění směrem od centra, které následovalo po odstranění Rankoviće, pak mohlo značně urychlit i proces dotváření makedonské církve.²⁰¹ Ruku v ruce s vytvořením národní církve šlo i založení Makedonské akademie věd a rozšíření skopské univerzity. Možná nebude od věci v této souvislosti připomenout, že o rok později byli jugoslávští Muslimové formálně uznáni jako další konstitutivní národ v Jugoslávii.²⁰² Mohlo se totiž jednat o analogické jevy, které byly součástí komplexu jugoslávské nacionální a regionální politiky. Charakteristické v tomto období totiž bylo, že se režim snažil řešit problémy, nebo jim alespoň předcházet tím, že vycházel vstříc republikovým oligarchiím.²⁰³ Liberálně orientovaní politikové v provincii se často uchýlovali k ožívování patriotismu občanů, aby získali podporu pro své reformní plány.

Můžeme se pouze dohadovat, jakou roli na prohlášení autokefality měla změna ve vedení republikové vlády v Makedonii. V roce 1965 vystřídal dlouholetého předsedu vlády Lazara Koliševského proreformní Krste Crvenkovski. Tento ambiciózní politik, kterého jeho stranický kolega Milosavljevski ve svých pamětech označil za umírněného nacionalistu, měl od konce 50. let možnost účastnit se na politickém dění v Bělehradě.²⁰⁴ Z několika výpovědí vyplývá, že na prohlášení autokefality makedonské církve mělo v roce 1967 zájem krom makedonské církve i

---

²⁰¹ Nejvyšší státní vedení mohlo také chtít demonstrovat, že se zříká všech zbytků velkosrbského hegemonismu, v duchu pobrionského účtování se srbským nacionalismem.

²⁰² HLADKÝ, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno 2005, s. 217-218

²⁰³ Například v roce 1966 se svazové vedení snažilo získat přízeň autonomního vedení v Kosovu prostřednictvím rozsáhlé finanční podpory. HRADEČNÝ, *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*, kol.aut., Praha 1996 s. 142.

²⁰⁴ МИЛОСАВЉЕВСКИ С., *Двете лица на собитија*, Скопје 1994 s. 29

republikové vedení v Makedonii. Je možné, že to byl právě Crvenkovski, kdo v Bělehradě otázku osamostatnění makedonské církve postrkoval kupředu.

Otázka makedonské církve ztrácela v průběhu 60. let čím dál více církevní význam a nabývala především nacionálního charakteru. Od roku 1944, kdy byl makedonský národ uznán jako jeden z jugoslávských státotvorných národů, uběhlo více než dvacet let. Ať byly důvody podpory makedonské nacionality jugoslávským režimem jakkoliv účelové, národ byl v polovině 60. let již dávno realitou a vytvoření Makedonské pravoslavné církve bylo jakousi pomyslnou tečkou v procesu jeho konstituování.²⁰⁵ Tuto skutečnost však nebyla srbská církev kvůli své izolovanosti a kvůli svému tradičnímu postavení obránce srbského národa schopna reflektovat. Nároky srbské církve sice odpovídaly kanonickému právu, nikoliv však realitě. Jako všichni příslušníci mladé nacionality byli i Makedonci velmi hákliví na jakékoliv popírání existence národa a jejich práv. Podle postoje republikového vedení i makedonské církve bylo nanejvýš zřejmé, že nehodlali trpět zasahování srbské církve do svých záležitostí. Vazby se srbskou církví měly pro makedonskou církev význam jen do té míry, pokud symbolizovaly jednotu „bratrských národů“, nikoliv však více.²⁰⁶ Pro státní orgány měla makedonská církev především reprezentativní význam. Z toho důvodu jugoslávské vedení velmi nelibě neslo, když German odmítal při oficiálních návštěvách vystupovat také jako patriarcha makedonské církve a odmítal informovat ostatní pravoslavné církve o vytvoření autonomního statutu Makedonské pravoslavné církve.²⁰⁷

Odchod Aleksandara Rankoviće do ústraní měl však pro osamostatnění makedonské církve ještě jeden význam. Srbská církev získala od Rankoviće za cenu některých ústupků neformální závazek, že státní orgány nebudou podporovat její další štěpení. Církev získala toto privilegium za to, že vyšla vstříc státní moci při řešení kauzy se zámořským biskupem Dionýsiem. Již od konce druhé světové války se státní orgány v Jugoslávii snažily přes hierarchii srbské církve o usměrňování antijugoslávské kampaně některých srbských biskupů v USA a Kanadě. Když došlo k rozvázání svazku mezi Dionýsiem a mateřskou církví, část srbské emigrace

---

²⁰⁵ Jinak nebylo jugoslávským vedením trpěno, aby náboženské spolky podporovaly jednotlivé etnické skupiny. Makedonská církev měla význam jako potvrzení nacionality. Pedro Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia*, Indiana 1984 s.59

²⁰⁶ Vztah mezi SPC a MPC „velmi volný, formálně provázán osobou patriarchy“. CK KPM k.101/12 29. 1. 1964

²⁰⁷ Makedonská církev s velkou nelibostí nesla, že German, především ve styku se zahraničními církvemi, vystupoval pouze jako patriarcha srbský. To se projevilo například v říjnu 1961, kdy byla delegace SPC na návštěvě u moskevského patriarchátu. DARM 18. 10. 1961

podpořila schizmatického biskupa a odtrhla se od srbské církve. Za přispění srbské hierarchie došlo k vytvoření pevné opozice vůči Dionýsiovi, a tak k rozdělení srbského živlu v diaspoře. Pro státní orgány bylo velmi důležité, že k rozbití jednoty srbské emigrace došlo bez přímého zásahu z jugoslávské strany. Existují názory, že americké schizma vyvolala jugoslávská tajná policie kvůli tomu, aby oddělila krále Petara od srbské církve.²⁰⁸ Díky úspěchu celé akce tak načas polevil tlak státní moci na srbskou církev v Jugoslávii. Jednak proto, že nátlak na církev na více frontách se mohl stát velmi snadno kontraproduktivním a pak také z toho důvodu, že by se srbská církev mohla dalšími ústupky ve prospěch makedonské církve zdiskreditovat před srbskou emigrací, která jí zůstala věrná.²⁰⁹

Ač se to zdá na první pohled těžko pochopitelné, srbská církev viděla v Aleksandru Rankovičovi do určité míry svého ochránce.²¹⁰ Po jeho pádu se také velmi změnil postoj srbské církve, přesněji patriarchy Germana, ke státním orgánům, neboť již necítil závazky k další spolupráci. To se mimo jiné výrazně odrazilo na přístupu srbské církve k makedonské církevní otázce po roce 1966.

Přístup státních orgánů k makedonské církevní otázce byl v 60. letech proměnlivý, a proto lze toto období rozdělit do několika etap. První období následovalo po vyhlášení autonomie makedonské církve a vyznačovalo se velkým nátlakem státní moci na srbskou církev, aby uznala rozhodnutí ochridského církevně-národního sněmu. Po uznání církve biskupskou synodou a následném vysvěcení makedonských biskupů v roce 1959 ztratila tato otázka pro státní moc na aktuálnosti a přestala se o vztahy mezi církvemi intenzivně zajímat. Rozhovory o Ústavě makedonské církve probíhaly nadále především mezi srbskou a makedonskou církví.

Následující etapa byla do velké míry ovlivněna událostmi kolem americko-kanadského biskupa. Svazová komise v této době polevila v nátlaku na srbskou církev a na rozdíl od republikové komise, pro kterou nebyla otázka srbské diaspory tolik významná, byla ochotna hledat kompromisy, které by uspokojily srbskou

---

²⁰⁸ Perica B., *Balkan Idols*, Oxford 2002 s. 48

²⁰⁹ V roce 1963 při rozkolu v USA stál Petar II. na straně biskupa Dionýsije. SPC v dopise adresovaném „Všem pravoslavným Srbům“ SPC mj.vyčítal, že dopustila dělení církve a v roce 1959 MPC uznala. Po té, co SPC v roce 1967 prohlásila MPC za schizmatickou a odmítla ji uznat, napsal Petar Karadjordje prohlášení, ve kterém se zřekl původního rozhodnutí přiklonit se k biskupovi Dionýsijovi a apeloval na srbský národ, aby dále respektoval autoritu SPC. Мојаноски Ц, *Автокефалноста на Македонската православна црква / документи*, Скопје 2004, s. 369-370, 6.8.1967

²¹⁰ РАДИЊ Р., op. cit., s. 285

hierarchii.²¹¹ Komise v Bělehradě například v roce 1964 navrhla, aby Dositej v přítomnosti patriarchy užíval takové symboly, aby bylo patrné, že mu je German titulárně nadřazený.²¹² V poslední etapě, která probíhala v letech 1966-1967, se svazové i republikové vedení shodlo na tom, že vztahy mezi oběma církvemi jsou neúnosné, a jediným řešením bude tedy úplné osamostatnění církve.

Stejně jako v roce 1958, také v roce 1967 ovlivnily rozhodnutí jugoslávské státní moci potvrdit status makedonské církve komplikované vztahy mezi Jugoslávií a Bulharskem.²¹³ V letech 1963 až 1967 byly vztahy mezi oběma zeměmi relativně klidné a makedonská nacionální otázka byla odsunuta poněkud do pozadí. „Spor o Makedonii“ se přenesl do historických vědeckých institucí v Bulharsku a Makedonii, kde se vytvářely zcela protichůdné interpretace makedonské minulosti. K obnovení sporu mezi Jugoslávií a Bulharskem došlo v roce 1967, čemuž mimo jiné předcházela jugoslávská kritika bulharského vedení, že na svém území popírá existenci makedonského národa.²¹⁴ K dobrým sousedským vztahům nepřispěl ani rozhovor mezi Krste Crvenkovskim a Todorem Živkovem v první polovině roku 1967, při kterém makedonský předák neopomněl uvést, že jugoslávské vedení hodlá podpořit makedonskou národní otázku vyhlášením autokefality makedonské církve.²¹⁵ Oživování makedonské národnostní otázky je interpretováno různě. Nejčastěji je považováno za symptom jugoslávské nebo bulharské vnitropolitické krize.²¹⁶ Především v Bulharsku mělo oživování patriotismu na úkor makedonské nacionální otázky sloužit jako společenský bezpečnostní ventil.²¹⁷

---

²¹¹ Například v roce 1964 chtěla RKVP, aby SPC změnila ve své ústavě, že diecéze ve Svazové republice Makedonii jsou součástí srbské církve. Svazová komise tento návrh zamítla a naopak doporučila odložit řešení na pozdější dobu. *Mojanоски И op.c.*, z 11. 7. 1964, s. 216-217

²¹² Vedení SRM v roce 1964 rovněž uznalo za vhodné, aby MPC přijala veškeré připomínky SPC k ústavě a celá věc se rychle urovnala. V bodě, který se týkal nošení metropolitních insignií, však makedonské vedení obhajovalo právo metropolit. Bylo to odůvodněno tak, že SFRJ je jedna země, v jejímž rámci může metropolita neomezeně nosit insignie, nikoli pouze v jedné ze svazových republik. *DARM CK KPM k. 101/12 29. 1. 1964.*

²¹³ Německý historik Stefan Troebst považuje za zlomové etapy v bulharsko-jugoslávských vztazích roky 1948, 1958 a 1967. Není náhodou, že poslední dvě data souvisejí s důležitými momenty v existenci Makedonské pravoslavné církve. viz Troebst *Bugarско-југословенска контроверза за Мakedонija (1967-1982)*, Skopje 1997

²¹⁴ Dokládala to výsledky ze sčítání obyvatelstva které proběhlo v Bulharsku v roce 1965 Tehdy bylo v pirinském kraji registrováno pouze 0,1% Makedonců. To byl velmi výrazný pokles oproti poslednímu sčítání z roku 1956, kdy to bylo 63 % všech tamních obyvatel. *Мakedония данас*, s. 20-26

²¹⁵ ЦРВЕНКОВСКИ К., *Во одбрана на мakedонската кауза*, Скопје 1990 s. 15

²¹⁶ КАЛИНОВА Е., БАЕВА И., *Българските преходи (1939-2002)*, София 2002, s. 210

²¹⁷ O MPC se zajímala i Ruská pravoslavná církev. Patriarcha moskevský Alexij I. navštívil v roce 1962 LRM a společně s Dositejem odsloužil bohoslužbu. Několik makedonských studentů dostalo možnost studovat na Moskevské duchovní akademii. Také po prohlášení autokefality MPC se

Pokud se podíváme také na okrajové, nikoliv však bezvýznamné faktory v procesu řešení makedonské církevní otázky, nesmíme opomenout význam katolické církve. Pod vlivem II. vatikánského koncilu, který propagoval ekumenické hnutí, došlo k navázání kontaktů mezi srbskou církví a katolickou církví, které neměly před tím ani potom obdoby. Sbližování nakonec nepřineslo žádné větší výsledky, a to především kvůli přetrvávajícímu antagonismu mezi pravoslavnou a katolickou církví.²¹⁸ Nicméně státní orgány hleděly na sbližování církví s nedůvěrou, protože se obávaly nárůstu vlivu katolické církve v Jugoslávii.²¹⁹ Vytvoření autokefální makedonské církve bylo vhodným prostředkem jak zabránit případným sympatiím k uniatskému hnutí v Makedonii.

Na závěr nesmí zůstat opomenuto, že na rok 1967 připadlo dvousté výročí zrušení ochridského arcibiskupství, takže vyhlášení autokefality makedonské církve mělo i význam symbolický. Zajímavou kuriozitou byla v 60. letech stále ještě živoucí myšlenka o vytvoření jugoslávského patriarchátu. Jestliže se tato idea jevila v 50. letech jako nepřilíš reálná, v období let 60. nabyla charakteru spíše utopické vize, které se nepřikládala velký význam. Pozoruhodné je, že se v roce 1964 na plán vytvoření jugoslávského patriarchátu dotazoval v rozhovoru s makedonským historikem Slavkem Dimevskim bulharský patriarcha Kiril.²²⁰

Makedonská církev

Pravoslavná církev v Makedonii se nacházela v době vyhlášení autonomie na konci 50. let ve velmi specifické situaci. Církev fungovala již mnoho let zcela samostatně a bez centrálního vedení. Mnohé farnosti zůstaly opuštěné, správou

---

hodnostáři makedonské církve pokoušeli o navázání kontaktu s Moskevským patriarchátem. Činili tak přes sovětskou ambasádu v Bělehradě. V druhé polovině roku 1967 byla makedonská delegace přijata velvyslancem Benediktovem a informovala ho o situaci. Odtržení od SPC vysvětlovali Makedonci tak, že nehodlali setrvávat ve svazku s církví, která má blíže k západním než socialistickým zemím. Benediktov delegaci varoval, aby nejezdila do Moskvy na vlastní pěst, jelikož by pravděpodobně nebyla patriarchou přijata. Podle dojmu jednoho člena SKVP, který se rozhovorů účastnil, byl Benediktov potěšen problémy, které prohlášení MPC vyvolalo. Se sovětským ambasadorem se sešel i patriarcha German. Benediktov se zajímal o to, kdo podporuje MPC více, zda svazové nebo republikové vedení. German mu na to odpověděl, že podle jeho názoru ji podporuje především republikové vedení SRM a že svazové orgány nezaujímají tak vyhraněné stanovisko.

²¹⁸ RADIĆ R., „*Odnosi između SPC a Rimokatoličke crkve šedesetih godina*“ in: *Dijalog povjesničara-istoričara*, 3, Zagreb 2001, s. 487-503

²¹⁹ Mezi členy svazové komise také několikrát zaznělo, že by se z toho důvodu nemělo příliš tlačit na srbskou církev ve věci makedonské církvi.

²²⁰ DARM f.1070 RKVP k. 4 ?1964

kostelů se často zabývali lidé, kteří volně disponovali církevním majetkem. Církev ovládalo několik klik, které proti sobě vzájemně vystupovaly. Ve vedení církve patrně fungoval zvláštní systém hierarchie, který se odvíjel od kontaktů mezi kněžími a státními orgány. Hlavní aktéři tohoto systému ostražitě hlídali své pozice a stěžovali si u republikové komise na svévolné počínání Dositeje, který se pouze pokoušel zavést řádnou církevní správu.²²¹ Metropolita byl stavem církve v Makedonii velmi znechucen a na adresu pravoslavného duchovenstva nešetřil hanlivými přívlastky jako pleticháři, lišky, agenti, špioni a podobně.²²² Především si stěžoval na to, že se ho někteří kněží snaží zatahovat do svých intrik a využívat ke svému prospěchu.²²³ Dositej proto požádal předsedu republikové komise Strahila Gigova, aby mu státní orgány nebránily v zavedení pořádku v církvi.²²⁴ Republiková komise se však obávala, že se proti Dositejovi vytvoří mezi kněžími silná opozice, která bude mít nacionální podtext.²²⁵

Dositej se před ochridským sněmem zavázal, že v budoucnu bude veškerou svou činnost koordinovat se státními orgány. Zpočátku fungovala spolupráce s republikovou komisí relativně dobře. Úpadek pravoslavné církve v Makedonii měl však velmi negativní dopad na rozpoložení metropolity, který brzy začal litovat, že přijal břemeno, které nebyl schopen sám unést. Jeho chování, které by se dalo nazvat přinejmenším konfliktním, měl do značné míry na svědomí alkohol. Kvůli řadě excesů, které nepříznivě poznamenaly jednání se srbskou církví, s ním vedlo rozhovory několik státních funkcionářů, jmenovitě předseda svazovém komise D.Radosavljević, tajemník komise M. Dilparić, předseda republikové komise Ljupčo Arsov a další. Rozhovory ale nesplnily svou funkci, neboť hovor uvíznul vždy v momentě, kdy se debata dotkla nějakého pro metropolitu citlivého místa,

---

²²¹ Kněží odmítali především zásahy církevní hierarchie do finanční správy farností.

²²² DARM f.1070 RKVP k. 1.4.1960. Při jiné příležitosti (srbsky) prohlásil, že kdyby mohl, všechny kněze by vyměnil a vyhnal.

²²³ Neaktivnější v tomto smyslu byli Djoko Angelovski a Klime Malevski se svými přívrženci. Společně vystupovali proti dalšímu ambicióznímu knězi Nestoru Popovskému, který se stal Dositejovým tajemníkem.

²²⁴ Dositej také nerad viděl, že se kolem některých farností organizovaly samozvané spolky, které žily svým vlastním životem a stávaly se středisky různých setkání, které měly často i protistátní charakter. Tak tomu bylo například při kostele sv.Mina ve Skopje, kde byl vedoucí osobou Metodija Gogov. Mojanoski II, op.c, s. 31-38.

²²⁵ Těsně po vyhlášení autonomie makedonské církve státní orgány v LRM s obavami sledovaly, jak bude v zemi metropolita přijat. Přes snahu prezentovat Dositeje jako rodilého Makedonce se v zemi šířily informace, že je nový metropolita srbského původu a přijel do Makedonie zavádět správu SPC. Aby se překonala nedůvěra, uspořádala republiková komise několik besed s metropolitou, ve kterých Dositej vystupoval jako Makedonec. Podle zpráv republikové komise někteří odpůrci kandidatury Dositeje propagovali, že se metropolitou měl stát místní kněz Metodija Gogov nebo někdo z Bulharské pravoslavné církve. DARM f.1070 RKVP k.2 ?1959

jako bylo právo nošení bílé kamilávky a podobně.²²⁶ Tehdejší předseda republikové komise Mito Micajkov popsal Dositeje jako člověka, jenž nemá ujasněný postoj ke státní moci ani k srbské církvi a vyvolává zbytečně konflikty.²²⁷

Na konci roku 1962 bylo na zasedání svazové komise konstatováno, že normalizaci vztahů mezi makedonskou a srbskou církví brání do velké míry metropolita Dositej. Přestože byl Dositej Stojković na počátku vzniku Makedonské pravoslavné církve hlavním garantem jednoty mezi srbskou a makedonskou církví, o pár let později v roce 1966 to byl právě on, kdo urputně odmítal snahy srbské církve o posílení kanonické jednoty mezi srbskou a makedonskou církví. Státní moc se přesto snažila, alespoň navenek, udržovat Dositejovu autoritu, a to především kvůli makedonské emigraci, na kterou chtěla působit i prostřednictvím metropolity.²²⁸

Přes Dositejovy počáteční pokusy o převzetí vlády nad církví v Makedonii zůstala reálná moc i nadále v rukách stále stejných osob. Společným rysem těchto „pokrokových kněží“ byla snaha vytěžit ze svého postavení, co se dalo, především různé finanční obnosy. Nemalé částky za své zásluhy pro sebe žádali členové bývalého Iniciativního výboru.²²⁹ Taktéž trojice kněží, která v Bělehradě spolupracovala na Ústavě makedonské církve, požadovala plat ve výši šedesáti tisíc dinárů.²³⁰ I když podpora státních orgánů nedosahovala úrovně před vyhlášením autonomie, přesto se makedonští kněží domnívali, že srbská církev nakonec pod

---

²²⁶ Dositej se někdy dopouštěl i dosti odvážných výroků, které velmi znepokojovaly stranické orgány v LRM. Při jedné příležitosti prý prohlásil, že on má pod kontrolou 80 % obyvatelstva, zatímco komunisté jen 20 %. Jindy zase slovně napadal republikové vedení v LRM, podezíral vládu, že ho sledují apod.

²²⁷ V komplikovaných vztazích mezi MPC a SPC hrály zřejmě roli i osobní antipatie biskupa Dositeje ke Germanovi. Metropolita například vytýkal patriarchovi jeho chování za druhé světové války, kdy German podporoval Ijotičovce. Také German se vyjadřoval o biskupech MPC dosti nelichotivě a označoval je za osoby nedůstojné nosit církevní oděv. Dositeje považoval za Srba, Naumovi vyčítal, že stále není řádně rozvedeno jeho manželství, a biskupa Kirila označoval za zločince, který byl odsouzen za vraždu.

²²⁸ РАДИЋ, op. cit., s. 253

²²⁹ V roce 1959 makedonská vláda odměnila několik kněží za zásluhy v době druhé světové války, s čímž byl spojen i určitý finanční obnos. Odměnění byli: Nestor Popovski, Klime Malevski, Smiljan Naumovski, Kiril Stojanov, Gjorgje Angelovski, Sinesije Popovski, Cvetko Krstevski, Simeon Sardelić. K seznamu byla přiložena poznámka, že se zvažuje, zda je vhodné vybrané osoby vyznamenat, když se tak stalo teprve před dvěma lety. Nic to nebránilo tomu, aby v roce 1965 byli vyznamenáni více méně stejní lidé znovu. DARM f.1070 RKVP k.2 ? 1959

²³⁰ Materiální postavení makedonského kléru bylo různé, patrně bylo horší na vesnicích než ve městech. Vyplývá to z jedné žádosti, která byla v roce 1962 předložena RKVP. V žádosti se navrhovalo, aby nově vysvěcení kněží, kteří byli posíláni do vesnických farností, mohli být dosazeni do městských farností místo starších a zkušenějších kněží, kteří mohli situaci zvládnout lépe. Kněží si chtěli přilepšovat například i tím, že žádali o povolení získat monopol na prodej svící v kostelech.

nátlakem uzná rozhodnutí církevně-národního sněmu, stejně jako tomu bylo v roce 1959.²³¹

Srbská církev

Druhá polovina 60. let s sebou přinesla kromě politických proměn také částečnou liberalizaci a demokratizaci režimu. Toto období bylo více příznivé také pro církve a náboženské spolky. Jestliže v roce 1950 vycházel oficiálně jen jeden církevní časopis, koncem šedesátých let to bylo již něco přes dvě stovky titulů s nákladem až patnáct miliónů výtisků ročně. Státní orgány se dokonce uvolily finančně přispívat na opravy církevních objektů, které byly poškozeny během druhé světové války.²³² V roce 1966 došlo mimo jiné i k normalizaci vztahů mezi Jugoslávií a Vatikánem.

Jak už bylo jednou předestřeno, srbská církev nedokázala správně rozšifrovat co státní moc motivuje k podpoře vzniku Makedonské pravoslavné církve. Konzervativní zaměření církve a izolovanost od společnosti zabránily církvi chápat vznik makedonské národní církve v širším kontextu. Její pohled byl do značné míry ovlivněn také postavením, do kterého se po válce dostala. Jelikož církev působila v zemi, v níž vládnul režim, který rozhodně nebyl církvím příznivě nakloněn, její postoj ke státnímu aparátu byl silně nedůvěřivý. Vytvoření makedonské církve a podporu státních orgánů tomuto procesu vždy chápala primárně jako útok na svou integritu.²³³

Uznání autonomie makedonské církve bylo pro Srbskou pravoslavnou církev krajní mezí, kam byla ochotna zajít. Jako velmi pragmatický člověk se German po dlouhou dobu snažil o dobré soužití se státními orgány, přestože se kvůli tomu musel potýkat s opozicí uvnitř srbské církve. Vyhlášení autokefality makedonské církve znamenalo pro vztahy mezi srbskou církví a státem zlomový moment. Srbská církev se obávala, že osamostatnění makedonské církve je pouze předzvěstí dalšího štěpení církve, a proto zaujala velmi nekompromisní postoj a značně omezila

---

²³¹ DARM f.1070 RKVP k.6 ? 1966

²³² PERICA V., *Balkan Idols*, Oxford 2002, s. 39

²³³ V roce 1983 German shrnul svůj pohled na vznik Makedonské pravoslavné církve v rozhovoru pro jeden řecký časopis. Podle jeho názoru byl makedonský národ pouze účelová hypotéza a v podmínkách SRM nebyly podmínky pro samostatnou církev. Podle něj byla za vznikem MPC snaha komunistického režimu vytvořit vzájemnou averzi mezi Srby, Bulhary a Řeky. KLAKIK', *Vremeto na Koliševski*, Skopje 1994 s. 320-321

komunikaci se státními orgány.²³⁴ Na tomto příkladu je dobře vidět, že Srbská pravoslavná církev nebyla zcela zlomena a že byla schopna postavit se do opozice proti autoritativnímu režimu.²³⁵ Také to však vypovídá o tom, jak poměrně liberální tento režim koncem šedesátých let byl, když si srbská církev mohla dovolit takto odporovat.

Po roce 1967 se církev uzavřela do sebe, k čemuž výrazně přispěly i události v Kosovu v roce 1968.²³⁶ Uvolnění režimu a církvím více nakloněné klima paradoxně nevedly k normalizaci vztahů mezi srbskou církví a státem, ale naopak k radikalizaci církve. V roce 1969 konstatoval předseda svazové komise pro náboženské otázky v Srbsku Vitomir Petković, že Srbská pravoslavná církev opustila kurs spolupráce se státními orgány, začala vyhledávat konflikty a projevovat nacionalistické a šovinistické tendence.²³⁷

---

²³⁴ SKVP koncem roku 1967 konstatovala, že korektní vztahy mezi státem a SPC byly narušeny po prohlášení autokefality MPC, před tím měla SPC v porovnání s ostatními náboženskými spolky privilegované postavení. To se odrazilo především v přidělování dotací církvi. РАДИЋ, op. cit., s. 286

²³⁵ RADIĆ R., *Versta elita i modernizacija – teškoće pronalazačenja odgovora*, in: *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, Beograd, 1994, s. 185

²³⁶ Nepokoje albánského etnika požadující větší míru samostatnosti v rámci jugoslávské federace

²³⁷ PERICA, op. cit., s. 37

4. 1. Náboženský život v Makedonii v 60. letech

Demokratizace režimu, která přišla v 60. letech, zapříčinila mimo jiné uvolnění tlaku na církve. Hospodářský růst Jugoslávie se příznivě podepsal na modernizaci země, jedním z jejích symptomů však byla i pozvolná sekularizace společnosti. V nábožensky vlažné společnosti nemělo ani církvím příznivější klima druhé poloviny 60. let vliv na oživení religiozity. Nadále se pak prohlubovaly rozdíly ve vztahu k víře ve městech a na vesnicích.²³⁸

Proces sekularizace postupoval v pravoslavném prostředí rychleji než u jiných náboženských komunit vzhledem k patriarchálnímu a rituálnímu charakteru pravoslaví. Sekularizace v zemích industriálně vyspělejších probíhala pod vlivem modernizačních proměn, částečně přirozeně a částečně i pod vlivem vědomé státní politiky. V zemích se socialistickým zřízením sekularizace probíhala také pod vlivem přirozených sociálních proměn, větším dílem však programovým nahrazením náboženství za politickou ideologii (střet „světového“ a „sakrálního“ náboženství). Marxismus-leninismus získal ve společnosti východní Evropy charakter ateistického náboženství a o procesu programové sekularizace můžeme mluvit jako o určitém způsobu proselytismu.²³⁹

Archivní fond republikové komise pro náboženské otázky je v období 60. let velmi chudý na informace o stavu náboženského života v Makedonii. Tento fakt si lze vysvětlit několika způsoby: 1. státní orgány se zaměřovaly na jiné, potenciálně nebezpečnější elementy ve společnosti, 2. monitorování náboženských projevů bylo přeneseno na jiný státní orgán, respektive kompetence republikové komise se zúžily, 3. náboženský život v Makedonii pod vlivem sekularizace opadnul, 4. spojení více faktorů najednou.

---

²³⁸ Někteří autoři uvádějí jako tři hlavní činitele, kteří se podíleli na oslabování vlivu pravoslavné církve v Jugoslávii na společnost: velké ztráty církve během 2. světové války, bolševický režim, vnitřní slabost církve a neschopnost reformovat se.

²³⁹ Státní orgány k tomu využívaly několik prověřených prostředků: oddělení církví od škol, zachování nízkého stupně vzdělání kněží, zavádění nových svátků (kanonizace hrdinů socialismu), financování, decentralizace církví, zasahování do její hierarchie, diskriminace těch, kdo aktivně praktikovali víru (to znamená redukci věřících na nižší sociální vrstvu). Tento postup měl pravděpodobně za následek i nárůst významu konzervativního proudu v SPC. RADIĆ R., „Sekularizacija kao oblik proselitisma u zemljama istočne Evrope“, *Tokovi istorije* 1.-4. 1999; idam, *Verska elita i modernizacija*, op. cit., in: *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, Beograd, 1994; idam.

Informace o církvích z terénu se týkaly převážně islámské náboženské obce. Lze se domnívat, že důvodem mohla být tradičně silná religiozita muslimské, převážně albánské části společnosti. Výrazně nižší počet dokumentů vykazovala archivní agenda republikové komise v roce 1963. V tomto roce postihlo Skopje ničivé zemětřesení, což patrně odvedlo pozornost od řešení církevních záležitostí na aktuálnější témata.

Několik málo zpráv pojednávajících o religiozitě v Makedonii pochází z konce 50. let, pozdější informace jsou velmi nepravděpodobné a útržkovité. Určitý nárůst religiozity byl zaznamenán po vyhlášení autonomie Makedonské pravoslavné církve. Přestože nebylo přímo řečeno, zda se jednalo o dočasné zvýšení zájmu o církevní záležitosti, nebo o skutečné oživení náboženského života, pravděpodobnější je první varianta.²⁴⁰ Koncem 60. let si církevní hodnostáři z biskupství v Bitole stěžovali metropolitě makedonské církve, že na Resensku se náboženský život rovná prakticky nule.²⁴¹ Výrazně se oproti minulým letům nezměnil ani postoj stranických organizací k různým spolkům s náboženským zaměřením. V roce 1969 byla například Oddělením pro vnitřní záležitosti v Bitole zamítnuta žádost o povolení k vytvoření ženského církevního spolku s odůvodněním, že je takovýto spolek společensky nepotřebný.²⁴²

Organizační struktura komisí pro náboženské otázky prošla na konci 50. let úpravou. Podle nové směrnice se členy svazové komise pro náboženské otázky stali všichni předsedové republikových komisí a pravidelně se také účastnili jejího zasedání. V rámci reorganizace byli v roce 1959 jmenováni i noví předsedové, a tak v čele republikové komise v Makedonii stanul Strahil Gigov. Kromě komisí pro náboženské otázky a Výboru pro vnitřní záležitosti se sledováním náboženských spolků aktivně zabývala také tajná služba.

V roce 1960 byly nově vytvořeny okresní komise pro náboženské otázky, které v podstatě odrážely administrativně-správní změny, jež proběhly v Jugoslávii. Fungovaly do roku 1965, kdy byly okresy zrušeny. Poté byly nahrazeny komisemi obecními. Jak komise okresní, tak obecní nebyly většinou příliš výkonné a často si stěžovaly na nedostatek finančních prostředků. První zmínka o okresních komisích v Makedonii je z roku 1961. Byly vytvořeny tyto komise: skopská, bitolská, tetovská,

---

²⁴⁰ DARM f.1070 RKVP k. ?1959.

²⁴¹ DARM f.1070 RKVP k. 23.6.1968

²⁴² DARM f.1070 RKVP k. ?1969

ochridská a kumanovská. V okolí Strumice, kde byla největší koncentrace různých malých církví a sekt, vznikla zvláštní *opštinská* komise. Co do složení členů byly komise sestavené tak, aby prezentovaly multietnický charakter instituce.

Podle instrukcí republikové komise v Makedonii měly komise navazovat kontakty s představiteli náboženských spolků a pravidelně o své činnosti podávat zprávy ústřední komisi do Skopje. Do kompetencí komisí spadaly i otázky spojené s církevními budovami, například přidělování finančních prostředků na jejich opravy atd. Komise zasílaly pravidelně republikové komisi informace o dění v provincii a čas od času se jejich zástupci účastnili zasedání republikové komise. Všechny komise shodně uváděly, že se jim podařilo navázat spolupráci pouze s představiteli Makedonské pravoslavné církve.

Ve zprávách, které byly odeslány do Skopje k republikové komisi, se nejčastěji píše o islámské náboženské obci, o činnosti malých církví a sekt a o přežívání pověr a zvyků mezi pravoslavnými věřícími na vesnicích. Vzájemné vztahy mezi Makedonskou pravoslavnou církví a ostatními náboženskými spolky byly zhodnoceny jako zcela nekonfliktní.²⁴³

V roce 1962 vyjádřilo republikové vedení v Makedonii nespokojenost nad tím, že se v posledních letech někteří státní funkcionáři příliš často účastnili různých náboženských slavností a že se mnohokrát ukazovali v přítomnosti církevních hodnostářů. Tyto kontakty, které se navíc odehrávaly na veřejnosti, působily na řadové občany dojmem, že komunistická strana projevuje pravoslavné církvi nějakou zvláštní přízeň. Tento problém byl spojen i s kritikou makedonské církve, která si podle mínění státních orgánů uzurpovala privilegované místo mezi ostatními církvemi. Kněží, kteří stáli ve vedení makedonské církve, se mylně domnívali, že podpora, jaká jim byla dána při vytváření národní církve, bude i nadále pokračovat ve formě různých finančních odměn a privilegií. Makedonské církvi proto mělo být dáno na vědomí, že ji stát nebude nijak materiálně zvýhodňovat oproti ostatním náboženským spolkům a také že nehodlá řešit její vnitřní problémy. Státní orgány měly nadále zasahovat pouze do záležitostí, které měly obecný a celospolečenský charakter, jako byla například otázka makedonské emigrace.

Jeden z předních úkolů, který čekal metropolitu Dositeje po jeho intronizaci, bylo vysvěcení kněží. Republiková komise nechtěla nechat nic náhodě a

---

²⁴³ DARM f.1070 RKVP k.5 23.10. 1965

požadovala, aby všichni kandidáti byli prověřeni a předem schváleni státní komisí. Výchova kněží probíhala v nacionálním duchu, od roku 1961 museli všichni kandidáti na kněžství projít testem ze spisovné makedonštiny a museli složit zkoušku ze znalostí makedonské historie.²⁴⁴

	Kněží celkem	Kostely / farnosti	Kláštery	Studenti bohosloví	Mniši / Mnišky	Vysvěceno kněží	Kněží s bohoslov. vzděláním
1959						Bitolsko-5 Velesko-14	
1960	221	Celkem 774		26	28/50	Bitolsko-4	
	Prespansko-bitolská diecéze - 73	Prespansko-bitolská-435/108				Velesko-5	
1961						Bitolsko-3 Velesko-7	
1962	221	774	70		Celkem 80	Bitolsko-3	
1963						Bitolsko-3 Velesko-5	
1964	205 + 32 na penzi					Bitolsko-4 Velesko-4	93
1965						Bitolsko-5 Velesko-4	
1967	334						

245

V 60. letech zaměřily státní orgány v Makedonii více pozornosti na činnost katolické církve, především kvůli obavě z pronikání nových ekumenických trendů, které propagoval II. vatikánský koncil. Sledovány byly především aktivity katolického faráře Martina Tkavce, který se podle referencí republikové komise snažil o sblížení katolické církve a makedonské církve. Tkavec udržoval kontakty se zahraničím, a dokonce u něj pobývalo několik studentů teologie z Říma, kteří se prý zajímali o vztahy mezi srbskou a makedonskou církví.²⁴⁶

Makedonská církev navázala po prohlášení autokefality styky s Vatikánem. Biskupové Kiril a Naum navštívili v roce 1968 Řím, kde se setkali s vatikánským tajemníkem pro křesťanskou jednotu. O rok později zavítala do Říma společná delegace státních a církevních představitelů, ve které byli někteří členové

²⁴⁴ РАДИЊ, op. cit., s. 246-247

²⁴⁵ DARM f.1070 k.2 11.6.1960, DARM f.1070 RKVP k.2 ?1960, DARM f.1070 RKVP k. 415.6.1964, DARM f.1070 RKVP k.6.1.1966, DARM f.1070 RKVP k.6 23. 6.1966, РАДИЊ, op. cit., s. 265

²⁴⁶ DARM f.1070 k. 4 23.10.1965

republikové vlády, biskupové Kliment a Naum a makedonský historik Ivan Katardžiev, známý svými velkorysími syntézami z makedonských dějin. Návštěva se uskutečnila u příležitosti 1100. výročí smrti biskupa Klimenta a delegaci pozdravil osobně sám papež Pavel VI.

Strahil Gigov na zasedání svazové komise v roce 1959 uvedl, že v Makedonii není žádný větší problém s malými církvemi, vliv měly údajně pouze na několik rodin v okolí Strumice. V roce 1959 bylo v Makedonii devatenáct kazatelů, z toho bylo sedm metodistů a devět adventistů. Republiková komise zaznamenala, že tyto církve podávaly do zahraničí informace o společenské a politické situaci v Jugoslávii. Jejich činnost znepokojovala stranické orgány především v situacích, kdy měly jejich aktivity něco společného s mládeží.²⁴⁷

---

²⁴⁷ DARM f.1070 RKVP k.2 31. 1. 1959

5. Makedonská emigrace v USA, Kanadě a Austrálii

V jihoslovanském prostředí měly odchody mužské populace za prací do ciziny dlouholetou tradici. Již za doby Osmanské říše odcházeli muži za výdělkem nejen do sousedních zemí, ale i daleko přes oceán do USA, Kanady a Austrálie. Pro takovéto cesty bylo vytvořeno i speciální slovo, tzv. *pečalby*.²⁴⁸ Pečalbáři, jak se osobám pracujícím mimo domov říkalo, jezdili pryč především na sezónní práce. Pokud se však vydali do odlehlejších krajů, jejich pobyty měly delší trvání. Časté cesty do vlasti by se jim totiž finančně nevyplatily.

První cesty Makedonců do zámoří se počítají od konce 19. století. Jednalo se o malé skupinky dělníků, kteří putovali nejčastěji do USA a Kanady. Od počátku 20. století měly cesty vedle ekonomických důvodů často také politické příčiny a probíhaly v nárazových vlnách. První větší migrace do ciziny následovala po potlačení tzv. Ilindenského povstání v roce 1903, kdy řada křesťanů raději volila útěk z domova, než aby riskovala perzekuce ze strany turecké správy. Také po první světové válce se rozhodli někteří Makedonci zkusit nový život v daleké cizině a na rozdíl od předešlých dob měly tyto pobyty často charakter trvalého usazování. V roce 1924 psal jugoslávský konzul v Kanadě B. M. Marković do Bělehradu, že v Torontu je jedna z největších kolonií makedonských emigrantů v Severní Americe. Výdělky emigrantů byly důležitou podporou tehdejší jugoslávské ekonomiky.²⁴⁹

Na australský kontinent přicházeli Makedonci ve větších skupinách po roce 1936, kdy bylo zrušeno nařízení, že do země mohou vycestovat za prací pouze lidé, kteří zde měli nějaké příbuzné. Byli to převážně makedonští Slované z egejské Makedonie a do Austrálie často přicházeli s celými rodinami, aby zde našli nový domov. Pracovali nejčastěji v dřevařském průmyslu a na stavbách železnic. Do konce 30. let bylo v Austrálii usídleno již něco kolem čtyř tisíc Makedonců.

Po druhé světové válce, respektive v letech 1946-1950, přišla asi nejsilnější etapa makedonské migrace do zámoří. Ve velké většině se jednalo o egejské Makedonce a útky z vlasti byly motivovány politicky. Také z dalších částí Makedonie odcházela řada lidí do emigrace, nejprve nelegálně, a poté co jugoslávská vláda povolila na konci 50. let výjezdy do zahraničí, odešlo mnoho

---

²⁴⁸ Od slova *pečal-pekal*, původně ve významu „muka, utrpení“.

²⁴⁹ JOVANOVIĆ V, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918-1929*, Beograd 2002, s.206

* Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace

Makedonců z Lidové republiky Makedonie za prací do ciziny už bez obav z perzekucí, nebo dokonce ztráty života při pokusu o útěk z vlasti. Jugoslávská vláda tímto povolením v 60. a 70. letech částečně řešila problém nezaměstnanosti a velmi přivítala příliv valut, který plynul do státní pokladny z rukou jugoslávských občanů pracujících ve vyspělých zemích Evropy, USA, Kanady a Austrálie. Makedonci ze SFRJ většinou neplánovali zůstat v zámoří natrvalo, a proto peníze, které dlouhá léta strádali, investovali spíše do svých nemovitostí v Makedonii. Nejvíce emigrantů odcházelo za prací do ciziny z Bitolska, Ochridska, Resenska, Stružska a Tetovska.²⁵⁰

Původní makedonská emigrace pocházela většinou z vesnického prostředí a zabývala se námezdní prací. Našlo se jen pár jedinců, kteří se věnovali obchodu a jejichž příjmy byly vyšší. Až ze druhé či třetí generace usídlených Makedonců vycházeli vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří se mohli povznést nad sociální úroveň svých rodičů. Tato mladá generace již mohla mít potenciální politický vliv a často se také do celospolečenského života nové vlasti zapojovala.²⁵¹

Republiková komise pro náboženské otázky v Makedonii měla o počtech makedonských emigrantů v USA, Kanadě a Austrálii k dispozici informace od Ministerstva zahraničí. Údaje nepocházely z žádného oficiálního zdroje, byly to většinou velmi hrubé odhady jugoslávských konzulárních pracovníků, kteří se snažili i o rozlišování toho, ze které země Makedonci pocházeli. V roce 1959 pobývalo v USA okolo sto tisíc Makedonců, v Kanadě asi padesát tisíc, z čehož třicet tisíc žilo v jen Torontu a byli to převážně Makedonci původem z Řecka. V Austrálii žilo něco kolem třiceti tisíc Makedonců a z toho jen 10 % tvořili Makedonci z LRM. Celkem žilo v USA, Kanadě a Austrálii asi 180 tisíc Makedonců ze všech oblastí Makedonie, přičemž nejmenší podíl tvořili Makedonci z pirinské Makedonie.²⁵² Největší makedonské kolonie byly v Torontu, Detroitu, Gary, Columbusu, Syracusech, Indianapolis, Melbourne, Sydney, Perthu a Newcastleu. Podle sčítání obyvatelstva v roce 1971 tvořili Makedonci v SFRJ 5,8 % populace, z čehož byl podíl pracujících Makedonců v zahraničí 5,7 % z celkového

---

²⁵⁰ МАТЕВСКИ З., *Македонците во прекуокенаските земји*, Скопје 1995, s.173

²⁵¹ DARM f.1070 RKVP k. 4 ?1964

²⁵² Р.РАДИЋ, *Држава и верске заеднице II. дил*, Београд 2002- s. 248

počtu jugoslávských dělníků v cizině. Pro srovnání, Chorvati tvořili 22,1 % populace, v zahraničí jich pracovalo 38,9 % ze všech jugoslávských dělníků.²⁵³

Makedonská emigrace, která se v cizině trvale usazovala, stavěla nejen své domovy, ale i kostely. Platilo vesměs pro všechny pravoslavné národy v emigraci, že jejich kolonie byly organizovány podle církevních obcí. Na církevní obce zase působily různé kulturní, sportovní, ale i politické spolky. V rámci církve, respektive kostela, se v emigraci odehrával prakticky celý kulturní a společenský život. Makedonská emigrace se začala politicky profilovat pod vlivem makedonské inteligence, jejíž část odešla do zámoří po mladoturecké revoluci v roce 1908. To se týkalo USA a Kanady. V Austrálii začaly vznikat spolky až po druhé světové válce. Část emigrace byla v Austrálii před válkou organizována v levicovém Makedonsko-australském lidovém svazu (*MANS*), který se rozpadl v roce 1956. Přestože bylo mnoho Makedonců levicově orientováno, nebo byli dokonce členy komunistické strany, nijak je to neomezovalo v aktivním náboženském životě.

Makedonské spolky v emigraci

Jedním z prvních makedonských spolků, který vznikl v meziválečném období v Severní Americe, byl Makedonský lidový svaz (*Makedonski naroden sojuz*). Organizován byl sympatizanty bulharské *VMRO* a byl levicově orientován. Během 30. let přijal pod vlivem Kominterny tezi o svébytném makedonském národě a v roce 1948 se jeho stoupenci postavili za rezoluci Informbyra, tedy proti Jugoslávii. O rok později musel být spolek rozpuštěn kvůli nařízení prezidenta H. Trumana o zákazu komunistických spolků a jeho předseda byl z USA vyhoštěn.

Patrně nejvlivnějším sdružením mezi makedonskou emigrací byla Makedonská vlastenecká organizace (*Makedonska patriotska organizacija*), která byla založena v roce 1922 v Indianě v USA. Tato organizace se hlásila k myšlence sjednocené autonomní Makedonie. Přestože propagovala nezávislý stát Makedonie, nikdy nepopírala bulharský charakter slovanského etnika žijícího v Makedonii. Předním vůdcem organizace byl Ivan (Vančo) Mihailov a spolek vydával list *Makedonska tribuna*.

---

²⁵³ KOI. *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000, s. 454

Ve větších městech USA a Kanady, kde žila makedonská emigrace, vytvářela Bulharská pravoslavná církev síť bulharsko-makedonských kostelů. Tato misie začala na počátku 20. let minulého století, kdy bulharský exarchát vyslal do zámoří kněze, aby zde organizovali církevní život makedonské emigrace. Na výstavbě kostelů se významným dílem podílela i vlastenecká organizace. Takovýchto kostelů vzniklo v meziválečné době sedm (USA, Kanada).

Po druhé světové válce se Makedonská vlastenecká organizace postavila odmítavě ke komunistickým režimům v Bulharsku a Jugoslávii. Organizace velmi nevráživě hleděla především na novou národnostní politiku praktikovanou v Lidové republice Makedonii, v níž viděla další pokusy o serbizaci makedonských Bulharů. Přerušila kontakty s Bulharskou pravoslavnou církví a převzala pod svou správu bulharsko-makedonské kostely v zámoří. Jurisdikce nad těmito kostely byla v poválečných letech častým předmětem sporů mezi vlasteneckou organizací a zástupci bulharského patriarchátu v USA.

Dalším spolkem, který nabyl většího rozměru a významu, byla organizace Sjednocení Makedonci založená v roce 1958 v Kanadě. Jak už název napovídá, organizace se zaměřovala na emigranty ze všech tří částí Makedonie. Spolek vzniknul pod vlivem agitace jugoslávských státních orgánů jako protiváha vlastenecké organizace a od počátku udržoval intenzivní kontakty s Maticí vystěhovalců ve Skopje. Lidé, kteří do spolku vstupovali, neměli zpočátku vyhraněné nacionální cítění, podstatné pro jugoslávské vedení však bylo, že se vzdalovali od Makedonské vlastenecké organizace.

Počátky působení Makedonské pravoslavné církve diaspoře

Podle vzpomínek emigrantky Ratky Radeské-Šapas, která přišla do Toronta v roce 1958, se makedonští Slované z Egejské Makedonie domnívali, že se v Lidové republice Makedonie slouží bohoslužby v srbštině. Tyto názory byly pravděpodobně ovlivněny propagandou Makedonské vlastenecké organizace. V Torontu prý „Egejci“ navštěvovali především řecké kostely, Makedonci původem z Lidové republiky Makedonie zase bulharo-makedonské chrámy a srbský kostel sv. Sávy. V USA připadala makedonská emigrace nejvíce k bulharským nebo bulharo-makedonským církevním obcím.

Národnostní cítění Makedonců bylo různé, zvláště u řeckých Makedonců nebylo nijak výrazně utvrzené.²⁵⁴ Především mezi „Egejci“, kteří ostatně tvořili v emigraci většinu, našlo jugoslávské vedení vhodné prostředí pro propagaci makedonské národní otázky. Do USA a Kanady několikrát putovaly různé umělecké spolky z LRM, které měly připomenout krajanům jejich rodný kraj. Již samotná existence makedonského státu, kde se kodifikovala spisovná makedonština a vytvářela makedonská identita, probudila u dosud nacionálně nevyhraněné emigrace zájem o hledání vlastní identity. Od toho byl jen krůček k tomu, aby vznikla iniciativa pro vytváření samostatných makedonských kostelů. Jak dokumenty z jugoslávských archivů naznačují, toto hnutí vyšlo spontánně od emigrace a vláda FLRJ mu rozhodně nebránila. První signály o možnosti organizování makedonských kostelů jsou již z první poloviny 50. let. Například v roce 1954 se na zasedání republikové komise ve Skopje debatovalo o tom, že by bylo vhodné poslat do USA makedonského kněze, který by mohl agitovat mezi makedonskou emigrací.²⁵⁵ Vyhlášení autonomní makedonské církve v roce 1958 přišlo v dobře načasovanou dobu a ihned spustilo proces vytváření sítě makedonských kostelů po celé Severní Americe a Austrálii. Posílání kněží do zámoří mělo dokazovat, že ve FLRJ se makedonská národní otázka řeší.

Makedonští vystěhovalci byli z velké míry pod vlivem vlastenecké organizace nebo zastánců rezoluce Informbyra, což je stavělo do nepřátelského postoje vůči FLRJ. Hlavním cílem jugoslávského vedení bylo probudit mezi emigrací sympatie k Jugoslávii, a to prostřednictvím kontaktů s Lidovou republikou Makedonie. Působení na emigraci skrze církve se ukázalo jako neúčinnější zbraň proti některým jugoslávským oponentům v zámoří. Není proto divu, že otázkou vytváření makedonské církve v diaspoře se zabývalo více svazové než republikové vedení Makedonie.²⁵⁶ K probouzení národnostního cítění mělo přispět i vysílání rozhlasu v makedonštině, které zahájilo svou činnost v roce 1958.²⁵⁷

Vznik autonomní Makedonské pravoslavné církve měl mezi emigrací veliký ohlas. Iniciativy pro organizování makedonské církve se objevily ve městech Columbus, Pittsburgh, Detroit, Gary, Melbourne a na Floridě. Se vznikem kostelů

---

²⁵⁴ viz РАДЕСКА-ШАПАС Р., *Историја на македонското иселеништво во Канада а САД*, 1, Скопје 2000

²⁵⁵ МОЈАНОСКИ Ц., *Автокефалноста на Македонската православна црква / документи*, Скопје 2004, s.16

²⁵⁶ DARM f.1070 RKVP k.3 březen 1961

²⁵⁷ DARM f.427 CK KPM ?/59 1958

makedonské organizace v zámoří vyvstal pro FLRJ problém jak nalézt v LRM vhodné kněze pro tak delikátní úkol, jakým byla „pastýřská služba“ mezi emigrací.

Zájem o novou církev v zámoří velmi znepokojil organizace, které byly nepřátelsky naladěny vůči FLRJ. Makedonská vlastenecká organizace, stejně jako bulharská a řecká církev, hleděly na aktivity podporované Jugoslávií s velkou nedůvěrou a vyšly do protiútoků. Pro vlasteneckou organizaci byly vznik autonomie makedonské církve v rámci srbské církve i srbský původ prvního metropolity důkazem o denacionalizační politice jugoslávské vlády ve vardarské Makedonii. Makedonská vlastenecká organizace ostatně vždycky vnímala proces vytváření makedonského národa nikoliv pouze jako vymezování vůči bulharskému národu, ale také jako přibližování k srbskému národu. Informace o stavu církve v LRM měla vlastenecká organizace od dvou pověřenců, kteří navštívili Makedonii v roce 1957. Ve zprávě, kterou pro organizaci vytvořili, kritizovali porušování náboženských svobod ve FLRJ a záměrné chátrání bulharských církevních památek. Vlastenecká organizace měla v plánu předložit vládě USA memorandum i s fotodokumentací, ve kterém protestovala proti serbizaci Makedonie. Cílem memoranda bylo vytvoření sjednocené Makedonie, která by byla pod správou OSN.²⁵⁸

Makedonská vlastenecká organizace chtěla získávat další informace o dění v LRM od místních kněží, kteří byli nespokojeni se stavem pravoslavné církve v zemi. Organizace chtěla posílat do LRM různé agitační letáky a prostředky na tisk náboženských brožur v bulharštině. Není jasné, zda se jednalo pouze o propagandu vlastenecké organizace nebo o skutečnost, ale na některých místech v USA se údajně objevily letáky, které apelovaly na kněze bulharo-makedonských kostelů, aby přešli k makedonské církvi.²⁵⁹

Naopak pozitivně se k makedonské církvi postavila organizace Sjednocení Makedonci. Tato organizace soupeřila s Makedonskou vlasteneckou organizací o přízeň makedonské emigrace vždy v den oslav Ilindenského povstání, které probíhaly každoročně 2. srpna. Sjednocení Makedonci pořádali v Torontu u příležitosti oslav masové pikniky, kam byli od roku 1962 zváni též kněží z LRM. Akce byla celkem úspěšná, už v roce 1961 se pikniku zúčastnilo asi 8 tisíc Makedonců. Tato projugoslávská organizace začala záhy po vyhlášení autonomie makedonské církve vést kampaň pro přejmenování bulharo-makedonských kostelů

---

²⁵⁸ РАДИЋ Р., оп.с. s. 248.

²⁵⁹ ДАРМ ф.427 СК КРМ ?/59 1958.

na makedonské, které by byly pod jurisdikcí makedonské církve. V Kanadě se o makedonskou církev živě zajímala také Makedonská mládežnická liga ve Windsoru. V časopise *Kanadski Makedonec* byl věnován veliký prostor církevní otázce v LRM.²⁶⁰

Kanada a USA

V kanadském Torontu byly na počátku 60. let dva bulharo-makedonské kostely - Sv. Kiril a Metodij a Sv.Gjorgji. Podle mínění jugoslávského konzulátu byly oba kostely velmi bohaté, takže pro Makedonskou vlasteneckou organizaci představovaly významný zdroj příjmů. Organizace Sjedenocení Makedonci celkem úspěšně pracovala na přetahování makedonské emigrace do svých řad a v roce 1962 stála u zrodu církevní obce Makedonské pravoslavné církve v Torontu. Na stavbu nového kostela, který měl stát na výhodném místě uprostřed města, se vybralo asi 100 tisíc dolarů.²⁶¹ V Torontu se vlastenecká organizace snažila udržet věřící tým, že změnila název kostela z bulharo-makedonský na makedonsko-bulharský.²⁶²

Členy spolku Sjedenocení Makedonci se stali i někteří (pro FLRJ) významní členové tamní makedonské obce, například Spiro Vasilem, což byl i člen Ústředního výboru Komunistické strany v Kanadě. Vytvoření makedonské církevní obce v Torontu bylo hlavní příčinou polarizace emigrace na informbyrovce a projugoslávsky orientované Makedonce.²⁶³

V Ohiu se od vlastenecké organizace odklonila k makedonské církvi církevní obec v Columbusu v čele s knězem a bitolským rodákem Stefanem Beličevskim. Vlastenecká organizace zřejmě použila všechny své páky proti této projugoslávské akci, protože zanedlouho po osamostatnění obce žádal Beličevski Metropolii Makedonské pravoslavné církve, aby dočasně pozastavila zasílání literatury a jiných materiálů z FLRJ, jelikož se o dění kolem kostela začaly zajímat americké úřady. V červnu 1959 přišla do LRM žádost od členů církevní obce o poskytnutí informací

---

²⁶⁰ DARM f.1070 RKVP k.3 BŘEZEN 1961

²⁶¹ МОЈАНОСКИ Ц. ОР.С. s. 185-206

²⁶² DARM f.1070 RKVP k.2 ?1962

²⁶³ МОЈАНОСКИ Ц. ОР.С. s. 185-206

o knězi Beličevském, o kterém prý nevěděli nic, pouze to, že byl vysvěcen v roce 1944 v Bulharsku, kde žila i jeho manželka.²⁶⁴

Situace v Columbusu byla celkově velmi složitá a nepřehledná. Již v roce 1960 žádal Beličevski od metropolitě Dositeje kanonické propuštění, protože hodlal přejít pod jurisdikci Ruské pravoslavné církve v Americe. Hlavní iniciativu pro stavbu kostela tehdy převzal spolek Aleksandar Veliki. Věřící v Ohiu se v dopisech adresovaných Metropolii Makedonské pravoslavné církve dotazovali, proč není makedonská církev uznaná ostatními pravoslavnými církvemi.²⁶⁵

V Gary ve státě Indiana se místní Makedonci vyjádřili pro přičlenění k makedonské církvi v roce 1960. V Gary žilo v té době asi 350 makedonských rodin, převážně z vardarské Makedonie. Také zde se ujal církevní organizace místní spolek Aleksandar Veliki a církev byla oficiálně zaregistrována u amerických úřadů v září 1960. Církevní obec v Gary žádala o to, aby do farnosti mohl být dosazen kněz Spiro Atanasovski, kterého s Gary pojily příbuzenské vazby. Věřící obstarali pro kněze a jeho rodinu byt a plat 200 dolarů měsíčně.²⁶⁶ Na pozvání místních Makedonců přicestovala v dubnu 1965 do Gary delegace makedonské církve v čele s metropolitou Dositejem.²⁶⁷

Austrálie

Nejúspěšnější byla misie Makedonské pravoslavné církve v Austrálii. Svědčí o tom počet dokumentů o makedonské emigraci na australském kontinentu, které po sobě zanechala republiková komise v Makedonii. V roce 1968 žilo v Austrálii přibližně 50 000 Makedonců. Zhruba 40 % z toho tvořili Makedonci z FLRJ. To byl od roku 1960, kdy žilo v Austrálii asi 30 000 Makedonců, poměrně veliký nárůst. Hlavní příčinou bylo již jednou zmíněné povolení vlády FLRJ, které umožnilo jugoslávským občanům od konce 50. let svobodně cestovat za prací do zahraničí.²⁶⁸

Z iniciativy Makedonců byl v roce 1950 v Melbourne zřízen kostel sv. Cyrila a Metoděje, který byl podřízen bulharské pravoslavné církevní obci v New Yorku v USA. Část makedonské emigrace v Melbourne byla od roku 1955 pod jurisdikcí

---

²⁶⁴ DARM f.1070 RKVP k.2 12.6. 1959

²⁶⁵ DARM f.1070 RKVP k.4 28.10. 1964

²⁶⁶ DARM f.1070 RKVP k.3 31.1.1961

²⁶⁷ РАДИЊ Р., op.c. s. 262

²⁶⁸ Kol. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000, s. 453

anglikánské církve. Užívali anglikánský kostel sv. Lukáše v melbournské čtvrti Fitzroy, kde měli právo sloužit pravoslavné bohoslužby. Právě od Makedonců sdružených při anglikánském kostele vyšla první iniciativa pro přičlenění k makedonské církvi. V prvních dopisech, které byly poslány metropolii ve Skopje, však melbournští Makedonci žádali, aby se celá věc držela kvůli opozici prozatím v tajnosti.

Státní orgány ve FLRJ byly velmi potěšeny a popravdě řečeno i překvapeny zájmem australských Makedonců o Makedonskou pravoslavnou církev. Australští Makedonci, kteří ve velké většině pocházeli z egejské Makedonie a do nové vlasti přišli z Řecka po prohře komunistů v občanské válce, zaujali po roztržce se Sovětským svazem protijugoslávské stanovisko. Obrat v postoji australských Makedonců k Jugoslávii, který nastal díky makedonské církvi, byl považován za veliký politický úspěch.²⁶⁹ Ministerstvo zahraničí FLRJ předalo v roce 1959 svazové komisi pro náboženské otázky zprávu generálního konzula v Sydney, který doporučoval poslat do Melbourne církevní delegaci z LRM, protože by to zasadilo velkou ránu jugoslávské opozici v emigraci.²⁷⁰ Jelikož navázání kontaktů s početnou makedonskou emigrací velmi zatěžovalo jugoslávský konzulát v Sydney, zvažovalo se, zda by nebylo vhodné poslat do Austrálie konzula makedonského původu.

Jugoslávské státní orgány viděly jako velkou překážku při pronikání mezi makedonskou emigrací v Austrálii absenci kulturní elity, která by vytvářela kulturní spolky, a působila tak na formování nacionálního citění.²⁷¹ Rozkvět makedonských kulturních spolků nastal v Melbourne až po vzniku církevní obce v roce 1960. Při farnosti vznikl kulturně-umělecký spolek Svetlost a fotbalový klub Makedonija. Dále byla u kostela otevřena škola, kde se vyučovala spisovná makedonština. V Sydney vznikly další makedonské spolky Vesela Makedonija a Ilinden. Další zakládání spolků pokračovalo v Newcastle, Adelaide a Perthu.

Makedonská církev byla zaregistrována u australských úřadů 27. 2. 1959 a hned poté se začaly shánět prostředky na stavbu prvního makedonského kostela v emigraci. Při kostele měly být vybudovány i kulturní prostory, jako knihovna, společenský sál a tělocvična.²⁷² Církevní delegace MPC v čele s biskupem zletovsko-strumičským Naumem dorazila do Austrálie v srpnu 1960. Zlatým

---

²⁶⁹ РАДИЋ Р., op.c. str. 238

²⁷⁰ РАДИЋ Р., op.c. s. 247

²⁷¹ DARM f.1070 RKVP k. 6 červenec 1968

²⁷² DARM f.1070 RKVP k.1 21.9.1959

hřebem návštěvy mělo být vysvěcení nově postaveného kostela sv. Jiří v Melbourne, který ležel přímo v centru města a měl kapacitu asi tisíc míst. Vysvěcení kostela se stalo velkou kulturní akcí, které se zúčastnilo asi dva a půl tisíce lidí. Kromě Melbourne navštívila delegace ještě další významnou makedonskou kolonii v Sydney, kde většina Makedonců pocházela z LRM. Návštěva makedonské církevní delegace vzbudila velký ohlas nejen mezi Makedonci, ale také například i u řeckého konzula v Austrálii. Někteří lidé z emigrace přistupovali zpočátku k delegaci z LRM s nedůvěrou, protože se domnívali, že se jedná o srbskou delegaci.

Makedonští imigranti v Austrálii byli velmi různorodého politického smýšlení a lišili se také nacionální vyhraněností. Jeden dokument z agendy republikové komise ve Skopje rozděloval makedonskou emigraci podle výše uvedených kritérií takto:

ŘEKOMANI:

Do této skupiny patřili podle elaborátu Makedonci, kteří navštěvovali řecké kostely. Po otevření kostela makedonské církve v Melbourne začali někteří z nich jevit zájem o novou církev a hnutí kolem kostela. Ohlas, jaký vyvolala makedonská církev na australské půdě, zapříčinil, že jedna skupina prořeckých Makedonců žádala řeckého biskupa v Austrálii, aby pro ně povolil užívání slovanské liturgie. Řecká pravoslavná církev později dokonce nabízela, že pokud přejde kostel makedonské církve pod správu řecké církve, sama splatí všechny dluhy, které zůstaly po nákladné stavbě kostela a povolí slovanskou liturgii.²⁷³ Řecká vláda poskytovala nemalé prostředky na dovoz tiskovin z Řecka. Mnozí emigranti vypovídali, že navštěvují řecké kostely pod nátlakem řeckého konzula, který jim vyhrožoval perzekucemi jejich příbuzných v Řecku, pokud se přidají k Makedonské pravoslavné církvi. Původní přistěhovalci z egejské Makedonie podle republikové komise mluvili slovanským jazykem, jejich potomci však již preferovali řečtinu. Zahájení činnosti Makedonské pravoslavné církve v Austrálii přimělo část mladé generace *řekomaniů* k tomu, aby se začali zajímat o makedonskou národní otázku a učit se spisovný makedonský jazyk.

---

²⁷³ DARM f.1070 RKVP k.3 ?1962

BULHAROMANI:

Podle dokumnetu byla makedonská emigrace s národním cítěním bulharským dosti nejednotná. Aby byla situace ještě nepřehlednější, byli *bulharomani* rozděleni do několika podskupin, podle svého politického a světonázorového smýšlení.

- a) monarchisté věrní bulharskému carovi Simeonovi
- b) republikáni odmítající dominantní vliv Sovětského svazu v Bulharsku
- c) komunisté
- d) lidé podporující ideu vzniku balkánské federace s dominantním vlivem SSSR
- e) vančovisté (příznivci Makedonské vlastenecké organizace)
- f) zastánci velkobulharské koncepce a patronátu carského Ruska nad Bulharskem

Jak *řekomani* tak *bulharomani* vycházeli podle referencí republikové komise především z řad egejských Makedonců. Naopak nejspíše všichni prosrbsky smýšlející Makedonci byli původem z vardarské Makedonie. Tito tzv. „srbomani“ tvořili nejmenší procento mezi makedonskou emigrací a byli rozčlenění do následujících podskupin:

SRBOMANI:

- a) monarchisté, kteří měli nemovitý majetek v LRM a hodlali se v budoucnu do Makedonie vrátit
- b) Makedonci, kteří byli loajálními občany FLRJ, v Austrálii byli pouze dočasně a z ekonomických důvodů
- c) Makedonci ve třetí skupině byli jugoslávskými státními orgány charakterizováni jako osoby vystupující projugoslávsky za účelem FLRJ škodit (pravděpodobně to byly osoby, které již v meziválečné době přijaly jugoslávskou identitu)

Spor biskupa Dionýsije s hierarchií Srbské pravoslavné církve se přenesl i na australský kontinent, takže prosrbsky orientovaní Makedonci byli i zde rozděleni na zastánce rozkolného biskupa a příznivce srbské církve.²⁷⁴

---

²⁷⁴ DARM f.1070 RKVP k.6 ČERVENEC 1968

Největšími oponenty Makedonské pravoslavné církve a vůbec celého makedonského národního hnutí v Austrálii byla řecká a bulharská církev a spolky obou národností. Centry odporu se staly řecké a bulharské kostely, stejně tak i kostel Makedonské vlastenecké organizace. V roce 1967 byl ze Sofie do Melbourne poslán na státní náklady kněz, aby sloužil v makedonsko-bulharském kostele. Bulharská církev se snažila nalákat věřící do svých kostelů drobnými dárky a úplatky. Proti činnosti makedonské církve i lidé z komunistických stran Řecka a Austrálie.

To vše vypovídá o tom, že Makedonská pravoslavná církev byla v Austrálii úspěšná. Dokresluje to i fakt, že vedle Melbourne byl zájem o makedonské kostely i v řadě dalších měst, kde žila makedonská emigrace. V roce 1964 se v Melbourne začal dokonce stavět klášter pod jurisdikcí Makedonské pravoslavné církve.

FLRJ a organizování makedonské církve v diaspoře

Přes počáteční úspěchy Makedonské pravoslavné církve v diaspoře neprobíhal proces organizování makedonské církve bez problémů. Objevily se některé obtíže, jako bylo selhávání kněží²⁷⁵, kteří byli do zámoří posílání. Nakonec ani republikové komise v Makedonii nebyla schopná organizačně zvládnout tak veliký nárůst agendy. Tajemník komise Done Ilievski na setkání svazové komise řekl, že organizování záležitostí spojených s emigrací probíhalo spíše spontánně než systematicky. Proto se vážně uvažovalo o vytvoření speciální náboženské komise při Matici vystěhovalců ve Skopje. Problémem se stalo i financování různých brožur, kalendářů a filmů, které byly zasílány do zámoří.

Jedním z klíčových problémů, které musely státní orgány v Makedonii řešit, byl výběr vhodných kněží pro zámořské farnosti. Kněze sice formálně jmenoval Posvátný synod Makedonské pravoslavné církve, ale o vyslání rozhodovaly státní orgány v LRM. Ty také stanovily vlastní kritéria, která musel kandidát pro zámořské farnosti splňovat. Prvořadým kritériem byla loajalita vůči režimu ve FLRJ, aby nehrozilo nebezpečí, že kněz podlehe bulharské nebo jiné propagandě, a tím zdiskredituje makedonskou církev. Poněkud protichůdně působil požadavek, aby

---

²⁷⁵ Jednalo se z velké většiny o morální poklesky kněží, kteří diskreditovali Makedonskou pravoslavnou církev před emigranty.

měl kněz morální kvality kvůli získání respektu mezi věřícími emigranty, ale zároveň aby byl politicky uvědomělý. Kněz měl mít také organizační a pedagogické vlohy, protože v emigraci neměl plnit pouze duchovní službu, ale měl rovněž vyučovat makedonštinu, pořádat různé kulturní akce a pracovat na vydávání makedonského časopisu. Všechny tyto činnosti měly podporovat rozvoj nacionálního cítění u makedonské emigrace.²⁷⁶ Původně navrhovaní kněží jako byl Nestor Popovski a Bora Stankovski sice byli politicky dostatečně spolehliví, zato však oplývali řadou nectností, kvůli kterým byli brzy z listiny kandidátů vyškrtnuti.²⁷⁷

Státní orgány v LRM neměly ve výběru kněží zrovna šťastnou ruku. Na většinu kněží, kteří byli vysláni z LRM na začátku 60. let do zámoří, chodily do metropole makedonské církve ve Skopje stížnosti. Týkaly se převážně nedovoleného přisvojování peněz určených farnostem. Neblahá zkušenost s knězem Kirilem Stojanovskim v Torontu, kde patrně zneužíval církevní fondy, vedla až k tomu, že členové tamní církevní obce chtěli přistoupit pouze na formální jurisdikci Makedonské pravoslavné církve nad jejich kostelem, aby makedonský biskup neměl právo volně disponovat majetkem kostela.²⁷⁸

Do sporů s emigrací v Melbourne se dostal také kněz Djoko Angelovski. Velkou úlohu v tom hrál i dosti problematický charakter tohoto makedonského duchovního. Sám si nejednou stěžoval na chování rady starších vůči své osobě, na nedostatek peněz a na práci, která údajně neodpovídala jeho postavení. Angelovski v Melbourne zastával pozici řadového farního kněze, který měl na starosti nejen církevní obřady, ale také běžné práce okolo kostela, jako byl úklid apod. Angelovski se evidentně cítil být podveden, a tak se snažil vrátit co nejdříve zpět do Makedonie.²⁷⁹ Emigrantka Zlata Urnekova z Melbourne poslala metropolii Makedonské pravoslavné církve dopis, ve kterém popisovala situaci, kdy Angelovski odmítal vykonat nějaký úkol s tím, že on je z UDBA²⁸⁰ a nenechá se proto nikým komandovat.²⁸¹

Velké pozdvižení způsobil Angelovski mezi makedonskými emigranty, když se při jedné příležitosti neomaleně vyptával, kdo je a kdo není v komunistické

---

²⁷⁶ РАДИЋ Р., op.c.-s. 50

²⁷⁷ DARM f.1070 RKVP k. 331. 1. 1961

²⁷⁸ DARM f.1070 RKVP k.4 4. 5. 1965

²⁷⁹ РАДИЋ Р., op.c. s. 250

²⁸⁰ jugoslávská tajná policie

²⁸¹ DARM f.1070 RKVP k.3 6. 1. 1962

straně, a následně hovořil proti Sovětskému svazu. Pohoršení vzbuzoval také svými chvástavými řečmi o svých úspěších u žen. Chování Angelovského znepokojovalo nejen emigranty v Melbourne, ale také jugoslávské státní orgány. Byl prý několikrát přistižen, jak se stýká s členy bulharské církevní obce.

Velké zásluhy v získávání Makedonců pro makedonskou církev měl kněz Metodija Gogov, který byl mezi makedonskými emigranty velmi populární. Osud tohoto makedonského duchovního ukazuje, jak dokázal být jugoslávský režim flexibilní, když to bylo potřeba. Gogov byl ve 40. letech jedním z prvních iniciátorů nezávislé makedonské církve. Jako nepřítel lidu byl na konci 40. a na začátku 50. let dvakrát vězněn. Ještě v roce 1958 byl v dokumentech republikové komise označován za osobu politicky nespolehlivou.²⁸² Když byl ale v roce 1965 dosazen do Melbourne jako farní kněz, jeho kádrový posudek byl už značně vylepšen. Za zmínku stojí, že po skončení služby v Austrálii v roce 1970 se Metodija Gogov stal rektorem bohoslovecké fakulty ve Skopje a v roce 1993 třetím arcibiskupem Makedonské pravoslavné církve Mihailem.

Od roku 1964 se začalo v LRM na přípravě kněží pro zámořské farnosti pracovat intenzivně a systematicky. Prověření kandidátů museli projít kurzy angličtiny, spisovné makedonštiny a dále si museli osvojit základní znalosti z makedonské národní historie. Makedonština byla vyučována ze středoškolských učebnic a pro makedonské dějiny byla vytvořena speciální učebnice. Kurzy angličtiny vedl Metodija Gogov a historii přednášel Slavsko Dimevski, autor několika publikací věnujících se církevním dějinám v Makedonii. Na výuku bylo v roce 1964 vyhrazeno 900 000 dinárů.²⁸³ Zvažovalo se rovněž vybrat vhodného kandidáta na kněžskou službu přímo mezi emigranty.²⁸⁴

V Ústavě Makedonské pravoslavné církve bylo zakotveno opatření, že makedonská církev má právo zakládat kostely v diaspoře, kde žije makedonská emigrace. Jelikož Srbská pravoslavná církev Ústavu makedonské církve neschválila, nikdy nepovažovala tento bod za právoplatný. Patriarcha German byl vždy velmi pobouřen, když představitelé makedonské církve navazovali kontakty s emigrací bez vědomí srbské církve a považoval to za zásadní porušování kanonických pravidel.

---

²⁸² DARM fond 1070 RKVP k.2 Spisok na delegati za makedonskiot crkveno-naroden sobor z 30.9. 1958

²⁸³ DARM f.1070 RKVP k.4 březen 1964

²⁸⁴ DARM f.1070 RKVP k.3 březen 1961

Akce v emigraci probíhaly pravděpodobně zpočátku spíše spontánně a až časem je začala koordinovat státní moc v Jugoslávii.

V polovině 60. let začala být velmi aktuální otázka vytvoření diecéze Makedonské pravoslavné církve v diaspoře. Republiková komise ve Skopje neviděla žádný smysl v nátlaku na makedonskou církev, aby uznala návrhy změn k Ústavě Makedonské církve navržené srbskou církví, pokud srbská církev nehodlá povolit zakládání makedonských kostelů v emigraci a neumožní vznik nové diecéze v zámoří.²⁸⁵ Srbská církev o tom však nechtěla ani slyšet a tak makedonská zámořská diecéze vznikla až v roce 1967 při vyhlášení autokefality makedonské církve. Největší možný ústupek, který srbská církev hodlala učinit, byl návrh Germana, aby kostel v Melbourne nesl název Srbsko-makedonský kostel. To však bylo pochopitelně pro Makedonce zcela nepřijatelné.²⁸⁶ Státní orgány se domnívaly, že German takto jedná, protože se obává reakce biskupů v USA a Kanadě.²⁸⁷

Velkými odpůrci makedonské církve v emigraci byli biskupové srbské církve Nikolaj Velimirović a Dionýsie Milivojević, kteří spravovali srbské diecéze v zámoří. Biskupové viděli ve vytvoření Makedonské pravoslavné církve nebezpečný precedens pro přičlenění makedonských diecézí k Bulharské pravoslavné církvi.²⁸⁸

V listopadu 1959 Dionýsie informoval Germana, že se na něho obrátil jakýsi kněz Stefan Beličevski s tvrzením, že byl jmenován administrátorem americké diecéze makedonské církve, a proto jej žádal o pomoc při organizování církve v USA. Dionýsie spravil Germana o tom, že nesouhlasí s jakýmkoliv narušováním dosavadní církevní správy srbské církve v USA. Biskup dále Germanovi tvrdil, že nejvíce Makedonců v USA se hlásí k srbské církvi, menší skupina k bulharské církvi a třetí část je samostatná.²⁸⁹

Vstup makedonské církve na severoamerický a australský kontinent vyvolal nepochybně veliký rozruch mezi odpůrci makedonského národního hnutí. Situace, jaká nastala v zámoří v 60. letech 20. století kvůli pronikání Makedonské pravoslavné církve, v mnohém připomínala atmosféru druhé poloviny 19. století v

---

²⁸⁵ МОЈАНОСКИ Ц, op.c. s. 185-206

²⁸⁶ РАДИЋ Р, op.c. s. 248-249

²⁸⁷ DARM f.1070 RKVP k.3 březen 1961

²⁸⁸ DARM f.1070 RKVP k.1. 6. 8. 1954

²⁸⁹ РАДИЋ Р, op.c.s. 315

Makedonii, kde mezi sebou církve soupeřily o nacionálně nevyhraněné slovanské obyvatelstvo.

Závěr

Další život neuznané církve

Představitelé Makedonské pravoslavné církve po vyhlášení samostatnosti církve nejspíše doufali, že se bude opakovat situace z roku 1959 a srbská církev nakonec její rozhodnutí uzná. Ovšem na konci 60. let byla zcela jiná situace než na konci padesátých let. Srbská církev se stáhla do sebe, přestala komunikovat se státními orgány a odmítla nadále vyjednávat o makedonské církvi. Komunistický režim sice čas od času vyzýval srbskou hierarchii, aby uznala Makedonskou pravoslavnou církev, tyto apely byly ale spíše formální a v reálu byla tato otázka i pro státní moc uzavřená. Po celá 70. a 80. léta se kontakty mezi církvemi omezily na minimum a obě církve si i nadále žily svým vlastním životem.

Během 80. let se ale začalo postavení srbské církve pomalu měnit. V důsledku politické i hospodářské krize země začali někteří jugoslávští politici vytvářet aliance se srbskou církví a využívali ji k politickým účelům. Po několika desetiletích, kdy byla církvi přiřazena role instituce druhořadého významu, měla nyní šanci opět se zapojit do veřejného života a získat zpět ztracené sebevědomí. Úpadek komunistického režimu, nejasná budoucnost země, obecně vnímaný pocit nejistoty, to vše mělo velký emocionální vliv na srbskou společnost a církev měla k překonání této „ideologické krize“ napomoci. Problém byl v tom, že srbská církev nebyla na danou situaci připravena, jednak kvůli velmi slabé úrovni vzdělání duchovenstva, a také kvůli neschopnosti sebereflexe. Církev proto nebyla schopna odhalit, že je z velké části zmanipulována a přitakává populistickým heslům.

V průběhu 80. let se v srbské církvi dostal do popředí konzervativní proud představovaný mladou generací teologů, kteří se hlásili k učení teologů Justina Popoviće a Nikolaje Velimiroviće. Tento proud se vyznačoval velkou averzí nejen vůči komunismu, ale i vůči Západu a katolické církvi. Protože církev začala více tíhnout také k nacionalismu, došlo k oživení otázky Makedonské pravoslavné církve, jejíž diecéze nikdy nepřestala považovat za součást svého (srbského) území.

K obnovení vyjednávání mezi Makedonskou a Srbskou pravoslavnou církví došlo až po rozpadu jugoslávské federace, respektive po vyhlášení samostatné Republiky Makedonie. Osamostatnění znamenalo pro Makedonii ztrátu garance

státnosti v rámci silné federace a mladá republika byla nucena hájit si svou identitu i územní integritu sama. Také makedonská církev se musela přizpůsobit novým podmínkám a hledat své místo ve společnosti. Jestliže byla církev již dříve nacionálním atributem, v tomto období se tato její úloha ještě zvýraznila. Církev navázala spolupráci s některými politickými stranami a začala se zapojovat do veřejného života. Vrcholné období spolupráce mezi církví a státem přišlo za vlády nacionalisticky orientované strany *VMRO-DPMNE (Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana národní jednoty)* v letech 1998 – 2002.²⁹⁰ Lídr strany Ljupčo Georgievski byl znám svými okázalými projevy sympatií k pravoslavné církvi a nikdy se netajil ani tím, že chce pro církev vydobýt mezinárodní uznání. Symbióza mezi církví a státem značně přispěla k růstu sebevědomí církve. V polovině 90. let se také po téměř třiceti letech obnovily rozhovory mezi makedonskou a srbskou církevní hierarchií. Téma debat zůstalo prakticky stejné: zda srbská církev uzná, či neuzná autokefalitu Makedonské pravoslavné církve. Na rozdíl od předešlého období v této době církve nešetřily slovními útoky na adresu druhé církve a vzájemně se napadaly z šovinismu, nacionalismu a zpolitizování.

Skutečnost, že makedonská církev byla a stále ještě je neuznanou církví, se velmi podepsala na její stabilitě, které nepřidaly ani znovuotevřené debaty o uznání samostatnosti církve. První signály o nejednotě uvnitř církve se vynořily při volbě nové hlavy Makedonské pravoslavné církve v roce 1999, kdy se mezi částí církevní hierarchie spekulovalo o tom, že volby byly zfalšované. Nedlouho po tomto incidentu došlo k události, která není v pravoslavném světě ničím neobvyklým, a to že se část církve oddělila od církve mateřské. V roce 2000 se kvůli vleklým sporům o majetek církve odloučila Australsko-novozélandská diecéze. Další rána, pro integritu církve pravděpodobně mnohem nebezpečnější, přišla v roce 2002, kdy se od Makedonské pravoslavné církve oddělil biskup velesko-povardarský Jovan Vraniševski. Biskup Jovan se rozhodnul uznat primát Srbské pravoslavné církve a respektovat její rozhodnutí z roku 1959, kdy byl makedonské církvi přiznán autonomní statut. Srbská hierarchie tento akt přijala a jmenovala Jovana exarchou autonomního ochridského arcibiskupství. Postup biskupa Jovana velmi znepokojil makedonskou hierarchii a s napětím se očekávalo, zda nebudou jeho příkladu

---

²⁹⁰ Spolupráce mezi církví a státem byla upevněna především po zvolení nové hlavy makedonské církve Stefana v roce 1999, který byl i příznivcem *VMRO-DPMNE*.

následovat také ostatní biskupové makedonské církve. Spor mezi církvemi kulminoval v roce 2005, kdy bitolský soud odsoudil Jovana Vraniševského k osmnácti měsícům vězení za „šíření národnostní nesnášenlivosti“ v zemi. Proti tomuto rozhodnutí ostře vystoupila nejen srbská církev, ale rovněž i srbské politické vedení a spor načas zkomplikoval jinak korektní srbsko-makedonské vztahy.

Při zkoumání tohoto incidentu stojí za pozornost, že srbská hierarchie uznala autonomii církve pod názvem *ochridské arcibiskupství*. V 60. letech totiž srbská církev velmi nelibě nesla jakékoliv reminiscence makedonské hierarchie na starobylé arcibiskupství a byla ochotna uznat církev pouze pod názvem Makedonská pravoslavná církev.²⁹¹ V 90. letech srbskou církev naopak mnohem více dráždilo nacionální přívlastko *Makedonské pravoslavné církve*. To mohlo mít dvě příčiny: za prvé to mohlo být ovlivněno růstem nacionalismu uvnitř srbské církve, nebo za druhé srbská církev odmítala nacionální charakter názvu církve z loajality k Řecké pravoslavné církvi.

Jaké jsou tedy dnešní vyhlídky makedonské církve? To, že církev není uznaná (nejen) mateřskou církví, není v pravoslavném světě ničím výjimečným. Rovněž Řecká pravoslavná církev musela na své uznání čekat, bulharská dokonce několik desítek let. Kámen úrazu je však v tom, že spor nemá a nikdy ani neměl pouze církevní charakter. Makedonská pravoslavná církev byla vždy nástrojem politiky a z toho důvodu je její existence tolik kontroverzní.

---

²⁹¹ Patrně z toho důvodu, že se tím zároveň poukazovalo na to, že v době fungování Ochridského arcibiskupství mu byla srbská církev podřízená.

Seznam zkratek

ASNOM	Antifašističko sobranje narodnog oslobodjenja Makedonije
AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobodjenja Jugoslavije
BPC	Bulharská pravoslavná církev
CK KPM	Centralniot komitet na Komunistička partija na Makedonija
DARM	Državen archiv na Republika Makedonija
FLRJ	Federativní lidová republika Jugoslávie
LRM	Lidová republika Makedonie
MPC	Makedonská pravoslavná církev
OZNA	Odjelenije za zaštitu naroda
RKVP	Repubička komisija za verske pitanja
SKVP	Savezna komisija za verske pitanja
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SKJ	Savez komunista Jugoslavije
SKM	Savez komunista Makedonije
SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SPC	Srbská pravoslavná církev
RPC	Ruská pravoslavná církev
UDBA	Uprava državne bezbednosti
VMORO	Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace
VMRO	Vnitřní makedonská revoluční organizace
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce

Prameny a literatura

I. Prameny

A) Archivní prameny

Státní archiv Republiky Makedonie (Државен архив на Република Македонија (DARM) 1944-1970

fondy:

Republiková komise pro náboženské záležitosti (RKVP)

Prezidium ASNOM

Předsednictvo vlády Lidové republiky Makedonie

Ústřední výbor Komunistické strany Makedonie (CK KPM)

B) Publikované prameny

1. Edice dokumentů

Адресар на верските заедници во Македонија- Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје 2004

Petranović B., Jugoslavija 1918- 1988, Beograd 1988

Зборник на документи АСНОМ, Скопје 1964

Мојаноски Ц., Автокефалноста на Македонската православна црква / документи, Скопје 2004

Todorović P., Srpska stvar u Srbiji 1898, Beograd 1997

Vračanský S., Život a utrpení hříšného Sofronije, Praha 1981

Vojvodić M., Društvo Svetog Save- dokumenty 1886-1891, Beograd 1999

Zlatý věk bulharského písemnictví- Kol.aut., Praha 1982

2. Memoáry

Црвенковски К., Заробена вистина, Скопје 2003

Милосавлјевски С., Двете лица на собитија, Скопје 1994

Ranković A., Dnevničke zabeleške, Beograd 2001

Triपाल M., Hrvatsko proljeće, Zagreb 1990

3. Dobová publicistika

- Crvnkovski K., Makedonija danas, Beograd 1968
Hadži-Vasiljević J., Četnička akcija u staroj Srbiji, Beograd 1928
Филип Ј., Подводни гребени на политиката, Скопје 1993
Jirout J., Jižní Srbsko a takzvaná Makedonie, Praha 1935
Михајлов И., Македонија Швајцарија на Балканот, Скопје 1995
Мисирков К., За македонските работи, Скопје 1974
Komárek J., Neznámá Makedonie, Praha 1941
Novaković S., Balkanska pitanja k.6, Beograd 2000
Niederle L., Makedonská otázka, Praha 1904

4. Periodika

- Slovanský přehled 1903
Македонско сонце 2002
НИН 1994
Нова Македонија 1958

II. Literatura

- Ангелов В., Македонската кървава коледа (1943-1946), София 2003
Ангелов В., Хроника на едно национално предателство, Благоевград 1999
Bakić I., Nacija i religija, Sarajevo 1994
Banac I., Raspad Jugoslavije, Zagreb 2001
Bogetić D., Kovačević S, Hronologija jugoslovensko bugarskih odnosa 1878-2003, Beograd 2003
Bojadžiski O., Kronologija Ohridske archiepiskopije, Zagreb 1994
Budský J., Makedonská otázka v období mezi berlínským kongresem a mladotureckou revolucí (1878-1908), Diplomová práce FFUK, Praha 1997
Црвенковски К., Во одбрана на македонската кауза, Охрид 1990
Dakin D., The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, Thessalonike 1966
Dějiny Řecka, Kol.aut., Praha 1998

- Dějiny Makedonie, Kol.aut., Praha 2003
- Димевски С., Историја на Македонската православна црква, Скопје 1989
- Димевски С., Македонското национално ослободително движење и екзархијата (1893-1963), Скопје 1963
- Dimevski S., Makedonskata borba za crkovna i nacionalna samostojnost vo XIX.vek, Skopje 1988
- Dimić Lj., Agitprop kultura, Beograd 1988
- Ђурић Мишина В., Летопис СПЦ-1946-58, 1.дíl, Београд 2000
- Екмеќиќ М., Stvaranje Jugoslavije, Beograd 1989
- Eliade M., Šamanismus a nejstarší techniky extáze, Praha 1997
- Ginzburg C., Benandanti, čarodějníci a venkovské kulty v 16. a 17. století, Praha 2002
- Ginzburg C., Noční příběh. Sabat čarodějnic, Praha 2003
- Gotsev D., New National-Liberation Struggle in Vardar Macedonia 1944-1991, Sofia 1999
- Grejewski J., Rusko a kříž, Praha 1996
- Grejewski J., Jidášův komplex, Praha 2002
- Historijski mitovi na Balkanu, zbornik radova, Sarajevo 2003
- Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie, kol.aut., Praha 1996
- Hladký L., Bosenská otázka v 19. a 20. století, Brno 2005
- Hradečný P., Řekové a Turci. Nepřátelé nebo spojenci?, Praha 1999
- Hroch M., V národním zájmu, Praha 1999
- Илиевски Д., Автокефалноста на МПЦ, Скопје 1972
- Jovanović J. M., Južna Srbija, Beograd 1990
- Jovanović V., Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918-1929, Beograd 2002
- Калканджиева Д., Българска православна църква и държава 1944-53, София 1998
- Кљакиќ Д., Времето на Колишевски, Скопје 1994
- Калинова Е., Баева И., Българските преходи (1939-2002), София 2002
- Marek P., Pravoslavní v Československu, Praha 2004
- Матевски З., Македонците во прекуокенаските семји, Скопје 1995
- Новаковић Д. Верске заједнице на разме векова, Београд 2003
- Образоввање код Срба кроз векове, зборник радова, Београд 2003
- Pavlowitch S., The Improbable Survivor, Columbus 1988

- Pavlović S. K., „28.jun 1948. Raskol i njegove posledice za istočnu Evropu“, in: Tokovi Istorije, 1-4/1999
- Petranović B., Balkanska federacija 1943-48, Beograd 1991
- Пенушлиски К., Македонскиот фолклор, Скопје, 1988
- Pelikán J., Jugoslávie a východní blok 1953-1958, Praha 2001
- Petranović B., Istorija Jugoslavije 1918-1978, Beograd 1981
- Петрановић Б., Југославија на размеђу (1945-1950), Београд 1993
- Perica V., Balkan Idols, Oxford 2002
- Pirjevec J., Jugoslávie 1918-1992, Praha 2000
- Радеска-Шапас Р., Историја на македонското иселеништво во Канада а САД, дил.1., 2000
- Радић Р., Држава и верске заједнице I-II.дíl, Београд 2002
- Radić R., Verom protiv vere, Beograd 1995
- Радић Р., Живот у временима: Гаврило Дожих, 1881-1950, Београд 2006
- Radić R., „Sekularizacija kao oblik proselitisma u zemljama istočne Evrope“, Tokovi istorije 1.-4. 1999
- Религија и црква в България, sborník ,София 1999
- Ramet P., Nationalism and Federalism in Yugoslavija, Indiana 1984
- Rychlík J., Dějiny Bulharska, Praha 2000
- Слијепчевић Ђ., Историја Српске православне цркве, 3.дíl, Београд 1991
- Schultze H., Stát a národ v evropských dějinách, Praha 2003
- Shea J., Makedonija i Grcija, Skopje 2002
- Srbija u modernizacijskim procesima XX veka, zbornik radova, Beograd 1994
- Стојанова В., Црковно-административна уредба на Македонија и Тракија и изборот на патриарх на Българската православна црква (1941-1944), МИНАЛО 2/1994
- Требст С., Бугарско Југословенска контроверза за Македонија, Скопје 1997
- Váško V., Pátá kolona v církvi, Praha 1996
- Велјановски Н., Македонија (1945-1991)- државност и независност, Скопје 2002
- Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Kol.aut. Praha 2000
- Врабиновски Т., Обединети Македонци, Скопје 1998
- Zupanić N., Makedonija- etnografska slika od 1904., Ochrid 2001
- Живојиновић Д., СПЦ и нова власт 1944-1950, Beograd 1998

